

DE NYTTIGE OFRENE

Norske menneskehandeltiltak og
nigerianske kvinner i krysningen mellom
utlendingsrett og strafferett

Julie Estdahl Stuestøl

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi og retts sosiologi
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2010

TAKK

Mange har bidratt til at denne avhandlingen ble til og hver og en fortjener de en takk!

Først vil jeg takke Katja for god veiledning underveis i masterprosessen. At du var positiv og viste interesse for prosjektet og mine tanker fra start til slutt ga meg selvtillit, inspirasjon og pågangsmot! En viktig takk går også til alle informantene for at dere stilte opp og delte deres erfaringer og synspunkter med meg. Samtalene med dere var både oppklarende og inspirerende.

For et faglig spennende miljø under hele studietiden, vil jeg takke studenter og ansatte ved IKRS. Takk til Vibeke på biblioteket for at du alltid er hyggelig og hjelpsom, uavhengig av hvilke og hvor mange bøker jeg måtte finne på å bestille.

Takk til gjengen på master for trivelige pauser på og utenfor lesesalen, og mine innspurtkamerater Benedicte, Anne, Silje og Kristin for mye hygge –jommen kom vi ikke i mål på normert tid alle sammen!

Jeg vil takke familie og venner som har vist interesse for arbeidet mitt med masteroppgaven og forståelse i de periodene det ikke har vært plass til så mye annet i hodet mitt enn nettopp masterarbeid.

Mamma og pappa fortjener massevis av takk for at dere heier på meg i alt jeg gjør og for at dere alltid (og helt objektivt naturligvis) har ment at skolestilene mine var av høy kvalitet. Og takk for at dere mer enn gjerne har hjulpet til med språkvask og kommasjekk også denne gangen.

Til slutt og aller viktigst: TAKK kjæreste Markus, for at du lytter til meg, har tro på meg og støtter meg hver eneste dag!

Oslo, mai 2010

Julie Estdahl Stuestøl

SAMMENDRAG

Tittel: De nyttige ofrene. Nigerianske kvinner og norske menneskehandeltiltak mellom utlendingsrett og strafferett.

Navn: Julie Estdahl Stuestøl

Veileder: Katja Franko Aas

Levert ved: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, vår 2010.

Temaet for denne avhandlingen er møtet mellom nigerianske kvinner og norske menneskehandeltiltak. I internasjonale avtaler og norske handlingsplaner blir to målsetninger fremhevet som sentrale i bekjempelsen av menneskehandel. Disse er straffeforfølgelse av bakpersoner og bistand og beskyttelse til ofrene. Jeg har i denne avhandlingen drøftet hvorvidt norske menneskehandeltiltak bidrar til oppnåelse av disse målene i møte med nigerianske kvinner utsatt for menneskehandel. De nigerianske kvinnene har fått mye oppmerksomhet de siste årene. Ulike forståelser av hvem de er og hvorfor de her kan trolig påvirke hvilke tiltak de blir møtt med. Forskningsspørsmålet jeg har arbeidet ut fra er: *I hvilken grad bidrar det rettslige rammeverket på menneskehandelområdet til vellykket straffeforfølgelse og god hjelp og beskyttelse til nigerianske kvinner utsatt for menneskehandel?*

For å svare på dette har jeg intervjuet personer som kommer i kontakt med kvinnene gjennom sitt arbeid, og som spiller en viktig rolle når det gjelder håndteringen av kvinnene. Jeg har på den måten både undersøkt det rettslige rammeverket som ligger til grunn for hvordan ofre for menneskehandel håndteres, og hvordan de som arbeider med kvinnene forholder seg til det rettslige rammeverket. Hvilke rettigheter og tiltak ofre for menneskehandel har krav på i Norge, avhenger av vedkommendes utlendingsrettslige status. Samtidig er det at de har vært utsatt for noe kriminelt, og deres rolle i en eventuell straffesak, avgjørende for hvilke typer utlendingsrettslig status de kvalifiserer til. På grunn av denne sammenkoblingen av de to rettsområdene, kan vi si at kvinnenes

rettigheter i Norge blir regulert i krysningfeltet mellom utlendingsrett og strafferett. En sentral del av denne sammenkoblingen innebærer at de ulike oppholdsordningene for ofre for menneskehandel har som forutsetning at vedkommende har samarbeidet med politiet. Fordi de aller fleste kvinnene har et ønske om å bli kan det oppleves som helt nødvendig å levere anmeldelse på bakpersoner. Selv om en del anmelder er det få av disse som fører noe sted. Ved siden av dette er det, ifølge mine informanter, en rekke praktiske og økonomiske problemer knyttet til dagens ordning. Resultatet er at svært få kvinner får hjelp i Norge og at svært få saker blir straffeforfulgt.

INNHALDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	V
TAKK	III
INNHALDSFORTEGNELSE.....	1
1 INNLEDNING	5
1.1 FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	6
1.2 AVHANDLINGENS OPPBYGNING.....	8
2 METODE	9
2.1 INFORMANTENE.....	9
2.2 DEN TEKNISKE GJENNOMFØRINGEN AV INTERVJUENE.....	11
2.3 ANONYMISERING	12
2.4 ANALYSEARBEIDET	13
2.5 DOKUMENTANALYSE	14
2.6 Å VÆRE TRO MOT MATERIALET	15
2.7 MIN BAKGRUNN OG FORFORSTÅELSE.....	15
3 Å SNAKKE OM KVINNENE.....	19
3.1 ULIKE PERSPEKTIVER PÅ PROSTITUSJON	19
<i>Tvang og frivillighet.....</i>	<i>21</i>
3.2 ULIKE PERSPEKTIVER PÅ MIGRASJON	22
3.3 MIGRANT OG PROSTITUERT	23
<i>Menneskehandel versus menneskesmugling</i>	<i>25</i>
3.4 HISTORIER OM NIGERIANSKER KVINNER UTSATT FOR MENNESKEHANDEL	25
<i>Offeret.....</i>	<i>26</i>
<i>Heltinnen.....</i>	<i>28</i>
<i>Lykkesmeden</i>	<i>29</i>
3.5 MER AKTØR OG MER STRUKTUR	31
3.6 NÅR JEG SNAKKER OM KVINNENE	34
3.7 HVORDAN INFORMANTENE SNAKKER OM KVINNENE	35
<i>Den lykkesøkende migrant.....</i>	<i>35</i>
<i>Det lojale offer</i>	<i>36</i>
<i>Den potensielle madam</i>	<i>37</i>
<i>Den sårbare.....</i>	<i>38</i>
<i>Den hardføre</i>	<i>40</i>
<i>Variasjoner i informantenes fremstillinger</i>	<i>41</i>
3.8 OPPSUMMERING.....	42

4	ET SPØRSMÅL OM KULTUR?	45
4.1	DEN HELE OG FULLE SANNHET	45
	<i>Identitet</i>	47
	<i>Troverdighet</i>	48
	<i>Historier som ikke henger på greip</i>	49
4.2	SVART MAGI	52
	<i>Juju som overtro, kontrakt og trussel</i>	54
	<i>Psykolog, akupunktør eller prest?</i>	57
4.3	KULTUR OG ANNERLEDESHET.....	58
	<i>Horer og sexslaver</i>	59
	<i>Voodoo-terror</i>	63
4.4	OPPSUMMERING.....	64
5	UTLENDINGSRETTLIG HÅNDTERING	65
5.1	ASYL.....	65
5.2	EGNE OPPHOLDSORDNINGER FOR MENNESKEHANDEL.....	67
	<i>Identifisering av ofrene</i>	68
5.3	REFLEKSJONSPERIODEN	70
	<i>For lav terskel?</i>	70
	<i>Innholdet i refleksjonen</i>	71
	<i>Refleksjonens lengde</i>	75
5.4	"NÅR DE SEKS MÅNEDENE ER GÅTT UT BØR DU VITE HVA DU SKAL FOR NOE VIDERE HER I VERDEN"	77
	<i>Ny midlertidig oppholdstillatelse</i>	77
	<i>Vitne i menneskehandelsak</i>	78
	<i>Asylsøknad</i>	79
5.5	OPPSUMMERING.....	80
6	STRAFFERETTLIG HÅNDTERING.....	81
6.1	INTERNASJONALE FORPLIKTELSE.....	81
6.2	NORSK STRAFFELOV OM PROSTITUSJON OG MENNESKEHANDEL.....	82
6.3	MANGE SKJÆR I SJØEN	85
	<i>Få anmelder</i>	86
	<i>Løse fakta</i>	86
	<i>Trusler og represalier</i>	89
	<i>Saken sendes ut av landet</i>	90
	<i>Manglende bevis</i>	92
	<i>Definisjonsspørsmål</i>	93
6.4	OPERASJON BENIN	93
	<i>Håndtering av potensielle vitner og ofre</i>	94
	<i>Manglende bevis for tiltale</i>	96
	<i>Trusler etter løslatelse</i>	97
	<i>Tilbakeblikk på aksjonen</i>	98
6.5	OPPSUMMERING.....	99

7	MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT	101
7.1	HVA MENES MED BESKYTTELSE?	102
	<i>Voldsalarm og hemmelig adresse i Norge</i>	103
	<i>Beskyttelse fra trusler i Nigeria</i>	104
	<i>Opphold og rettigheter som beskyttelse</i>	105
	<i>Arbeidstillatelse som beskyttelse</i>	106
7.2	NØDVENDIGHETEN AV STRAFFEFORFØLGELSE	107
	<i>Avdekke mørketall</i>	108
	<i>Straffeforfølgelse = beskyttelse</i>	108
7.3	HVORFOR FØLGER RETTIGHETENE STRAFFESAKEN?	111
	<i>Hensynet til kvinnene</i>	111
	<i>Å "bruke" ofrene</i>	113
	<i>Straffeforfølgelseshensyn foran hensynet til kvinnene?</i>	115
	<i>Innvandringspolitiske hensyn</i>	117
7.4	POLITIET MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT	118
	<i>Forebyggende og oppsøkende arbeid</i>	118
	<i>STOP og utlendingsjekk</i>	121
	<i>Å skape tillit fremfor uro</i>	123
	<i>Politiet som støttespiller</i>	127
	<i>Mye makt til politiet</i>	128
7.5	HJELPETILTAK MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT	130
7.6	BISTANDSADVOKATER MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT	132
7.7	OPPSUMMERING	135
8	KVINNENE MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT	137
8.1	Å VÆRE OFFER NOK	137
	<i>Selvpresentasjon</i>	138
	<i>Å lære seg språket</i>	140
	<i>Hvor skapes offerbildene?</i>	141
	<i>Et sterkt og selvstendig offer</i>	142
8.2	NYTTIGE OFRE?	143
8.3	NOEN AVSLUTTENDE REFLEKSJONER	144
	<i>Mulige veier videre</i>	145
	KILDER	147
	VEDLEGG	154
	VEDLEGG 1, INFORMASJONSSKRIV	154
	VEDLEGG 2, INTERVJUGUIDE	156

1

INNLEDNING

I kampen mot menneskehandel finnes det ingen enkle løsninger. Årsaken til menneskehandel er kompleks. Virkemidlene må derfor være mange og spenne vidt.

Kjennetegnet for den norske innsatsen skal være et politi som prioriterer forebygging og etterforskning av denne typen saker, et støtteapparat som tar ofrene for menneskehandel på alvor, og et internasjonalt engasjement som bidrar til å styrke det internasjonale rammeverket, hindre rekruttering og som gir ofrene for menneskehandel muligheter for et verdig liv, uten tvang og utnyttning (Justis- og politidepartementet 2006:1).

Dette er et utdrag fra regjeringens handlingsplan mot menneskehandel for årene 2006–2009, *Stopp menneskehandelen*. Dette er den tredje i rekken av norske handlingsplaner mot menneskehandel.¹ Menneskehandel er et tema som skaper debatt og politisk handlingsvilje verden over, noe en rekke internasjonale avtaler vitner om. To av de mest sentrale internasjonale avtalene er FNs protokoll for å forebygge, bekjempe og straffe handel med mennesker (Palermoprotokollen) og Europarådets konvensjon om tiltak mot menneskehandel (Europarådskonvensjonen). I likhet med våre nasjonale handlingsplaner fokuserer de internasjonale avtalene på to sentrale mål i bekjempelsen av menneskehandel: bakpersonene skal straffeforfølges, og ofrene skal beskyttes. I regjeringens handlingsplan er dette formulert som at man skal sørge for tiltak som ”sikrer ofrene et tilpasset tilbud om bistand og beskyttelse” og som ”gir økt avdekking og straffeforfølgelse av menneskehandlere” (Justis- og politidepartementet 2006:4).

¹ De to første er ”Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn 2003–2005” og ”Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel 2005–2008”.

Samme året som Norge fikk sin første handlingsplan mot menneskehandel, i 2003, dukket de første nigerianske kvinnene opp på prostitusjonsmarkedet i Oslo (Pro Sentret 2009). Deres tilstedeværelse har fått mye oppmerksomhet, og denne oppmerksomheten har i stor grad vært negativ. Dette har blant annet handlet om at de er prostituerte, at de er trakasserende, at de er utlendinger og de er del av et stadig voksende kriminelt nettverk. Mange av de nigerianske kvinnene er også identifisert som ofre for menneskehandel, noe som kan gi dem en del rettigheter i Norge. Hvilke rettigheter og tiltak ofre for menneskehandel har krav på i Norge, avhenger av vedkommendes utlendingsrettslige status. Samtidig er det at de har vært utsatt for noe kriminelt, og deres rolle i en eventuell straffesak, avgjørende for hvilke typer utlendingsrettslig status de kvalifiserer til. På grunn av denne sammenkoblingen av de to rettsområdene, kan vi si at kvinnes rettigheter i Norge blir regulert i *krysningsfeltet mellom utlendingsrett og strafferett*.

1.1 FORSKNINGSSPØRSMÅL

Det er allerede skrevet en del om nigerianske kvinner som selger sex og hvordan den nigerianske menneskehandelen arter seg.² Det finnes imidlertid mindre kunnskap om hvordan det norske systemet tar imot disse kvinnene. I denne avhandlingen ønsker jeg å se nærmere på møtet mellom de nigerianske kvinnene og det norske apparatet som skal gi bistand og beskyttelse til ofre og straffeforfølge menneskehandel.³ Jeg vil både undersøke det rettslige rammeverket⁴ som ligger til grunn for hvordan ofre for menneskehandel håndteres, og jeg vil drøfte hvordan de som arbeider med kvinnene forholder seg til det rettslige rammeverket. For å få innblikk i hvordan dette fungerer i praksis har jeg intervjuet noen av aktørene som arbeider med personer utsatt for menneskehandel. Ved hjelp av deres beskrivelser av det arbeidet de gjør, skal vi se på noen av de praktiske utfordringene og etiske dilemmaene som dukker opp i krysningsfeltet mellom beskyttelse og straffeforfølgelse. Det første forskningsspørsmålet er:

² Av norsk litteratur kan Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006, Skilbrei og Tveit 2007 og Carling 2005 nevnes. Okojie et al. 2003, Prina 2003 og Holm 2006 er noen blant mange europeiske bidrag.

³ Hva jeg mener med "de nigerianske kvinnene", vil bli diskutert i kapittel 3.6.

⁴ Når jeg snakker om de rettslige rammeverket sikter jeg til de relevante utlendingsrettslige og strafferettslige bestemmelser.

I hvilken grad bidrar det rettslige rammeverket på menneskehandlområdet til vellykket straffeforfølgelse og god hjelp og beskyttelse til nigerianske kvinner utsatt for menneskehandel?

Offerrollen kan føre med seg både rettigheter og plikter (Ericsson 1993). I en straffesak har gjerne offeret rollen som vitne og rettighetsbærer, men kan, i følge Lucia Zedner, også bli offer for straffesystemet og politiske brikker i kriminalpolitikken (2004:143). Ofre for menneskehandel spiller en viktig rolle i norske myndigheters arbeid med å avdekke og straffeforfølge menneskehandel. Det er muligheten for at ofrene på den måten kan ha en nytteverdi som ligger bak mitt valg av tema, *de nyttige ofrene*. Fokuset på straffeforfølgelse som et middel til bekjempelse av menneskehandel, kan gjøre at det stilles forventninger og krav til ofrene om å bidra til at bakpersonene blir straffet. Dette kan videre påvirke hva slags hjelp som gis og på hvilke betingelser. Jeg ønsker å se på hva slags forventninger som stilles til ofrene og om informantene opplever at de nigerianske kvinnene oppfyller disse. På den måten vil jeg undersøke hvorvidt målet om straffeforfølgelse går utover det tilbudet som gis ofrene, om hensynet til kvinnene går utover straffeforfølgelsen eller om arbeidet med å beskytte og straffeforfølge er gjensidig avhengig av hverandre.

Hva er kvinnenes rolle i forbindelse med avdekking og straffeforfølgelse av bakpersoner?

Hvilken betydning får det for henholdsvis straffeforfølgelsen og beskyttelsen at ofrenes strafferettslige og utlendingsrettslige status er knyttet sammen?

Er målet om straffeforfølgelse og målet om beskyttelse gjensidig utelukkende eller gjensidig avhengig av hverandre?

Ved hjelp av disse spørsmålene vil jeg forsøke å si noe om hvordan ordningene som skal sikre ofrenes rettigheter og bidra til økt straffeforfølgelse fungerer i praksis. Jeg vil også undersøke i hvilken grad virkeligheten samsvarer med regjeringens uttalte visjon om både god bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel og straffeforfølgelse av menneskehandlere.

1.2 AVHANDLINGENS OPPBYGNING

Hvordan vi ser på en gruppe eller et fenomen, har stor betydning for hvilke tiltak som settes inn. Før vi kan se på den rettslige håndteringen og mine informaners arbeid, må vi se på hvilke fremstillinger av kvinnene som er gjeldene i det norske samfunnet generelt og blant mine informanter spesielt. I kapittel 3 presenterer jeg ulike fremstillinger og bilder av prostitusjon og menneskehandel. Jeg vil samtidig se på relevante teoretiske diskusjoner omkring dikotomier som frivillighet og tvang og struktur og aktør. Deretter presenterer og drøfter jeg mine informaners beskrivelser av kvinnene. Kapittel 4 diskuterer beskrivelsene av den nigerianske menneskehandelen ytterligere ved å gå nærmere inn på kulturelle forklaringer og opplevelser av annerledeshet.

Vi kommer så til avhandlingens hoveddel som tar for seg den rettslige håndteringen. I kapittel 5 ser vi på rammene for den utlendingsrettslige håndteringen, med hovedvekt på refleksjonsordningen og hvordan denne fungerer i praksis. Videre tar vi, i kapittel 6, for oss den strafferettslige håndteringen. Her diskuteres politiets arbeid med å straffeforfølge menneskehandel fra Nigeria generelt og politiets største aksjon mot det nigerianske miljøet, Operasjon Benin, spesielt. Hoveddelen avsluttes med kapittel 7, som diskuterer hvilke forståelser og prioriteringer som synes dominerende i krysningfeltet mellom utlendingsrett og strafferett. Denne koblingen får viktige og interessante følger for mine informaners arbeid og ikke minst for de nigerianske kvinnenes handlingsrom. Helt avslutningsvis forsøker jeg å si noe om de forventningene systemet ser ut til å ha til kvinnene selv.

2

METODE

Mitt prosjekt har dreid seg om å forstå hvordan ulike aktører som arbeider med nigerianske kvinner i Norge ser på kvinnene og sin rolle overfor dem. Det var derfor naturlig å velge kvalitativ metode. Samtaleformen var en god måte for meg å få innblikk i mine informanternes synspunkter og erfaringer, samtidig som det åpnet for at jeg kunne diskutere temaet med mine informanter og få deres synspunkter på ulike sider ved problemstillingen jeg ville ta opp i avhandlingen.

2.1 INFORMANTENE

Da jeg startet arbeidet med masteroppgaven var jeg ansatt ved Pro Sentret. Dette hadde stor betydning for arbeidet med å skaffe informanter. Jeg kjente godt de som jobbet med nigerianske kvinner hos Pro Sentret, og valgte den første informanten derfra.

Vedkommende sitter i det som kalles referansegruppa hos Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM). Hun kunne derfor gi meg navnet på en rekke andre relevante personer som jobber med menneskehandel i Norge generelt og de nigerianske kvinnene spesielt. Jeg fikk slik en liste med navn som alle ble kontaktet, og alle gikk med på å la seg intervju. Det at jeg kunne henvise til et navn som de potensielle informantene kjente, kan ha bidratt til at det var enklere for dem å stille opp. Flere av informantene har foreslått personer jeg bør prate med, og dette har hver gang vært navn jeg allerede har vært i kontakt med. Jeg opplever derfor at min informantgruppe representerer de relevante aktører på en tilfredsstillende måte.

Jeg ønsket i utgangspunktet å intervju om lag ti personer som gjennom sitt arbeid kommer i kontakt med kvinner fra Nigeria utsatt for menneskehandel. Jeg endte opp med å intervju åtte personer fra syv ulike arbeidsplasser. Jeg intervjuet tre personer fra tre ulike hjelpetiltak, ROSA, Pro Sentret og Nadheim. *ROSA* står for Reetablering, Oppholdssteder, Sikkerhet og Assistanse og er et tiltak som ble opprettet i forbindelse med Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn 2003–2005. Prosjektet drives av Krisesentersekretariatet og har som målsetning å sikre ofre for menneskehandel trygge bosteder. *Pro Sentret* er nasjonalt kompetansesenter på prostitusjon og Oslo kommunes hjelpetiltak for kvinner og menn med prostitusjonserfaring. I tillegg til et individuelt sosialt arbeid knyttet til informasjon og veiledning om rettigheter og bistand i kontakt med politi, utlendingsmyndigheter og sosialkontor, har Pro Sentret en varmestue, en helseavdeling og går oppsøkende virksomhet på gata. *Nadheim* er Kirkens Bymisjons tilbud til kvinner med prostitusjonserfaring. Senteret driver med oppsøkende virksomhet i prostitusjonsmiljøene i Oslo, individuelt sosialt arbeid samt et boligtilbud for kvinner utsatt for menneskehandel.

Videre intervjuet jeg to personer fra politiet, nærmere bestemt *Oslopolitiets spesialgruppe mot trafficking (STOP)*. STOP ligger under seksjon for organisert kriminalitet og ble opprettet i 2007 for å styrke politiets arbeid med menneskehandel- og halliksaker. Jeg intervjuet også en person fra *Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel (KOM)*. KOM er et koordineringstiltak for arbeidet med bistand og beskyttelse til ofre for menneskehandel. Prosjektet ble startet i 2006, som et av tiltakene i Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel 2006–2009 og er plassert under Politidirektoratet (KOM 2010). Koordineringsenhetens samarbeid med relevante aktører er organisert gjennom to grupper som møtes månedlig, prosjektgruppen – bestående av representanter fra relevante direktorater og etater, og referansegruppen – bestående av representanter fra relevante hjelpetiltak, prosjekter og organisasjoner. Jeg intervjuet også to bistandsadvokater med bred erfaring fra menneskehandelsaker.

I ett av intervjuene var en kollega av personen jeg hadde avtalt intervju med tilstede under deler av intervjuet. Det var kun den opprinnelige informanten som svarte på mine

spørsmål, og den andre er derfor ikke regnet som en informant. Seks av informantene var kvinner og to var menn.

2.2 DEN TEKNISKE GJENNOMFØRINGEN AV INTERVJUENE

Første kontakt med informantene skjedde gjennom en e-post hvor jeg beskrev prosjektet og hvorfor jeg ønsket å snakke med vedkommende. Her la jeg også ved informasjonsskrivet.⁵ Én av informantene svarte ja allerede samme dag, mens andre brukte litt lenger tid på å svare.

Den videre kontakten med informantene foregikk over e-post og telefon og jeg lot dem bestemme tid og sted for møtet. Alle valgte eget arbeidssted, noe jeg synes fungerte fint. Selv om dette gjorde at jeg hadde litt mindre kontroll på for eksempel forstyrrelser enn hvis vi hadde møttes et sted jeg valgte, ga dette meg en mulighet til å bli kjent med stedet de ulike jobbet. Slik ble også måten de tok meg imot en del av informasjonen jeg fikk ut av møtet. De aller fleste var veldig positive, hadde satt av mye tid og sørget for hyggelige omgivelser rundt intervjuet. Jeg fikk i alle intervjuene følelsen av at dette var noe som engasjerte intervjuobjektene, og at de var positive til at jeg skulle skrive en avhandling om temaet. Dette bidro til at det ble en komfortabel intervjusituasjon. Før intervjuene startet forsikret jeg meg om at informantene hadde lest informasjonsskrivet, og at de var klar over muligheten til å trekke seg når som helst.

For å kunne føre en mest mulig naturlig samtale med informantene, brukte jeg båndopptaker under alle intervjuene. Slik slapp jeg å ta notater og kunne fokusere på å lytte og komme med oppfølgingsspørsmål der det føltes nødvendig. Jeg hadde forberedt ulike intervjuguides⁶ til de ulike informantene med både konkrete og mer åpne spørsmål. Jeg forsøkte likevel i størst mulig grad å la informantene fortelle fritt ut fra de temaene de opplevde som interessante og problematiske. Denne typen intervjuer kalles semistrukturerte eller halvstrukturerte, fordi rekkefølgen og spørsmålsformen kan endres og tilpasses underveis i intervjuet (Kvale 2005). I motsetning til en undersøkelse hvor det

⁵ Se vedlegg 1.

⁶ Se vedlegg 2. Forskjellene mellom de ulike intervjuguidene er såpass ubetydelige at jeg kun har lagt ved den som var utgangspunktet for alle de ulike intervjuguidene.

er et poeng at alle informanter får nøyaktig samme spørsmålene, var det viktigere for meg at jeg fikk spurt dem om de temaene de hadde forutsetninger for, og lyst til, å si noe om. I mange av intervjuene viste det seg at informantene hadde svært relevant og interessant informasjon som jeg ikke ville fått om jeg ikke hadde åpnet for et mindre strukturert intervju. Samtidig opplevdes intervjuene da mer som faglige samtaler enn som spørsmål/svar-kommunikasjon, noe jeg mener gjorde situasjonen mer komfortabel både for meg og intervjuobjektene.

Det korteste intervjuet tok om lag 50 minutter, og det lengste varte i to timer. Alle informantene var tilgjengelige for eventuelle oppfølgingsspørsmål i etterkant. Jeg ga dessuten alle tilbud om å lese gjennom det transkriberte intervjuet før jeg begynte arbeidet med analysen. I og med at en del refererte til saker de hadde jobbet med, var dette en fin måte å forsikre meg om at jeg ikke brukte informasjon som kunne føre til gjenkjenning av en tredjeperson. Ikke alle informantene benyttet seg av muligheten til å lese gjennom det transkriberte intervjuet, og kun noen få kom med tilbakemeldinger. Alle intervjuene unntatt ett ble gjort i løpet av en periode på om lag to måneder. Det siste intervjuet var mer preget av at jeg hadde kommet i gang med analysen og visste mer om hva jeg ville fokusere på i avhandlingen. Dette kan ha bidratt til at jeg var mer konkret i en del av spørsmålene og mindre åpen for nye retninger på intervjuet. Samtidig ble dette et godt og svært interessant intervju.

2.3 ANONYMISERING

En viktig avveining i arbeidet forut for gjennomføringen av intervjuene var hvorvidt informantene skulle være anonyme, og i hvilken grad de i så fall skulle være det. Jeg valgte å kun anonymisere dem med tanke på navn. Hadde jeg brukt fullt navn kunne det ført til fokus på personen som hadde uttalt sitatet fremfor arbeidsstedet vedkommende representerte. Dessuten er det ikke sikkert alle informantene ville vært like positive til å stille opp. Mitt hovedargument mot å anonymisere informantene helt, var at det var viktig for meg å kunne referere til institusjon eller organisasjon for å danne et bilde av hvilke tiltak og institusjoner som jobber på hvilken måte. Jeg følte at en del av funnene ville bli mindre interessante hvis person og organisasjon var fullstendig anonymisert. Jeg vil

derfor omtale informantene som ”informanten fra ROSA”, ”en av polititiinformantene” og så videre.

Ved at jeg anonymiserer informanten, men ikke arbeidsplass, vil kollegaene kunne gjenkjenne hvem som snakker, og kanskje vil også organisasjonene kunne gjenkjenne andre personer fra andre organisasjoner, da flere av informantene mine har hatt en del med hverandre å gjøre. Det er en viss sannsynlighet for at en del som leser denne avhandlingen vil gjenkjenne personene som har blitt intervjuet gjennom ordbruk eller meninger. Dette ser jeg imidlertid ikke på som problematisk, og jeg opplevde ikke at noen av informantene var bekymret for dette. Mitt inntrykk er at informantene var svært åpne og ærlige om arbeidsmåter eller meninger de var kritiske til.

Når det gjelder anonymisering av kvinner mine informanter snakket om, ble dette enkelt løst ved at informantene snakket svært lite om konkrete saker. I noen tilfeller valgte vi å skru av diktafonen mens de fortalte meg om en konkret sak, men i de fleste tilfeller avstod informantene fra å svare på spørsmålet hvis de følte at det ble vanskelig uten å avsløre at en av deres klienter eller brukere hadde vært involvert i den aktuelle saken.

2.4 ANALYSEARBEIDET

Analysen kan ikke skilles ut som en separat del av arbeidet med avhandlingen.

Datamaterialet har blitt analysert fra starten av det første intervjuet frem til avhandlingen gikk i trykken. Analysen av intervjuene og selve skrivingen har altså foregått parallelt hele veien.

Transkriberingen av intervjuene var en svært viktig del av analysearbeidet. Alle intervjuene ble tatt opp digitalt og ble transkribert samme dag, eller få dager senere, for så å bli slettet fra diktafonen. Dette var en god måte å lytte grundig gjennom intervjuene, og jeg la da merke til mange ting jeg ikke hadde tenkt over i intervjusituasjonen. I denne prosessen ble jeg også oppmerksom på mine egne svakheter som intervjuer, slik at jeg kunne forsøke å gjøre det bedre i de neste intervjuene.

Selv om jeg hadde utarbeidet ulike intervjuguider for hjelpetiltakene, bistandsadvokatene og politiet, fikk hvert intervju ulik struktur ut fra kjemien mellom meg og informanten, hvor lang tid vi hadde og hvor mye informanten pratet. Det skjedde flere ganger at en informant tok opp en problemstilling jeg ikke hadde tenkt på, og at intervjuet derfor tok en annen retning enn jeg hadde tenkt. Dette gjorde at jeg, i avhandlingen, kunne drøfte temaer jeg ellers ikke ville gått inn i, men det gjorde også at de transkriberte intervjuene ikke kunne tolkes ved å sammenligne hva de ulike hadde svart på samme spørsmål. Jeg mener imidlertid at jeg fikk minst like mye ut av å se hva informantene valgte å snakke om når de fikk forholdsvis frie tøyler.

Før jeg virkelig startet på analysen av de transkriberte intervjuene, skrev jeg ned noen sider om hva som slo meg som de mest interessante og viktige temaene etter kun å ha hørt på intervjuene mens jeg transkriberte. Deretter ble intervjuene lest om og om igjen, noen ganger for å se helheten i det informantene formidlet og andre ganger for å se etter beskrivelser av konkrete temaer. Jeg brukte fargekoding på dokumentene for å se hvilke temaer som dukket opp hyppigst og hvilke temaer som kun ble brakt på bane av noen av informantene. Denne kodingen hjalp til i disponeringen av kapitlene. Fra dette stadiet dreide analysearbeidet seg om å strukturere datamaterialet tematisk og deretter drøfte temaene opp mot lovverk, regjeringens handlingsplan og relevant teori.

2.5 DOKUMENTANALYSE

I tillegg til intervjuene, som har utgjort den klart viktigste og største delen av mitt datamateriale, har jeg også sett på lovverk, offentlige dokumenter og handlingsplaner som er relevant for temaet menneskehandel. Disse dokumentene har vært viktige kilder til informasjon både da jeg i startfasen skulle sette meg inn i temaet og senere i forbindelse med analysearbeidet. Regjeringens handlingsplan for 2006–2009 har spilt en særlig viktig rolle, da slike dokumenter er nyttige for å sette seg inn i hvilke visjoner og prioriteringer som ligger til grunn for lovgivning og praksis.

2.6 Å VÆRE TRO MOT MATERIALET

Som forsker er det viktig å kunne ta et steg tilbake underveis i prosessen og spørre seg hvor mye en selv farger materialet og analysen. Hvorvidt funnene er troverdige avhenger blant annet av hvor mye funnene er preget av forskerens subjektivitet. Noen elementer kan ha bidratt til at mitt resultat er annerledes enn det ville blitt om noen andre hadde stått bak prosjektet. Dette kan blant annet knyttes til intervjurollen. En mann i 40-årene ville trolig fått en annen kjemi med de ulike informantene enn meg, en kvinne i midten av 20-årene. Kjønn og alder på intervjuer og informant vil kunne ha betydning for intervjuet. I en intervjusituasjon hvor intervjueren er kvinne og informanten er mann kan man for eksempel i noen tilfeller se at informanten inntar en dominerende rolle for å styrke sin maskulinitet (Thagaard 2003:102). Jeg opplevde en viss forskjell mellom de intervjuene jeg foretok med kvinnelige sosialarbeidere på min egen alder og intervjuene av politimenn som var eldre enn meg selv. Denne ulikheten kan imidlertid forklares med både kjønn, alder og yrke. Det at jeg er student og uerfaren i forskerrollen, kan også ha påvirket hvordan informantene forholdt seg til meg. Jeg tror imidlertid ikke dette har påvirket funnene i betydelig grad.

Når en skal analysere et datamateriale kan vi stille ulike typer spørsmål til teksten, avhengig av hva vi ønsker å vite. Kvale skiller mellom *opplevelsesmessig* lesning av informantens uttalelser, *veridikal* lesning, *symptomatisk* lesning og *konsekvensbasert* lesning (2005:152). Til et sitat fra en av mine politiinformanter kan jeg både spørre hva er informantens forståelse av kvinnes troverdighet, hvor sannsynlig er det at informantens forståelse er riktig, hvorfor har informanten denne forståelsen av kvinnes troverdighet og hvilke konsekvenser kan det få at informanten har denne forståelsen? Ved å stille slike spørsmål til teksten, har jeg forsøkt å unngå å gjøre den feilslutning det er å tolke informantens opplevelse av sannheten som noe mer enn nettopp informantens opplevelse.

2.7 MIN BAKGRUNN OG FORFORSTÅELSE

”Forskeren er *i* samfunnet, ikke utenfor eller over samfunnet. Uansett *hvilken* posisjon hun inntar, vil hun se samfunnet fra sitt ståsted” (Høigård og Finstad 1986:21).

Som forsker er det svært viktig at man gjennom hele prosessen er bevisst sin egen forforståelse og relasjon til temaene man forsker på.

Sommeren 2008 var jeg vikar i Pro Sentrets resepsjon og fikk være en del av det som ble ettervirkningene av STOP-gruppas Operasjon Benin, den hittil største aksjonen mot det nigerianske prostitusjonsmiljøet. Mange av kvinnene som henvendte seg i resepsjonen hadde jeg møtt tidligere, i forbindelse med at de benyttet seg av Pro Sentrets tilbud. Etter Operasjon Benin dukket de imidlertid opp med nye problemstillinger. De trengte hjelp til å forstå hva som hadde skjedd, hvordan de kunne få tilbake det politiet hadde konfiskert, hvor de skulle bo nå som de var kastet ut av leilighetene og hvor de skulle gjøre av eiendelene sine som de foreløpig bar rundt i hver sin svarte søppelsekk. Ved å være en av de som møtte kvinnene som dukket opp på Pro Sentret etter å ha blitt tatt med til politistasjonen, intervjuet og sluppet igjen, fikk jeg kjenne på det kaoset aksjonen skapte. Vi kunne hjelpe med noe, men situasjonen syntes mer håpløs enn før operasjonen. Jeg stilte meg undrende til at politiet jobbet på en slik måte at de tilsynelatende gjorde livet vanskeligere for kvinnene og om dette kunne være intendert fra politiets side. Denne erfaringen har bidratt til min interesse i tematikken.

Jobberfaringen min fra Pro Sentret var ikke bare viktig for måten jeg har skaffet informanter, men har også på sett og vis preget mitt møte med dem. Noen hadde jeg truffet eller snakket med tidligere, uten at de nødvendigvis var klar over dette fordi jeg da hadde vært i en annen rolle som resepsjonist på Pro Sentret. At jeg hadde møtt dem tidligere hadde ikke nødvendigvis noen stor betydning, men det at jeg "hørte til" Pro Sentret kan ha hatt det. Jeg fortalte ikke automatisk at jeg jobbet der, men nevnte det for noen av informantene når det føltes naturlig. Selv om de fleste av informantene mine kjenner hverandre relativt godt i jobbsammenheng og en del av dem samarbeider mye, kan de nok være uenige på noen områder. Min tilhørighet til Pro Sentret kan kanskje ha påvirket hvordan de uttrykte seg. Jeg opplever imidlertid ikke at dette har hatt noen stor betydning for hva informantene har fortalt. Det virker heller som om en del så dette som positivt, da det sa noe om hvor mye jeg allerede kjente til tematikken. En følelse av felles kjente kan heller ha bidratt til at flere la til informasjon *off the record*. Det skjedde flere

ganger at informantene fortalte ting etter intervjuet som de tilsynelatende ikke ville si mens båndopptakeren var skrudd på. På Pro Sentret kom kollegaer inn under intervjuet og fortalte ting de kanskje ikke ville gjort med en intervjuer de ikke kjente. I andre intervjuer fikk jeg flere ganger overhøre telefonsamtaler, og i noen tilfeller ble jeg bedt om å pause båndopptakeren for at informanten skulle forklare eller gi eksempler som de ikke ønsket skulle tas opp på bånd. Dette er informasjon som jeg sitter med og hadde med meg da jeg analyserte intervjuene, men som jeg ikke kan henvise til.

Mitt engasjement omkring temaet for avhandlingen har spilt en viktig rolle gjennom hele prosessen. Gjennom arbeidet med oppgaven har jeg stadig måttet stoppe opp for å kjenne på om det var forskeren i meg eller aktivisten i meg som var i arbeid. Dette har gjort analyse- og skrivearbeidet både mer utfordrende og mer spennende. Dessuten har det tvunget meg til å justere mine egne oppfatninger underveis. Mitt engasjement ved Pro Sentret ble avsluttet da jeg var i startfasen av arbeidet med oppgaven. Selv om dette har gjort meg mindre oppdatert om hva som skjer ute, har det vært positivt med tanke på å stå litt utenfor og se på Pro Sentret på avstand, slik som jeg har gjort med de andre.

3

Å SNAKKE OM KVINNENE

I dette kapitlet skal vi se på ulike bilder av nigerianske kvinner som selger sex. Jeg ønsker å presentere noen av de historier som nigerianske kvinner selv forteller, men jeg vil også demonstrere hvordan et tema som menneskehandel og prostitusjon, som er såpass politisk og ideologisk verdiladet, vanskelig kan presenteres gjennom sekundære kilder uten at teksten farges på en eller annen måte. Vi skal både se på ulike historier basert på offentlige dokumenter og forskning, og vi skal se hvilke bilder som er synlige i det mine informanter forteller.

3.1 ULIKE PERSPEKTIVER PÅ PROSTITUSJON

Kjøp og salg av seksuelle tjenester er et sosialt fenomen som det er sagt og skrevet mye om. Både den som kjøper og den som selger sex har blitt sett på som sosialt avvikende. Deltagelse i prostitusjon har derfor en sterk stigmatiserende effekt. At kvinnene selger sex har stor betydning for måten de fremstilles i ulike sammenhenger og hvordan de møtes av ulike institusjoner, og er dessuten årsaken til at de har kommet i kontakt med flere av mine informanter.

Margaretha Järvinen (1993) presenterer en modell hvor hun skiller mellom tre prostitusjonsperspektiver. Det første er det funksjonalistiske perspektiv, som bygger på tanken om prostitusjon som en naturlig del av samfunnet og et resultat av mannens seksualdrift. Det andre er et feministisk perspektiv, hvor prostitusjon forstås som et produkt av den eksisterende maktfordelingen i samfunnet. Det at kvinner selger sex er et resultat av en skjev maktfordeling mellom kjønnene. Det tredje kaller hun sosialinteraksjonistisk/konstruktivistisk perspektiv. Dette har som utgangspunkt at

prostitusjon ikke er noen objektiv eller naturlig kategori, og fokuserer derfor på den sosiale kontrollen som utøves overfor aktørene i prostitusjonen, fremfor prostitusjonen i seg selv.

Ulike teoretiske perspektiver på prostitusjon vil ofte ha sammenheng med ulike ideologiske og normative tilnærminger til prostitusjon (Järvinen 1993). Fra et funksjonalistisk ståsted vil et forsøk på å avskaffe prostitusjon være fåfengt, fordi kjøp og salg av sex er en naturlig og nødvendig del av samfunnet. Det eksisterer flere ulike perspektiver som omtaler seg som feministisk, men som skiller seg fra hverandre gjennom ganske ulike normative standpunkt. Fra et av de feministiske perspektivene ses prostitusjon som et eksempel på menns makt over kvinner og avviser muligheten for at noen kan selge kroppen sin av egen fri vilje (Doezema 2007). Et slikt ideologisk standpunkt i prostitusjonsdebatten kalles gjerne *abolisjonisme*, da et viktig mål er å avskaffe all prostitusjon (Doezema 2007:214).

Interesseorganisasjoner som arbeider for sexarbeideres rettigheter omtaler også sitt perspektiv som feministisk, men har et syn på prostitusjon som ligger langt fra det abolisjonistiske (Sullivan 2003). Fremfor å argumentere for avskaffelse av all prostitusjon argumenterer de for å se på prostitusjon som et yrke, og mener at en omdefinering av prostitusjon er viktig for å styrke rettighetene til de kvinner og menn som har valgt å selge sex (Sullivan 2003).⁷ Det erkjennes at mange kvinner tvinges til prostitusjon, men fremfor å kriminalisere prostitusjon ønsker de å legalisere det på en slik måte at det blir vanskeligere å utnytte de som selger sex. Med bakgrunn i dette perspektivet har flere sexarbeid-feminister kritisert abolisjonistiske feminister for å utelukke muligheten for at kvinner kan ha ulike opplevelser av både det å være kvinne og det å selge sex (Sullivan 2003:74):

The particular structure and significance of prostitution in any given culture at any given time will be a product of many factors: practices of economic development; histories of colonial occupation; the presence of raced and gendered patterns of desire; the nature of normative sexual practices; the perceived relationship between sexual practice and identity; and so on (Sullivan 2003:75).

⁷ Prostitueres Interesseorganisasjon i Norge, PION, jobber ut fra et slikt perspektiv.

Tvang og frivillighet

Diskusjonen over dreier seg i stor grad om det som trolig er det mest grunnleggende spørsmålet i de fleste diskusjoner omkring prostitusjon: om noen virkelig kan selge sex frivillig. Begrepene *tvang* og *frivillighet* er sentrale både i spørsmål om prostitusjon generelt og spørsmål knyttet til de nigerianske kvinnene spesielt. Er prostitusjon frivillig når det gjøres for å finansiere en rusavhengighet? Er det tvang hvis hun har visst at hun ville måtte selge sex i Europa for å nedbetale gjeld? Skal vi tro på en kvinne som sier hun synes prostitusjon er en grei jobb? Jeg støtter meg til Cecilie Høigård og Liv Finstad når de sier at det ikke finnes ”rene, objektive og absolutte kategorier av tvang og frivillighet. Det som fra et ståsted i samfunnet fortone seg som frivillig, kan fortone seg som tvang fra et annet ståsted” (1986:319). To bidrag til prostitusjonsforskningen kan illustrere hvordan frivillighetsspørsmålet er aktuelt i norsk sammenheng, nemlig Høigård og Finstads *Bakgater* og Skilbreis *Når sex er arbeid*.

Høigård og Finstad (1986) presenterer oss for et hardt prostitusjonsmiljø på gata i Oslo, der rusavhengige, slitne, norske kvinner selger sex for å skaffe seg penger til dop. Høigård og Finstad er klare i sitt syn på prostitusjon, ”å selge seg ’frivillig’ – det er det verste og mest støtende en kvinne kan gjøre” (1986:169). Høigård og Finstad har en tydelig abolisjonistisk tilnærming ved at de mener at all prostitusjon er grov vold mot kvinner og at ingen gjør det av egen fri vilje, men på grunn av mangel på andre alternativer og med ”et syn på eget verd og egen kropp som gjør prostitusjon til et alternativ til andre forsørgelsesformer” (Høigård og Finstad 1986:123).

Skilbrei (1998) har intervjuet kvinner som selger sex på massasjehytter og fant andre motiver og årsaker enn de Høigård og Finstad beskriver. Hun mener man må ta alternativene i betraktning når man diskuterer hvorvidt prostitusjon kan regnes som arbeid. For en del vil det være få muligheter til å tjene penger utenom prostitusjonen. Andre opplever alternativene som finnes mindre attraktive i sammenligning på grunn av tunge arbeidsoppgaver og dårlig lønn. Et tilbakevendende argument mot prostitusjon er at det å bruke sex instrumentelt utelukker å kunne ha glede av sex, og at kvinner som

prostituere seg derfor ødelegger sin egen seksualitet. Hvis argumentet mot prostitusjon er at det er skadelig fysisk og psykisk for kvinnene, må man også sette spørsmålstejn ved ufaglærte service- og omsorgsjobber, da disse også oppleves som både fysisk belastende og lite tilfredsstillende, mener Skilbrei (1998). Grunnen til at prostitusjon oppfattes som mer skadelig enn annet kroppsarbeid er, ifølge Skilbrei, at man ser på ”kvinner underliv som annerledes enn andre kroppsdelar” (1998:127). ”Når man hevder at prostitusjon er ødeleggende for prostituerte fordi det endrer deres forhold til seksualitet, så forutsetter det at det finnes riktige og gale måter å forholde seg til sin seksualitet på” (Skilbrei 1998:128). Skilbrei utfordrer på denne måten et abolisjonistisk perspektiv på prostitusjon og skiller seg på denne måten fra Høigård og Finstad.

Hvilket perspektiv som ligger til grunn for tiltak som settes inn overfor kvinner og menn i prostitusjon har stor betydning for måten hjelpen blir utført. Skilbrei og Renland (2008) kobler perspektiver på prostitusjon til ulike hjelpetiltaks tilnærminger, og deler sosiale tiltak på prostitusjonsfeltet inn i to hovedretninger knyttet til ideologi. Disse er tiltak bygd rundt skadereduksjonsmodellen og tiltak utført med utgangspunkt i en nulltoleransetenkning. Mens førstnevnte bygger på en aksept av personens valg om å selge sex og et ønske om å redusere psykiske, fysiske og sosiale skader som følger av prostitusjonen, vil tilbud om hjelp bygget på en nulltoleransetenkning kunne ha som forutsetning at vedkommende skal slutte i prostitusjon.

3.2 ULIKE PERSPEKTIVER PÅ MIGRASJON

På samme måte som det eksisterer ulike perspektiver på, og teorier om, prostitusjon er det en rekke teorier om hvorfor mennesker migrerer. Stephen Castles og Mark J. Miller (2009) sammenligner hvordan økonomiske teorier, historisk-strukturell tilnærming og verdenssystemteori forklarer migrasjon. Ideen om push- og pullfaktorer, at migrasjon hovedsakelig styres av push-faktorer i opphavslandet – som får personer til å reise ut, og pull-faktorer i ankomstlandet – som tiltrekker seg migranter, stammer fra økonomiske teorier (Castles og Miller 2009). Et naturlig eksempel er mangel på jobber i opphavslandet og behov for arbeidskraft i mottakslandet. Strukturelle teorier og systemteorier forklarer migrasjon med utgangspunkt i at det eksisterer et

utnyttingsforhold mellom rike land i nord og fattige land i sør. Ved at personer reiser for å jobbe i rikere land, blir migrasjonen kun en fortsettelse av de tidligere kolonimaktens utnyttig av de koloniserte landenes ressurser. Begge teoritradisjoner har blitt kritisert for å overse viktige faktorer. Kritikken av økonomiske teorier om migrasjon peker gjerne på et overdrevet fokus på mennesker som rasjonelle og kalkulerende individer, og mangel på historiske årsaker til at mennesker flytter på seg, mens strukturteoriene kritiseres for å legge for mye vekt på kapitalinteresser og overse individets motivasjon (Castles og Miller 2009). Sammen, mener derimot Castles og Miller, at de to perspektivene kan bidra til nye og bedre teorier om hvorfor mennesker forflytter seg. I feltet mellom økonomiske motiver og strukturelle og historiske faktorer har nye teorier vokst frem, som i større grad fokuserer på koblinger og nettverk mellom ulike land, og hvilken betydning slike eksisterende forbindelser har for hvor og hvordan ulike grupper migrerer (Castles og Miller 2009:27).

3.3 MIGRANT OG PROSTITUERT

Det har skjedd en endring i kvinners migrasjon. Noen mener flere kvinner migrerer nå enn tidligere og karakteriserer dette som en *feminisering av migrasjonen* (Castles og Miller 2009). Økningen forklares blant annet med økende etterspørsel etter arbeidskraft i omsorgsykker. Andre mener det er feil at flere kvinner migrerer nå enn tidligere, men at den kvinnelige migrasjonen har endret seg (Agustín 2007). Uansett hvordan man ser på utviklingen, er det mangler i kunnskapen om årsakene til, og hvordan, kvinner migrerer (Kofman et al. 2000). Teorier om kvinners migrasjon har i liten grad lyktes i å forklare kvinnelig migrasjon fordi de har manglet et aktørperspektiv, da man tradisjonelt har antatt at kvinner kun migrerte etter sine menn (Kofman et al. 2000). Nyere teorier forsøker å integrere de kvinnelige migrantenes motivasjon og valg gjennom et større fokus på deres personlige ønske om å endre sin egen eller familiens livssituasjon (Kofman et al. 2000).

Noe av grunnen til manglende kunnskap om kvinners migrasjon er at migrasjon til prostitusjon som tema har blitt utelatt fra studier av migrasjon for så å bli overtatt av kriminologiske og feministiske perspektiver (Agustín 2006). På den måten blir aktørene

omtalt og forstått som ofre fremfor som migranter, og deres migrasjon blir sammenlignet med ulike former for ulovlig handel (Agustín 2006). Det at kvinner som migrerer til sexarbeid utelates fra studier av kvinners migrasjon fører både til hull i migrasjonsforskningen og mangler i vår kunnskap om kvinnene. Videre har en slik overføring ført til at aktører som legger til rette for illegal migrasjon har kommet sterkere i fokus og blir sett på som kyniske utnytttere.

[O]nly with the heightened attention to the sex industry has the entrepreneurial side been attacked as *totally* corrupt and exploitative, with the salacious tinge that comes from implying that the 'exploitation' is sexual (Agustín 2006:36).

Forskning på hvordan personer krysser grenser illegalt tyder på at personer som legger til rette for migrasjonen ses på som hjelpere som selger en tjeneste (Agustín 2007; Mohn 2008).

Spørsmål om frivillighet står, som vi har sett, sentralt i ulike forståelser av prostitusjon. Når man snakker om migrasjon skiller man også mellom frivillig og ufrivillig migrasjon. Arbeidsmigrasjon kategoriseres som frivillig, mens flukt regnes som ufrivillig (Fuglerud 2001). Spørsmålet dreier seg da om migrasjonen var ønsket eller om det opplevdes som umulig å forbli i hjemlandet på grunn av krig, konflikt eller forfølgelse. Fuglerud problematiserer et slikt skille, da både våpen og sult kan drepe (2001:30). Et skille mellom frivillig og tvungen migrasjon får viktig betydning for hvilke rettigheter migranter har i ankomstlandet (Fuglerud 2001).

Når det er snakk om menneskehandel, blir gjerne spørsmål om frivillighet knyttet til hvorvidt personen visste at gjelden skulle nedbetales gjennom prostitusjon. Dette er en problematisk forenkling da det i mange former for arbeid er vanskelig å vite hvordan det faktisk vil arte seg før man befinner seg i situasjonen (Agustín 2006). Når det gjelder prostitusjon kan faktorer som hva man skal ha på seg, hvor man skal stå, graden av kontroll og arbeidstider være viktig for hvordan det oppleves å selge sex, og videre om man føler at man visste hva som ventet en på forhånd (Agustín 2006). Opplevelse av tvang er dessuten ikke nødvendigvis knyttet til fysisk frihetsberøvelse. En person kan føle seg tvunget til å fortsette å selge sex i mangel på andre måter å tjene penger.

Menneskehandel versus menneskesmugling

Det er et juridisk skille mellom de handlinger som faller innenfor kategorien menneskehandel og det som forstås som menneskesmugling. Mens menneskehandel innebærer utnyttning og kontroll i ankomstlandet, omfatter menneskesmugling kun tilrettelegging for ulovlig innreise. Når man snakker om menneskesmugling omtales derfor staten som offeret for handlingen, ikke personen som blir fraktet over grensen, slik som ved menneskehandel.

I realiteten er ikke dette skillet så klart og uproblematisk som man kan få inntrykk av, mener Skilbrei og Tveit (2008). De argumenterer for at det å se på smugling og handel med mennesker som vesensforskjellig er lite konstruktivt, da kvinner i begge kategorier kan oppleve å være tvunget til å fortsette i prostitusjonen på grunn av gjeld og forpliktelser overfor familien i Nigeria. Kvinnenes reise fra Nigeria til Europa innebærer ofte avtaler med en rekke agenter og smuglere, og det kan være vanskelig å peke på hvem som utnytter kvinnene ved å ha til hensikt å tvinge dem ut i prostitusjon, og hvem som ”kun hjelper dem” et stykke på veien og senere blir betalt med penger fra prostitusjon. Også kvinner som ikke passer inn i menneskehandeldefinisjonen har vært, og er, sårbare som følge av behov for penger og få valgmuligheter, mener Skilbrei og Tveit (2008). Det er dessuten en tydelig kjønnsdimensjon i skillet mellom menneskehandel og menneskesmugling. Mens menneskehandel i all hovedsak synes å være noe kvinner og barn ufrivillig utsettes for, handler menneskesmugling tilsynelatende om menn som migrerer frivillig (Skilbrei og Tveit 2008:14).

3.4 HISTORIER OM NIGERIANSE KVINNER UTSATT FOR MENNESKEHANDEL

”Språk er makt, og begrepsdannelse er makt, fordi ord og begreper er med på å bestemme *hva vi ser og hvordan vi ser*” (Ericsson 1997:37). Historier kan fortelles på mange ulike måter. Ordene vi bruker er viktige for hvordan lytteren eller leseren forstår oss, og hvilke begreper som velges får betydning for verdien vi tillegger innholdet i det vi blir fortalt. Hvorvidt vi omtaler en person som hore, sexarbeider, prostituert, offer eller sexslave sier

noe om hvilken holdning vi har til personen og handlingen.⁸ Å ta i bruk et begrep fremfor et annet kan være et mer eller mindre bevisst valg fra forfatterens side.

I forskning basert på intervjuer med kvinner fra Nigeria som selger sex i Europa finner vi svært ulik begrepsbruk. Dette kan si oss noe om forfatterens synspunkter på temaet. Et eksempel er hvilken betegnelse som brukes på personen som vil være skyldig i menneskehandel. Dette er parten vi vet minst om og kanskje er det nettopp derfor at det eksisterer så mange ulike bilder av hvem de er. Disse omtales både som agent, sponsor, hjelper, bakmann, bakperson, hallik og madam. Hvilket begrep som brukes avhenger blant annet av hvilken diskurs fremstillingen tilhører. Det finnes flere ulike diskurser innenfor temaet menneskehandel. Menneskehandel kan i sin helhet være en slik diskurs ved at situasjoner, relasjoner og opplevelser plasseres i en fortelling om menneskehandel, i motsetning til for eksempel at samme fortelling blir plassert i en fortelling om migrasjon. Fortellingene kan inneholde de samme bitene, men plasseres ulikt avhengig av hvilken forståelsesramme vi legger frem historien i og hvilke strukturelle rammer rundt og sider ved kvinnenens situasjon vi ønsker å fremheve.

Når jeg presenterer kvinnenens motivasjon eller bakgrunn for å reise fra Nigeria, selve reisen og situasjonen de befinner seg i her, gjør også jeg en del valg når det gjelder de ord jeg tar i bruk. Fremfor å forsøke å legge frem en sammenhengende vid og nyansert skildring ved å trekke inn mest mulig litteratur om nigerianske kvinner som selger sex i Europa, vil jeg presentere funn fra ulik forskning ved å skille det fra hverandre i tre ulike historier. Jeg kaller de tre historiene *Offeret*, *Heltinnen* og *Lykkesmeden*.

Offeret

De fleste kvinnene fra Nigeria som selger sex i Norge er fra Edo State og tilhører den etniske gruppen Bini⁹ (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). I Nigeria, som i mange andre deler av verden, er kvinner dårlig stilt og mange jenter får lite eller ingen skolegang

⁸ Se Skilbrei (1998) for en diskusjon av disse begrepene.

⁹ Det er en mulighet for at noen kvinner av ulike grunner uriktig oppgir å være herfra for å ikke bidra til å gi sitt eget område et dårlig rykte.

(Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006:21). Ansvar for å reise ut og skaffe penger for familien legges ofte på eldste datter i søskenflokket (Carling 2005:16). På tross av at det er kjent at nigerianske jenter prostituerer seg i Europa, er mange familier villige til å sende døtrene sine av gårde for å tjene penger for familien (Prina 2003). Ofte er det en slektning eller bekjent at familien som forteller om jobbmuligheter i Europa og tilbyr familien å sende en datter av gårde (Okojie et al. 2003). Noen kvinner blir også lurt og manipulert av kjærester, som sier at de kan skaffe dem jobb som servitør eller barnepasser i Europa, men som bare er ute etter å utnytte dem (Paul og Nilsen 2009). I noen tilfeller er det til og med moren som vel vitende om hva som venter, presser henne til å reise (Prina 2003).

Reisen fra Nigeria kan ta flere år og mange overlever ikke (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Mangel på mat og drikke, dagevis på vandring i ørkenen og overfarer fra Marokko til Europa i overfylte båter gjør reisen svært farlig (Okojie et al. 2003). De unge jentene er ekstra sårbare for utnyttning av personer de møter som sier de kan hjelpe. Mange blir voldtatt gjentatte ganger og andre må bytte sex mot mat for å overleve (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006).

Etter ankomsten kan det gå noen dager før jentene innser hvorfor de har blitt fraktet til Europa, men når madamen tar dem med for å handle "arbeidsantrekk" er det ingen tvil om at de skal tvinges til å selge kroppen til fremmede menn (Okojie et al. 2003). Det er i de aller fleste tilfellene kvinner som kontrollerer jentene i Europa og holder kontakten med bakpersonene i Nigeria (Prina 2003). Madamen kontrollerer alt de gjør og alle pengene de tjener går til betaling av gjeld og "kost og losji" (Prina 2003). Tilværelsen på gata er preget av frykt for å bli syk, mishandlet eller drept. Kommer de tilbake med for lite penger blir det bråk (Prina 2003). Noen madamer har mannlige hjelpere som utøver en del av den fysiske kontrollen og slår jenter som nekter å selge kroppen sin (Okojie et al. 2003).

Noen jenter blir etter en stund solgt videre til andre madamer i andre byer eller land (Prina 2003). Norge er et rikt land, og det er attraktivt å ha jenter her på grunn av sterk

kjøpekraft på sexmarkedet (Justis- og politidepartementet 2006:7). Det varierer hvorvidt madamen alltid er til stede og kontrollerer jentene som jobber for henne, men følelse av kontroll og tvang er alltid høy, enten gjennom fysisk kontroll eller på grunn av trusselen om juju (Prina 2003). Trusselen kan også gå gjennom familien. Nigeria er et land belastet med mye korrupsjon, og politiet kan ofte være med på å true de der hjemme hvis ofrene ikke gjør som de blir fortalt eller ikke tjener nok (Okojie et al. 2003). Også etter at gjelden er nedbetalt opplever mange at de er tvunget til å fortsette å selge sex for å tjene penger. Familien hjemme forventer mer penger og forventningene synes å øke fremfor å avta ettersom tiden går (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Om kvinnen ikke lever opp til forventningene kan det å komme hjem bli veldig vanskelig. Det er ulovlig for nigerianere å prostituere seg i utlandet (Okojie et al. 2003). Noen forteller om kvinner som har blitt arrestert på flyplassen ved retur. Om man ikke blir arrestert, opplever en del som returnerer sosial fordømmelse på grunn av prostitusjonserfaringen (Skilbrei og Tveit 2007).

Heltinnen

Nigeria er et av Vest-Afrikas fattigste og mest korrupte land, og spriket mellom de rikeste og fattigste er stort (Carling 2005). Hvis en familie har penger til å sende et familiemedlem av gårde, ses dette på som en god investering i hele familiens fremtid. Flere kvinner forteller at de er villige til å ofre seg for familien og legge sine egne behov til side for at familien skal ha mat og småsøsken kan gå på skole (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). ”Jeg er som Jesus for min familie. Jeg ofrer meg selv”, sier en av Helge Årsvolls informanter (2009:43).¹⁰ Noen familier har ikke midler til å betale reisen. Da kan en sponsor hjelpe med penger og organisering av reisen mot at gjelden tilbakebetales senere (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). For noen er prisen avtalt før avreise, for andre endrer den seg etter hvert.

Ruten fra Nigeria til Europa varierer, enkelte reiser direkte med fly, men for de aller fleste foregår reisen i etapper og tar lang tid, for noen flere år. Kvinnene møter på

¹⁰ Årsvoll (2009) har intervjuet nigerianske kvinner som selger sex om hvilken betydning religion har i deres liv.

personer underveis som kan hjelpe dem et stykke på veien eller selge dem informasjon om hvordan å komme seg videre (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). For de som kommer til Europa med båt, er selve overfarten den farligste delen av reisen. Ved siden av sjø og overfylte båter er grenseområdene mellom Nord-Afrika og Europa sterkt kontrollert. De første som kom til Norge hadde oppholdt seg i Spania og Italia en periode (Norli 2006). Det har imidlertid blitt vanligere at de kommer direkte til Norge (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Noen forteller at de blir møtt av personer som skal hjelpe dem med et sted å bo når de ankommer Oslo, mens andre er på egenhånd og leter etter nigerianere på gata som kan hjelpe dem (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006).

Noen kvinner er ikke klar over at de skal selge sex i Europa, andre har regnet med det (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). I Norge er det minimalt med muligheter for å tjene penger til sponsorene og familien på noen annen måte enn gjennom prostitusjon hvis man ikke har arbeidstillatelse. Gateprostitusjon i Norge er mer slitsom enn klubbprostitusjonen i Italia og Spania (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Ønsket om å tjene penger på en annen måte er sterk, men om det fantes andre jobber ville de ikke gitt like mye inntekt som prostitusjonen (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Presset på å tjene penger forsterkes av madamen som de betaler husleie til. Men så lenge de betaler madamen det de skylder og av og til kjøper gaver for å vise henne respekt og takknemlighet, lever de et relativt fritt liv (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006).

Selv om situasjonen i Europa er vanskelig, ønsker få å reise tilbake til Nigeria før gjelden er nedbetalt (Skilbrei og Tveit 2007). Om gjelden er nedbetalt vil det å komme hjem uansett være et stort nederlag og en skuffelse både for en selv og familien, hvis en ikke har spart opp penger (Skilbrei og Tveit 2007). For de som har vært lenge borte, kan det dessuten være vanskelig å returnere på grunn av manglende sosialt nettverk (Skilbrei og Tveit 2007).

Lykkesmeden

Den relative fattigdommen er en viktig årsak til at mange fra Nigeria ønsker å reise til Europa (Carling 2005). Stadig flere reiser ut og en del kommer tilbake med en tydelig

bedre levestandard. Å se at naboer og andre rundt en får det bedre på grunn av en slektning eller familiemedlem i Europa er en viktig årsak til at kvinnene reiser, og mange forteller at de selv bestemte seg for å reise på grunn av en drøm om å skape en lysere fremtid for seg selv (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Noen ønsker å flytte permanent til Europa, mens andre kun vil tjene opp penger for så å returnere til Nigeria (Skilbrei og Tveit 2007). Å reise ut krever både informasjon om hvordan en kan reise og penger til å gjennomføre det. Det å være organisert er en viktig faktor for hvorvidt kvinnene lykkes i å komme inn i Europa. Den første delen av reisen foretas gjerne ved hjelp av menneskesmuglere (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Videre inn i Europa og innad i Europa er det andre som tilbyr tips og organisering. Blant disse kan det være menneskehandlere (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006). Kvinnene er avhengig av andre for nyttig og verdifull informasjon som vil minske sjansen for å bli sendt rett ut igjen. Informasjonen går ut på hva de bør si om de blir stoppet på flyplassen og hvor mye penger de har med seg for å ikke vekke mistanke, i og med at man som turist skal være i stand til å forsørge seg økonomisk under oppholdet (Skilbrei, Tveit og Brunovskis 2006).

Mange nylig ankomne kvinner ser lyst på fremtiden, enten de ønsker å bli i Europa eller returnere til Nigeria med oppsparte midler etter noen år (Skilbrei og Tveit 2007). De fleste kvinnene står i gjeld til de som har hjulpet dem til Europa. Selv om den har vist seg å være høyere og vanskeligere å nedbetale enn de regnet med før de reiste, ser kvinnene på gjelden som legitim og mener det er rimelig at den skal betales (Skilbrei og Tveit 2007). En kvinne Skilbrei og Tveit har snakket med forklarer dette:

In Nigeria, if you want to travel, you can borrow money and then you pay it back, a promise is a promise. If somebody give you money you must pay it back. You have to pay, it is fair. I have to fulfil my promise, I don't want problem (2007:32).

Så fort gjelden til de som har hjulpet henne er nedbetalt, kan hun begynne å tjene egne penger. Etter som tiden går innser en del kvinner at ting er litt vanskeligere enn de var forberedt på, og at prostitusjonen er eneste mulighet de har til å tjene penger (Skilbrei og Tveit 2007). Men hvis situasjonen hjemme er ille nok, er prostitusjon bedre enn å reise tilbake (O'Connell Davidson 2005:79). Det finnes dessuten mange eksempler på kvinner som har tjent mye og klart å nå målet etter selv å ha solgt sex i noen år. Madamen som de

leier hos er en av dem, og når gjelden er betalt vil hun kunne hjelpe sine med å selv bli madamer med egne jenter (Prina 2003). Mens en del kvinner sliter i mange år uten å lykkes, er det andre som får nedbetalt gjelden og går over til å tjene penger kun til seg selv gjennom prostitusjonen (O'Connell Davidson 2005). De som lykkes representerer en viktig motivasjon for de som enda ikke har kommet i mål (Skilbrei og Tveit 2007).

3.5 MER AKTØR OG MER STRUKTUR

Innholdet i de tre historier er hentet fra vitenskapelig litteratur og rapporter, og representerer på hvert sitt vis ulike sider av det store bildet. Mens fokuset i den første historien er de personer som utnytter kvinnene og deres sårbare situasjon både hjemme og i Europa, fremhever de to andre historiene kvinnenes ønske om å hjelpe familie eller skape seg en fremtid for seg selv ved å reise ut. Min hensikt med de tre eksemplene er å vise at både kvinnene selv, og de som skriver om dem, trolig tolker opplevelsene forskjellig, og at det derfor finnes mange sannheter om menneskehandel fra Nigeria.

Noe av det som skiller de ulike historiene kan knyttes til vektlegging av henholdsvis aktør og struktur. Med aktør mener jeg i hvilken grad kvinnene tillegges rollen som deltager i det hun har blitt utsatt for og presenteres som et handlende subjekt. Med struktur mener jeg situasjonen i Nigeria, press fra familien, personer som oppmuntrer eller presser kvinnene til å reise og mulighetene for henholdsvis illegal og legal migrasjon. Kofman, Phizacklea, Raghuram og Sales (2000) argumenterer for at vi må kombinere et strukturperspektiv og et aktørperspektiv når vi skal forstå hvorfor kvinner migrerer. Gjennom et overdrevent fokus på strukturelle årsaker risikerer vi å skape bilder av kvinnene som overser deres eget ønske om å migrere og deres egen motivasjon til å forbli i prostitusjonen frem til gjelden er nedbetalt. "The trafficking discourse relies on the notion that poorer women are better off staying at home than leaving", hevder Laura Agustín (2007:39). Hun peker på at det i skildringer av reiser som personer fra rike land foretar seg, ofte blir snakket om selvrealisering, mens mange har en tendens til å utelate elementer som "desire, aspiration, anxiety or other states of the soul" når de skildrer migrasjon fra fattige land (2007:17). Mange av de nigerianske kvinnene ønsker å bli i Norge permanent eller frem til de har jobbet seg opp en del penger (Skilbrei og Tveit

2007). Noen ønsker også å fortsette å selge sex, da dette muliggjør raskere opptjening av penger enn andre eventuelle jobber de kan få (Skilbrei og Tveit 2007). Men at kvinnene fortsetter i prostitusjon og at de ikke ønsker å returnere til Nigeria betyr ikke at de ikke har vært utnyttet. Prostituerte kvinner som tilsynelatende er handlende subjekter fremfor svake ofre, strider mot den norske problemdefinisjonen av prostitusjon, ifølge Skilbrei (2009). Det samme kan gjelde for kvinner utsatt for menneskehandel som ikke ser ut til å ville forlate situasjonen samfunnet oppfatter som utnyttende.

Flere teoretikere på menneskehandelfeltet har uttrykt skepsis og kritikk overfor offerfremstillinger av kvinner som har migrert og utnyttet i prostitusjon. Et typisk eksempel på en menneskehandelshistorie som skaper et utvetydig offerbilde av jenter utsatt for menneskehandel er historien om Lilja.¹¹ Skilbrei (2003) mener det er problematisk at filmen nærmest blir brukt som opplysningsfilm på tross av at den gir et misvisende bilde av menneskehandellofferet. Lilja er en ung uskyldig jente som blir lurt av kraftige menn som kun har til hensikt å utnytte henne. Verken Liljas uskyld eller bakmennenes overgrep mot henne er til å misforstå. Mye av kritikken rettet mot fremstillingen av kvinner utsatt for menneskehandel som stakkarslige ofre går på at de typiske eksemplene fører til at de mer diffuse og kompliserte tilfellene av menneskehandel blir vanskeligere å forstå og plassere innenfor juridiske kategorier. Den stereotypiske offerrollen passer ikke med det faktum at mange av kvinnene selv har valgt å reise og ser på menneskehandlerne som viktige hjelpere i å lykkes med dette. Julia O'Connell Davidson (2005) mener man ved å snakke om menneskehandel som ufrivillig tildekker bakgrunnen for migrasjonen. Som en konsekvens av dikotomien frivillighet versus tvang skapes det en kobling mellom frivillig og skyldig versus tvunget og uskyldig (Doezema 1998). En vurdering av om hun selger sex frivillig får da konsekvenser for om hun vurderes som fortjenende eller ikke:

Because it ['trafficking'] serves to divide the deserving 'victims' from the undeserving 'illegal immigrants', we can all sleep easy, knowing that our governments have committed themselves to do all in their power to protect and assist those who truly merit help (O'Connell Davidson 2005:65).

¹¹ I den svenske filmen *Lilja 4ever* møter vi tenåringsjenta Lilja, som blir lurt av menneskehandlerne og tvunget til å selge sex i Sverige.

At kvinnene kan ha sett på bakpersonene som viktige brikker i planen om å komme seg til Europa for å tjene penger, utelukker ikke at disse personene har utnyttet dem. Dette gjelder selv i tilfeller der kvinnene var klar over at arbeid i Europa kunne innebære prostitusjon. Å være kvinne kan gjøre dem mer sårbare, men for de som vil reise kan det også bety at det er lettere å tjene penger uten arbeidstillatelse (Skilbrei og Tveit 2007). Prostitusjonen kan være en viktig del av kvinnenens plan om å skape en fremtid for seg selv, og ikke nødvendigvis det som utgjør det største problemet for kvinnene. Selv om kvinner som selger sex lider, må vi passe oss for å anta at ”*alle* kvinner som selger sex lider, eller at de lider *fordi* de selger sex” (Skilbrei 2003:72). At kvinnene opplever situasjonen de befinner seg i som vanskelig behøver ikke å ha direkte sammenheng med prostitusjonen. Det kan like gjerne ha sammenheng med årsakene til at prostitusjon ble eneste mulighet.

Vi kommer da til det jeg oppfatter som strukturproblemet i en del fremstillinger av menneskehandel. Selv om historier om menneskehandel i stor grad fokuserer på de strukturelle årsakene til at personer blir menneskehandlet, blir lett én strukturell faktor utelatt. I de tre historiene over ble vi introdusert for ulike faktorer utenfor kvinnene som påvirker deres sårbarhet; fattigdom, press fra familie, personer som ønsket å utnytte dem og trusler om vold. En vurdering av den strukturelle konteksten må også se på mulighetene til henholdsvis legal og illegal migrasjon. Rutvica Andrijasevic (2003) mener tiltak som er ment å skulle hindre menneskehandel overser den betydningen streng immigrasjonslovgivning og økt grensekontroll har å si for at personer kan utnytte kvinner gjennom menneskehandel. Hennes erfaring fra intervjuer med kvinner fra Øst-Europa som trafikkeres til Italia viser at kvinnene benytter seg av menneskehandlere som en måte å migrere, og at det da er mangelen på andre alternativer som gjør dem sårbare for utnyttning. Frykten for å bli avslørt og returnert av italienske myndigheter øker graden av avhengighet overfor bakpersonene (Andrijasevic 2003). Gjennom innføring av visumkrav for flyktningproduserende land, har europeiske land så godt som utelukket muligheten for at personer fra flyktningproduserende land kan reise lovlig (Morrison og Crosland 2000:37). Samtidig fører økt grensekontroll til at mange som forsøker å reise mislykkes.

Nandita Sharma er blant de som mener forståelser av bakgrunnen for menneskehandelen må inkludere mottakerstatenes del av skylden.

Many women's stories of ill-treatment at the hands of traffickers need to be understood within the context of the state having criminalized the very activities that both she and the smugglers are engaged in together (Sharma 2003:59).

Fenomenet menneskehandel er mer komplekst enn det gjerne blir presentert, og krever en bredere forståelse av årsakene til at personer fra andre deler av verden blir sårbare for utnyttning i sin migrasjon. Om vi ikke inkluderer kvinnene som aktører i vår forståelse av deres opplevelser, overser vi en viktig årsak til at menneskehandelen finner sted. Det samme gjelder om vi begrenser vår forståelse av de strukturelle årsakene til faktorer i Nigeria og kriminelle internasjonale nettverk. Hvordan vi forstår menneskehandelen påvirkes av hvorvidt vi tar hensyn til hennes innledende motivasjon og hvor vi så plasserer problemet, altså det som hindrer henne fra å oppnå dette. Mens det vanligste *problemet* i menneskehandelshistorien plasseres ved reisens start, kan *problemet* i migrasjonshistorien være ved fraværet av andre måter å reise på.

3.6 NÅR JEG SNAKKER OM KVINNENE

Når jeg snakker om *kvinnene* i denne avhandlingen, viser jeg i utgangspunktet til nigerianske kvinner som selger sex i Norge generelt, da jeg mener temaene jeg tar opp i avhandlingen gjelder alle disse og ikke bare de som allerede er identifisert som ofre for menneskehandel. Å anta at man kan trekke et skille mellom de som plasseres innenfor kategorien ofre for menneskehandel og kvinner som "kun" er menneskesmuglet, ville være å overse en viktig problemstilling knyttet til tematikken. Temaet for intervjuene var imidlertid menneskehandel og ikke illegale migranter. Svarene jeg har fått har derfor omhandlet de kvinnene mine informanter oppfatter som ofre eller mulige ofre for menneskehandel.

Jeg har valgt å avgrense tematikken til nigerianske kvinner og ikke alle kvinner utsatt for menneskehandel, eller både nigerianske kvinner og menn utsatt for menneskehandel. Grunnen til dette er for det første at de nigerianske kvinnene møter problemstillinger som

europaiske kvinner ikke gjør med tanke på oppholdsmuligheter. Selv om jeg har nigerianske *kvinner* som utgangspunkt for min avhandling er ikke menneskehandel noe som kun omhandler kvinner. Pro Sentret møter også menn fra Nigeria som er ofre for menneskehandel og selger sex i Norge, men dette er en liten gruppe.¹² Mye av tematikken som gjelder for kvinnene kan også gjelde menn i lignende situasjon, men å inkludere de spesifikke utfordringer knyttet til nigerianske menns møte med hjelpetiltak og politi ville trolig krevd en bredere drøfting av mange av temaene. Menn passer gjerne ikke inn i den typiske forståelsen av et menneskehandelloffer.

3.7 HVORDAN INFORMANTENE SNAKKER OM KVINNENE

Hvilke bilder og fremstillinger av kvinnene som er gjeldende i den offentlige debatt, har stor betydning for hvilke problemer samfunnet oppfatter at de representerer og videre for hvordan ulike institusjoner møter dem. Det er stor avstand mellom de tiltak som settes inn overfor et ordensproblem og overfor et fattigdomsproblem. Hvordan informantene mine snakker om kvinnene og beskriver deres situasjon, er derfor relevant når vi skal drøfte hvordan de møter dem. I intervjuene stilte jeg ulike spørsmål om informantenes oppfatning av kvinnenes situasjon her, relasjonen til bakpersoner og hvilket inntrykk de hadde av kvinnenes tanker om egen situasjon. Både i forbindelse med disse spørsmålene og ellers i intervjuene, ga informantene ganske ulike beskrivelser av kvinnene. Vi skal nå se på noen karakteristikk som synes å gå igjen og som fremstår som viktig for hvordan de ulike hjelpeorganisasjonene, bistandsadvokatene og politiet forholder seg til kvinnene. Jeg har gjort et lignende grep som i teoridelen over, og har plassert det informantene sier om kvinnene innenfor fem ulike roller som jeg kaller *den lykkesøkende migrant*, *det lojale offer*, *den potensielle madam*, *den sårbare* og *den hardføre*.

Den lykkesøkende migrant

Den første kategorien tar utgangspunkt i bakgrunnen for at kvinnene forlater Nigeria. Mange av informantene mener ønsket om penger og en bedre fremtid er hovedgrunnen til at kvinnene er her. Politiinformantene peker spesielt på manglende muligheter til å tjene

¹² I 2008 jobbet Pro Sentret med 100 personer utsatt for menneskehandel. Av disse var 11 menn (Pro Sentret 2009).

penger i Nigeria. En av dem tror ikke kvinnene ville reist hvis de kunne tjent penger hjemme.

Hadde det ikke vært fattigdom i en del av de landene, så hadde jo heller ikke folk reist. Da hadde de jo vært der og jobbet og hatt det mye bedre. Felles for dem er at de har et ønske om et bedre liv, som viste seg å bli helt annerledes når de først er ute på reise.

Denne informanten sammenligner kvinnene med nordmenn som i sin tid reiste til Amerika. En annen politiinformant sammenligner også kvinnenenes migrasjon med annen økonomisk migrasjon.

Kravene til dem i forhold til å sende penger er helt lik den som alle som har reist fra fattige land før i tiden og nå får fra familien om at de ønsker å bli forsørget av de som da kommer til det forgjettede land.

Men informantene mener ikke ønsket om en bedre fremtid bare er knyttet til kvinnene selv. Flere av informantene trekker frem ansvarsfølelse for familien, blant annet representanten fra Pro Sentret.

De kommer fra fattige kår og har et ønske om et bedre liv for seg selv og familien sin. Veldig mye ansvarsfølelser i forhold til familien, at de skal ta vare på familien sin.

At de som utnytter kvinnene eller sender dem av gårde har det samme målet som kvinnene selv, blir trukket frem av en av informantene fra politiet.

Vi får enkeltpersoner som har veldig sterkt eget ønske om å skape seg en egen fremtid, også får man andre som blir et offer for at personer i familien eller nærmiljøet har et sterkt ønske om å skaffe seg en bedre fremtid, men som ikke vil utsette seg for det selv. Så de sender døtre og døtrene til naboen, eller at landsbyene plukker ut folk som da blir overlatt til å reise.

Informanten fra KOM tror mange vet at det å lykkes i Vesten gjerne betyr prostitusjon.

De snakker ikke åpent om at nå skal du utnyttes i prostitusjon i Norge. Det er ikke sånn. Men alle vet egentlig hva det er som skjer. Men man kaller det at ja, nå skal du til Vesten og du skal tjene mye penger der. Og du skal gjøre det stort.

Det lojale offer

Når det gjelder relasjon til bakpersoner er informantene mindre samstemte og de synes å ha ulikt inntrykk av hvordan kvinnene ser på personen de står i gjeld til. Flere mener

kvinnene føler en form for lojalitet til madamen. Informanten fra Nadheim kobler dette til at kvinnene vet at madamen selv har vært gjennom det samme.

Det er mange som har en type lojalitet da, i forhold til madamen. Det er det som gjør at de ikke har lyst til å anmelde, på grunn av at hun har jo tross alt vært gjennom dette selv.

Flere av informantene tror dessuten at kvinnene ser på bakpersonene som hjelpere og derfor føler at de bør betale ned gjelden. Alle er imidlertid ikke enige i at kvinnene føler noen form for lojalitet til bakpersonene. Den ene bistandsadvokaten mener at

hvis man hadde sett bort fra voodooen og truslene mot familien, så tror jeg ikke det hadde ligget noen lojalitet i å faktisk skulle nedbetale den gjelda.

Den potensielle madam

Mange av informantene snakker om en glidende overgang mellom hvem som er offer og hvem som er bakperson. Informanten fra Pro Sentret opplever dette som vanskelig.

Det kan være vanskelig å skille mellom hvem som organiserer og hvem som er utsatt for menneskehandel og det ene utelukker absolutt ikke det andre.

Informantene erfarer at de fleste madamene selv har vært utsatt for menneskehandel og at en del kvinner betaler gjeld til egne bakpersoner samtidig som de selv mottar betaling fra andre kvinner. En av bistandsadvokatene tror flere av kvinnene har et mål om å selv ha jenter som skal jobbe for seg en gang i fremtiden.

Det flere har fortalt meg er at de har blitt fortalt før de reiste fra Nigeria, at når de har betalt ned sin egen gjeld, så ville de få tilsendt jenter til seg som de skulle tjene penger på. Og den målsetningen har de hatt, de har vært selvdrevne. Det har ikke vært nødvendig å true eller slå eller noen ting for at man skulle bli utnyttet og betale ned gjelden.

Dette er en problemstilling som i følge flere av informantene vanskeliggjør politiets arbeid. Informanten fra KOM forteller at politiet i etterkant av Operasjon Benin satt med flere kvinner de ikke var sikre på om skulle få status som fornærmet eller siktet.

Den nigerianske måten som menneskehandel foregår på, det er veldig sånn horisontal organisering. Sånn at kvinnene rekrutterer sine medsøstere. Sånn at grensen for når du var et offer til når du ble en madam er veldig vanskelig. Den er kanskje glidende. Og det gjør det ekstra vanskelig å etterforske, ekstra vanskelig å hjelpe og ekstra vanskelig å skulle da bevise i retten hvorfor er hun madam og ikke hun?

Denne informanten mener problemet med å vite hvem som er offer og hvem som er madam skyldes at de rekrutterer sine medsøstre. Bistandsadvokatene uttrykker bekymring for at de, på grunn av dette, risikerer å hjelpe kvinner som utnytter andre og at de slik er med på å styrke menneskehandlerne.

I det du glir over i madam-rollen eller housemadam-rollen, så kan du samtidig være en som stadig sender penger til bakmann for å betale gjeld. Hva er du da? Er du en som rammes av 224¹³ selv, eller er du fornærmet? Er du begge deler? Det gjør nok det miljøet vanskelig synes jeg.

Samtidig peker flere informanter på at det på grunn av dette er ekstra viktig å forebygge og ta vare på ofrene, for at de ikke senere skal fortsette som madamer. En av bistandsadvokatene mener det derfor er

desto større grunn til å prøve å hjelpe ofre. Sånn at man ikke skaper nye.

Den sårbare

Når det gjelder kvinnes viljestyrke eller sårbarhet, som jeg diskuterte i tilknytning til de tre fortellingene, mener jeg to relativt motstridende beskrivelser kommer til uttrykk hos mine informanter. I noen av intervjuene spurte jeg direkte om de mente kvinnene er sårbare, mens andre tok opp temaet selv. Noen snakker om kvinnene som sårbare, andre omtaler dem som hardføre eller ressurssterke og andre igjen veksler mellom disse. Blant beskrivelsene av sårbarhet knyttes denne til ulike sider ved kvinnes situasjon. En av politiinformantene mener sårbarheten i stor grad dreier seg om situasjonen i Nigeria.

I mitt hode er du i en sårbar situasjon når du kommer fra fattige kår, når du har egentlig ingen valgmuligheter i forhold til å prøve å finne noe annet i forhold til kulturen som tilsier at hvis noen i familien sier at du reiser til Europa for å tjene penger, så gjør du det.

Denne informanten mener dessuten kvinnene er sårbare på reisen fordi de reiser illegalt og føler seg tvunget til å involvere seg i kriminelle miljøer.

Når de først er på den reisen, så er de i en sårbar og en vanskelig posisjon for de klarer ikke, ved hjelp av normale myndigheter, de må bruke kriminelle eller andre som er inne i systemet for å kunne tjene de pengene som de da tross alt er nødt til å betale tilbake.

¹³ Med 224 menes straffeloven § 224, menneskehandelparagrafen. Vi skal se nærmere på denne og andre relevante straffebestemmelser i kapittel 6.

Noen informanter snakker mer om kvinnene som sårbare i relasjonen til bakpersoner og andre de kommer i kontakt med på reisen og i Europa, og at svært mange har blitt utnyttet kraftig. Den ene bistandsadvokaten omtaler kvinnenes erfaringer som

en serie med voldtekter og overgrep og vold og trusler.

Informanten fra ROSA forteller at mange kvinner har vært

systematisk voldtatt, banket opp, truet i alt fra to til ti år.

Et viktig element med tanke på sårbarheten er graden av tvang til å forbli i den situasjonen de er i. Det er i all hovedsak gjelden, og presset på å nedbetale denne, som utgjør tvangen i kvinnenes liv. En av bistandsadvokatene forteller at de nigerianske kvinnene ofte ikke utsettes for fysisk tvang på samme måte som kvinner utsatt for menneskehandel fra andre land.

De har all frihet i verden i Oslo, men de må vær så god tjene penger for å betale seg ut. Sånn at i motsetning til østeuropeiske jenter, så har de jo veldig mye av friheten sin her. Også har de bakmennene som forventer en jevn pengestrøm et helt annet sted.

Når det kommer til kvinnenes *egen* opplevelse av å være et offer, mener den samme informanten at dette handler om å måtte selge sex, ikke å skulle nedbetale en gjeld.

Mitt sånn ærlige inntrykk av de fleste er at det kom som en overraskelse. At de trodde de skulle få helt andre type jobber. Jeg tror ikke nødvendigvis at det er hvor mye penger det er snakk om, men nettopp at man må, for å tjene de pengene i Europa, så må man prostituere seg. Man har jo faktisk ikke muligheten til å få jobb på en annen måte egentlig. Uten arbeidstillatelse og. Så jeg tror der er den offerfølelsen ganske sterk.

Noen av informantene snakker også om kvinnene som sårbare som følge av det norske systemet og mangelen på rettigheter her. Informanten fra Nadheim svarer slik, når jeg spør om hun opplever at kvinnene befinner seg i en sårbar situasjon.

Jeg får inntrykk av at de lever veldig sånn i et vakuum da. Og det er for så vidt på linje med andre asylsøkere og. Det blir veldig sånn innholdsløs hverdag å bare gå og vente på hva som skal skje da. [...] Det er nå ikke så veldig lett å være veldig sterk og veldig selvstendig og klare seg veldig godt på egenhånd når man er helt rettsløs egentlig, som de nigerianske kvinnene er her.

Informantene ser ut til å være enige i at det ikke finnes andre alternativer. Informanten fra Nadheim mener at fraværet av gode valgmuligheter i Norge gjør situasjonen kvinnene befinner seg i ekstra vanskelig.

Det er nesten ingen nigerianske kvinner som får asyl. Så da har du liksom det og å være ute på jakt og forsøke å finne seg en norsk mann. Og å gifte seg med eller bli gravid med en mann som ønsker å ta ansvar for ungen sin. Og gå inn for opphold for henne da. Eller leve som papirløs eller returnere. Og de aller fleste opplever jo at retur ikke er et reelt alternativ. [...] Jeg har gått gjennom ørkenen i fire år for å komme meg hit. Skal jeg bare ta et fly tilbake? Det er helt uaktuelt.

Den hardføre

En av politiinformantene beskriver de nigerianske kvinnene som *hardføre*, fordi de holder ut på tross av at situasjonen i Europa er verre enn de hadde trodd.

Jeg tror veldig mange har en forståelse av at her blir det prostitusjon. Akkurat hva det innebærer det er kanskje lite grann vanskelig å se for seg. Jeg tror veldig mange har problemer med å innse ti, femten, tjue kunder per dag syv dager i uka. Men de, de er hardføre.

Noen av informantene er kritiske til å fokusere ensidig på kvinnene som sårbare ofre. Informanten fra Pro Sentret er mer opptatt av kvinnes styrke, fremfor rollen som offer.

Det er jo personer med ressurser som trenger hjelp til å få noen rettigheter på plass for selv da å sette sitt liv på et annet spor som de ønsker. Så jeg er nok ikke veldig begeistret for at de først og fremst skal være ofre [...] Det er jo klart at de har vært utsatt for en kriminell handling, og de har vært i en veldig vanskelig situasjon. Men [...] de har ressurser og ønsker å komme ut av det.

En av informantene fra politiet mener de nigerianske kvinnene har en spesiell *stayerevne*, og begrunner dette både med at det er lite rusproblematikk blant de nigerianske kvinnene og at de har press på seg hjemmefra.

Det er bare en stor grad av *stayerevne* og dette tåler jeg og det må jeg tåle. Vi har hatt samtaler med kvinner fra Nigeria her hvor de har ringt hjem til far og vi sitter og er på medhør. Hvor de forteller at dette orker jeg ikke, og de får bare beskjed av far bare hold det ut litt til, for det føles nok bedre etter hvert og så er gjelden nedbetalt.

Kvinnenes viljestyrke trekkes også frem som noe negativt. En av informantene fra politiet mener kvinnenes selvstendighet gjør at de er vanskelige å arbeide med.

Det er så lett å liksom tro at det er en sånn ensartet masse vi snakker om her, med stakkarslige ofre. Men de er dritvanskelige særegne individer med sine helt spesielle problemer alle sammen. Og man blir ikke noe mer oppriktig og ærlig av å være prostituert altså.

En av bistandsadvokatene opplever at kvinnene bærer en tøff fasade, men at denne skjuler at de er traumatiserte.

Vi glemmer, altså særlig med nigerianere, så glemmer vi at de er traumatiserte. [...] Mange av dem er, de er store i kjeften og de er ganske frekke og [...] de fremstår ikke som veldig traumatiserte ofre. Fordi at de har en attitude og [...] for meg fremstår det som at de er vant til å overleve uansett hvor tøft det er og kanskje ikke klage.

Variasjoner i informantenes fremstillinger

Mine informanter får, gjennom sitt arbeid, møte mange kvinner, noe som kommer til syne i måten de prater om dem. Alle informantene synes opptatt av å påpeke at det er store variasjoner og at det er vanskelig å si noe generelt om hele gruppen. Noen trekker frem både sårbarheten og tøffheten hos kvinnene, men det ser ut som om det stort sett er en av fremstillingene de hovedsakelig vender tilbake til. Bistandsadvokatene er delt her, men jeg opplever at representantene fra Nadheim og ROSA snakker mer om sårbarhet og tvang, mens representanten fra Pro Sentret og politiet fokuserer mer på kvinnenes hardførhet og viljestyrke. En grunn til at informantenes beskrivelser varierer kan være at intervjuene tok ulike retninger, at informantene fikk forskjellig inntrykk av hva jeg var ute etter å vite eller at jeg formulerte spørsmålene noe ulikt. Om det imidlertid er slik at informantene ser på kvinnenes situasjon og sårbarhet ulikt, er det interessant og viktig for hvordan de forholder seg til kvinnene.

Tveit og Skilbrei (2008) identifiserer et skille mellom hjelpetiltak som arbeider ut fra en skadereduksjonslinje og tiltak som har utgangspunkt i nulltoleranse. En av grunnene til at hjelpetiltakene har ulike måter å snakke om sårbarhet er trolig at deres arbeidsplasser har ulike tilnærminger. Tveit og Skilbrei (2008) mener Pro Sentret og Nadheim har ulike ideologiske utgangspunkt for arbeidet de gjør. Pro Sentret har en ”skadereduserende og

rettighets-styrkende profil” og fokuserer på å respektere de valgene kvinner og menn som selger sex gjør og å la de selv definere sine egne behov (Tveit og Skilbrei 2008:217). Kirkens Bymisjon, som Nadheim hører til, fokuserer i større grad på at kvinnene skal slutte i prostitusjon, noe som gjør at de ansatte ved Nadheim i større grad er opptatt av å bidra til dette. De to hjelpetiltakene har mange fellestrekk i måten å arbeide på, men bygger på ulike perspektiver. Krisesentersekretariatet, som står bak ROSA, har et abolisjonistisk perspektiv på prostitusjon. I debatten omkring sexkjøpsloven var det tydelig at Krisesentersekretariatet og Pro Sentret hadde svært ulike meninger om kriminaliseringsspørsmålet (Aftenposten 19.4.2007). Pro Sentret argumenterte mot loven, som de mente ville ramme kvinnene hardest, mens Krisesentersekretariatet argumenterte for kriminalisering.

Et interessant skille mellom informantenes beskrivelser går på faren for å hjelpe ”noen som faktisk viste seg å være det motsatte.” Dette er et spørsmål som ikke tas opp av hjelpetiltakene, men som politiinformantene og bistandsadvokatene synes å være veldig opptatt av, da de ikke vil bruke tid på eller hjelpe noen som ikke ”fortjener det.” Man kan se for seg at denne frykten hos politi og bistandsadvokater vil kunne føre til en overdrevet skepsis i arbeidet med nigerianske kvinner i frykt for å hjelpe ”feil” person.

3.8 OPPSUMMERING

Jeg har i dette kapittelet forsøkt å gi et innblikk i sentrale diskusjoner omkring de nigerianske kvinnene. Hvilke perspektiver vi anlegger får stor betydning for hvordan vi ser på kvinnene og videre hva slags tiltak og hjelp vi møter dem med. Informantenes beskrivelser av kvinnene kan derfor si oss noe om deres begrunnelser for måten de arbeider. Om kvinnene blir oppfattet som ofre for en kynisk sexindustri der kvinnekroppen er en vare, vil vi se behov for andre tiltak enn om vi tenker på kvinnene som økonomiske migranter som, i mangel på andre alternativer, har tatt et selvstendig valg med tanke på reisemåte og arbeid. Jeg har også gjort rede for mitt eget perspektiv, som er en kombinasjon av teorier om migrasjon og prostitusjon hvor jeg tillegger kvinnene en viktig rolle som aktør og samtidig trekker inn strukturelle forklaringer utenfor kvinnenens opprinnelsesland.

Når informantene snakker om de nigerianske kvinnene, vektlegger de ulike sider ved deres situasjon og personlighet. Noen fokuserer i stor grad på at kvinnene har blitt utnyttet og er sårbare, mens andre i større grad snakker om dem som hardføre, sterke og selvstendige. Motstridende bilder av kvinnene som ofre og som tøffe har fellestrekk med andre fremstillinger av menneskehandel fra Nigeria, hvor kvinnene både beskrives som pågående prostituerte og som ofre. Det skal vi se nærmere på i neste kapittel.

4

ET SPØRSMÅL OM KULTUR?

Når informantene beskriver de nigerianske kvinnene, peker de på noen egenskaper eller fenomener som de forklarer nettopp med at kvinnene er nigerianere. På flere områder skiller, ifølge informantene, de nigerianske kvinnene seg fra nordmenn eller andre kvinner som selger sex og som er utsatt for menneskehandel. Forskjellene beskrives som kulturelle på en negativ måte, ved at det gjør informantenes arbeid ekstra utfordrende. To kulturutfordringer synes å være spesielt fremtredende. For det første snakker de om ulike oppfatninger av sannhet. For det andre forteller de om utfordringer knyttet til kvinnes tro på svart magi.

4.1 DEN HELE OG FULLE SANNHET

Vi har nok noen kulturforskjeller. I forhold til forståelsen av dette her med den hele og fulle sannhet. Begrepet den hele og fulle sannhet. For som nordmenn så tenker vi at hvis vi skal fortelle alt som er sant, så tenker vi da er alt *alt*. Da har vi liksom en sånn svær pott, også skal vi liksom, da må vi tømme ut det. Og hvis vi ikke tømmer ut det med en gang, så vil vi føle at åh, jeg holdt tilbake. Også vil de som sitter på andre siden, de vil tenke at åh, du forteller ikke alt, du lyver. Og løgn, det er en stor ting hos oss. Altså, hvis du lyver, så er du ikke troverdig. Og da tror vi ikke på det andre du har sagt heller. Og i det nigerianske miljøet, så ser vi at det er nærmest regelen å holde tilbake. Vi forteller akkurat det som vi tror holder for det vi ønsker å oppnå.

Dette sier en av politiinformantene og beskriver da det samme som flere andre, at vi som nordmenn har et annet bilde av hva som er sannhet enn nigerianere. Ideen om den hele og fulle sannhet blir omtalt som et kulturfenomen og nigerianeres oppfatning av sannhet

beskrives som annerledes enn en norsk oppfatning av sannhet. En av bistandsadvokatene mener det å lyve henger sammen med nigerianernes kultur.

Det med løgner [...] ligger i den nigerianske kulturen veldig åpenbart, for de lyver om alt. Uansett om det spiller noen rolle eller ikke.

Informanten fra Nadheim snakker også om sannhet på en måte som gir inntrykk av at man i Norge har en annen forståelse av sannhet enn de har i Nigeria og at kvinnene må bli forklart den norske definisjonen av sannhet.

[Vi må] prøve å forklare hva norske myndigheter ser som, definerer som sannhet. [...] Og at sannhet, når vi snakker om sannhet, så er det hva som faktisk har skjedd i real life da.

Informantene opplever at mange av kvinnene lyver om reisen til Europa og hvem som har hjulpet dem. I andre tilfeller går det mer på at de holder tilbake informasjon. Det kan ta lang tid før kvinnene forteller den *egentlige* historien, og ofte holder de tilbake informasjon som informantene trenger for å gjøre jobben sin. Dette gjør at informantene må stille mange spørsmål for å få svar de er fornøyd med. Informanten fra ROSA forteller om flere slike erfaringer.

Veldig mange er sånn, spesielt Nigeria også, hvis ikke vi spør så får vi ikke svar. [...] Du kan spørre har du vært i Italia? Nei. Men da sier hun ikke jeg var i Spania. Nei, da må du spørre om hun har vært i Spania også. Sånn at du er nødt til å spørre veldig, veldig masse spørsmål for å få lagd et bilde.

Informantene forteller også at de tror en del av kvinnene forsøker å si så lite som mulig hvis de kan tjene noe på det. Dette har også sammenheng med hvor de kommer fra, ifølge av en av bistandsadvokatene.

Nigerianerne er litt mer sånn, vil gjerne ha kaka, men spise den, holdt jeg på å si. At de vil gjerne anmelde for å få alt det som er rundt, men så er de ikke alltid helt sånn at de vil at det skal, at det faktisk skal skje. Nå snakker jeg veldig generelt altså. Det er mange unntak, det er det.

Flere av informantene har inntrykk av at kvinnene holder tilbake informasjon på grunn av redsel. Enten for å si noe som de kan straffes for selv eller si noe som gir bakpersoner

grunn til å ville hevne seg. En av bistandsadvokatene har forståelse for at kvinnene kvier seg for å prate av frykt for hevn.

Man blir fortalt at hvis man ikke sier sånn eller sånn så vil man dø. Så er det naturlig at da forteller man den historien man har blitt fortalt man skal si.

Samtidig som informantene opplever løgn som svært vanlig, sier flere at de føler seg sikre på at kvinnene ikke ville løyet for å ramme noen andre, som for eksempel ved å anmelde en person som ikke har gjort dem noe. En av bistandsadvokatene snakker om dette.

At de på en måte skulle lyve for å finne på at noen har gjort noe de ikke har gjort, det tror jeg ikke. Men at de kanskje ofte eller bevisst velger å gi litt for lite informasjon, det tror jeg nok.

Identitet

I tilknytning til temaet sannhet og løgn, forteller informantene også om utfordringer med kvinnenes identitet. For eksempel erfarer en av politiinformantene at mange oppgir en rekke ulike navn til norske myndigheter.

Er det en ting vi har lært her i Norge i løpet av de siste to og et halvt årene, så er det jo det at Rose og Lucy og Joy neppe er de riktige navnene, ikke sant? For de har fire, fem, seks identiteter som har blitt benyttet på fire, fem, seks forskjellige steder i Europa.

Hos politi og utlendingsmyndigheter vil det å oppgi flere forskjellige identiteter kunne gi kvinnene store problemer. Informanten fra Pro Sentret forteller at dette kan være vanskelig å rette opp i senere.

I forhold til identitet da, som i navn, så har det vært, det kan være utfordrende. For det første så kan det være mange nigerianske kvinner som bruker flere navn. Når du uventet kommer i kontakt med politiet, ikke har lovlig opphold og blir tatt med for å søke asyl, så har vi mange som oppgir feil navn. Det er vanskelig å få endret det til det rette navnet etterpå fordi at disse kvinnene ikke har pass som kan dokumentere hvem de er. Og det er heller ikke ambassade i Norge hvor de kan søke pass. Så identitet er en evig problemstilling. Og våre brukere kan jo være registrert med mer enn to identiteter i det norske systemet. Så vi prøver å understreke viktigheten av å bruke sitt eget navn.

Informanten fra Nadheim forteller også at de gjerne må gjøre kvinnene klar over at de må være ærlige om sin egen identitet.

[Vi må forklare] at det ikke går an å velge et navn når man kommer hit, og kalle seg for det.

Troverdighet

Når kvinnene oppfattes å gi uriktige eller manglende opplysninger, svekker det deres troverdighet både hos informantene og andre viktige personer de kommer i kontakt med. Å fremstå som lite troverdig kan få store konsekvenser for mulighetene til å bli i Norge. Dette ser ut til å bekymre og oppta flere av informantene. En av bistandsadvokatene forteller om det å lyve for utlendingsmyndighetene at

har du løyet om en ting, så har du antageligvis løyet om noe annet også. Og da faller hele forklaringen din bort. Så det får veldig vidtrekkende konsekvenser.

I tillegg til troverdighetsspørsmålet når det gjelder søknader hos UDI, forteller informantene at det gjerne settes spørsmålstegn ved kvinnenes troverdighet i straffesaker. Å bruke flere avhør på å fortelle hva som har skjedd, eller hvem bakpersonene er, vil kunne brukes mot vedkommende. En av politiinformantene forteller at

både statsadvokater, og til dels også forsvarsadvokater, i retten bruker de avhørene for de som er vage til å mistenkeliggjøre eller sette spørsmålstegn ved troverdigheten til fornærmede.

En annen faktor som kan innvirke på troverdigheten er kjønn. I flesteparten av menneskehandelsakene knyttet til prostitusjon er offeret en kvinne. Informanten fra Pro Sentret opplever også at menn som forteller at de har vært utsatt for menneskehandel lettere kan virke lite troverdige.¹⁴

Fordi de er menn, så er det litt vanskeligere å forstå. Men vi har jo vært inne i flere saker hvor de fleste rundt har vært enige om at her er det ingen grunn til å tvile.

¹⁴ Blant de personene utsatt for menneskehandel som Pro Sentret har vært i kontakt med de siste årene har omlag 10 % vært menn (Pro Sentret 2009 og 2010). Det lave antallet menn som forteller om menneskehandel til prostitusjon kan skyldes nettopp at det skal mer til at de blir trodd, og at de i mindre grad passer inn i bildet av et offer for menneskehandel.

Historier som ikke henger på greip

Alle informantene har erfaring med historier som virker usannsynlige eller ”ikke henger på greip”. Dette ser ut til å være den viktigste grunnen til informantenes mistanke om og opplevelse av at en kvinne lyver eller holder tilbake informasjon. En av bistandsadvokatene sier for eksempel at hun av og til, når kvinner forteller om reisen til Europa, tenker at

det kan ikke ha skjedd sånn ut fra den erfaringen man etter hvert har opparbeidet seg. Så ringer det noen varselbjeller noen ganger.

I andre tilfeller har det vekket mistanke at ulike kvinner oppgir nærmest identiske historier.

Når jeg ba informantene fortelle hvordan de håndterte historier de oppfattet som usanne eller lite sannsynlige, var svarene ulike. Dette ser ut til å ha med deres rolle overfor kvinnene å gjøre. Representantene fra de tre hjelpetiltakene presiserte alle at de tar kvinnenes historier som utgangspunkt for sitt arbeid, og at de legger til grunn at det de forteller er sant. Informanten fra ROSA forklarer det slik.

Vi er en kvinneorganisasjon. Og sekretariatet jobber hovedsakelig med vold. Og politikk i den organisasjonen her er at vi tror på kvinnene. Punktum. Gjennom all tid så kommer kvinner og forteller om de groveste krenkelsene, og ingen tror på dem. [...] Krisesenterbevegelsen og kvinnebevegelsen har sagt at noen må tro på kvinnene. For man kan faktisk bli gal av å ikke bli trodd. Men det betyr ikke at vi sitter her sånn og bare svelger enhver historie.

Informantene fra Pro Sentret og Nadheim forteller også at de først og fremst forholder seg til den historien de blir fortalt, men at de forsøker å få klarhet hvis noe virker lite sannsynlig. Sistnevnte forteller at dette ikke alltid er like lett.

Vi tror på det folk sier og forholder oss til historien. Og er det da ting som virker veldig usannsynlig, eller veldig rart, så man jo bare prøve å stille spørsmålstegn ved det og prøve å oppfordre til å si ting som, alt de sier at det faktisk har skjedd og bare prøve å forklare at hvis du prøver å forklare for meg så godt som mulig hva det er som har skjedd, så gjør det det lettere for meg å prøve å gi deg så god hjelp som mulig da. Det er på en måte det som man kan gjøre da. Så må jo de på en måte ta ansvar for hva de sier da.

Alle hjelpetiltakene vektlegger viktigheten av å tro på det kvinnene sier for å kunne hjelpe. De forklarer at det ikke vil få konsekvenser å lyve for dem, men at de bedre kan hjelpe om de vet hva som virkelig har skjedd. Informanten fra ROSA mener det er politi og utlendingsmyndigheter som skal være kontrollører, ikke dem selv. Dette er viktig for at de som skal hjelpe skal få vite hva som egentlig har skjedd og kunne gi best mulig hjelp.

For da kan vi bare si at du kan gjerne si til meg at du har gått fra Nigeria, det gjør ikke noen ting. Men hvis jeg skal prøve å hjelpe deg litt mer, så er jeg nødt til å vite noe mer.

Informanten fra Pro Sentret forteller at de legger en del arbeid inn i å forklare kvinnene viktigheten av å snakke sant i møte med politi og utlendingsmyndigheter.

Det med å være ærlig er jo kjempeviktig. Og det understreker vi veldig i forkant av asyLintervjuer og i det man skal i kontakt med UDI. Eller hvis man allerede har vært i kontakt med UDI en stund før man kommer i kontakt med oss, så understreker vi at UDI må vite den sanne historien.

Denne informanten opplever at en del venter med å fortelle alt til de innser at det er alvor.

Før var det nok en del som fortalte ganske usannsynlige historier i forhold til hvordan de ikke var utsatt for menneskehandel. Og jeg opplever jo fortsatt at det kommer frem først når første avslag har kommet på asylsøknaden for eksempel. Da innser man at her er det alvor, nå må jeg fortelle det. Og da er de jo ganske langt ute i prosessen. Det er veldig ulikt når vi får den sanne historien og i noen tilfeller om vi får den.

Mens hjelpetiltakene i all hovedsak ser ut til å snakke om sannhet som utfordring for muligheten til å hjelpe kvinnene, snakker bistandsadvokatene om løgn som et tema med tanke på prioritering av egen arbeidstid. En av dem forteller at hun

sier veldig klart til klienten at hvis jeg skjønner at du lyver til meg, så kommer jeg til å vurdere å ikke ta saken din videre fordi at jeg har ikke noe lyst til å på en måte drive og jobbe for en person som lyver. Altså, en ting er at de ikke har lyst til å fortelle alt, og det må være greit, men det er ikke noe vits for meg å stå på og mase på politiet og hente inn hjelp til adressebytte og alt det der hvis det de forteller ikke er sant. Da føler jeg at det er andre ting jeg har lyst til å bruke tiden min på som er viktigere.

Ut fra måten denne informanten prater om dette, kan det virke som hun har hatt erfaring med klienter som ikke var ærlige, og at dette gjør henne spesielt var på lignende

situasjoner. I dette tilfellet snakket hun om saker hvor vedkommende faktisk ikke har rett på opphold og hvor bistandsadvokaten føler at hun kaster bort tiden med tanke på at saken ikke vil føre noe sted. Jeg fikk inntrykk av at dette var noe som gjaldt de nigerianske kvinnene spesielt og ikke alle klientene hun hadde generelt.

Én av grunnene til at bistandsadvokatene er strengere enn hjelpetiltakene kan være at de kun har et visst antall timer per klient, og at et positivt resultat i form av anmeldelse eller innvilget opphold forutsetter at kvinnene er villige til å snakke.¹⁵ Den andre bistandsadvokaten presiserer også viktigheten av å fortelle alt med en gang, og at dette er en viktig del av jobben.

Litt av jobben min som advokat er egentlig å informere de som ønsker å anmelde om hva som forventes. [...] Når du forklarer deg er du nødt til å fortelle alt. Du må fortelle det som er sant. Hvis ikke du er klar for det, så må du vente.

De to bistandsadvokatene synes enige om at en må være konfronterende overfor de nigerianske kvinnene på grunn av usanne historier. En av dem mener det er nødvendig å være mer direkte og frekk ovenfor de nigerianske kvinnene for å få respekt, fordi dette ligner mer på en nigerianske måten å kommunisere på enn vår forsiktige antydende norske væremåte. Den ene forklarer at erfaringene med stadige usanne historier gjør dem mer på vakt.

Det er rett og slett fordi man har lært seg at sånn er de der. Og det må man bare innse.

Den andre mener flere kunne vært mer konfronterende.

Man er kanskje i Norge litt forsiktige med å konfrontere og si det kan ikke stemme det du sier der nå, vi vet det ikke er sant.

Når det gjelder informantene fra politiet, har de en måte å forhold seg til usannheter som igjen skiller seg fra de to andre informantgruppene. Deres arbeid med straffesaker gjør at de er avhengige av å vite at den informasjonen de går videre med faktisk stemmer. En

¹⁵ Hvor mye advokatbistand ofre for menneskehandel har rett på kommer vi inn på i neste kapittel.

politiinformant kommer med et eksempel på en situasjon hvor de konfronterer en person som de opplever har løyet, fordi hun ikke har fortalt hele sannheten.

Også tar vi nytt avhør også sier de ja, det er riktig at det var feil. Også får vi litt til. Og da har vi liksom begynt å dra i tråden også dukker det opp nye sannheter, som da er løgner eller uriktig eller ikke tatt med. Ja, men du har ikke fortalt at du var der og der. De har da et treff på deg på fingeravtrykk i Italia, men det har ikke du fortalt. Nei, men du spurte ikke. Jo, jeg har jo spurt deg hvor du har vært tidligere. Ja, men jeg følte ikke at det var relevant.

Politiinformantene forteller at de gjerne får litt informasjon av gangen som de sjekker opp og så konfronterer vedkommende med. Dette krever flere avhør enn i saker med for eksempel kvinner fra Øst-Europa som er utsatt for menneskehandel, forteller en av dem.

Kulturmessig så er det lettere å avhøre østeuropeere. For der er det enten jeg vil ikke, ellers så er det jeg vil, også kommer det mer.

Kultur blir altså brukt som forklaring på hvorfor østeuropeere er enklere å avhøre. Samtidig som politiet forsøker å være tålmodig med kvinnene forteller en av dem og at de i noen tilfeller er raske med å la en anmeldelse ligge hvis de får følelsen av at saken ikke vil føre noe sted på grunn av manglende informasjon. Informanten sier at de nå er

mye mer kynisk[e] på et mye tidligere tidspunkt i forhold til å jobbe med de sakene vi mener det er noe i. Også henlegger vi så kjapt som mulig de andre.

Politiets erfaring med at kvinnene fra Nigeria trenger tid på å fortelle sannheten har altså, ifølge dem selv, både gjort dem mer tålmodige og mer kyniske.

4.2 SVART MAGI

Informantene forteller at mange av kvinnene de møter har gjennomgått et ritual før de forlot Nigeria, hvor en juprest forseglte en pakt mellom kvinnen som skal reise og den som skal hjelpe henne. Dette er en bindende avtale for begge parter, hvor tradisjonelle prester bruker avklijpte fingernebler, kjønnsår, urin, blod og lignende fra kvinnen (Aghatise 2004). Ved siden av et løfte om å nedbetale gjelden, må den som skal reise love å ikke avsløre identiteten til de som hjelper henne, detaljer om reisen til Europa eller å ta kontakt med politiet (Aghatise 2004). Om hun bryter denne kontrakten, vil onde makter skade henne eller familien hennes. Eshoe Aghatise er fra Nigeria, men arbeider

for hjelpeorganisasjonen Inroko Onlus i Italia. Hun mener jujuritualene bidrar til “the exaggerated sense of obligation owed to their perceived benefactors and the residual fear that these rites generate” (Aghatise 2004: 1135).

Mine informanter erfarer at en del av kvinnene de møter ikke tør å fortelle hva de har opplevd og hvordan de har kommet til Norge, fordi de er overbevist om at de i det øyeblikket de forteller noe vil bryte kontrakten og automatisk rammes av juju. Slik blir juju en viktig del av kvinnenens relasjon til bakpersonene, og deres tanker om å bryte med miljøet og å anmelde. Selv om de fleste kvinnene har gjennomgått et ritual før de reiste, tror informantene det er stor variasjon blant kvinnene når det gjelder troen på svart magi, og troen på at de kan straffes gjennom jujuen. En av politiinformantene opplever at det er individuelt.

Jujuen dukker opp i alle avhør. Men vi har også erfaring med at, på samme måte som det gjelder oss og forhold til religion, så er det forskjellig fra person til person. Altså, noen er veldig opptatt av det. Mens andre gir vel inntrykk av at okey, jeg har gått gjennom seanse, men jeg tror ikke noe på det.

En av bistandsadvokatene er av samme oppfatning.

Noen tror veldig på voodoo ritualer. Og blir veldig skremt. Mens andre blåser av det og sier at det tror de ikke noe på uansett. Og noen sier at det ikke finnes lenger.

En av politiinformantene har inntrykk av at mange nigerianere tror på juju ved siden av å være kristne eller muslimer.

Den kristne troen er ofte blandet med naturtro, som om vi skulle lagt inn Odin og Tor litt sånn forsiktig i aftenbønnen vår. For det kan være greit å sikre seg litt.

Noen av informantene har inntrykk av at flesteparten av kvinnene, så lenge de betaler penger til bakpersonene, lever et relativt fritt liv. Dette følger av at trusselen om juju fungerer som en tvangsmetode som gjør det mulig for bakpersonene å oppholde seg i andre land. Informanten fra Pro Sentret er en av de som forteller dette.

Hvis noen har en madam i Italia eller Spania og jobber i Norge, så betyr ikke det at den madamen eller den bakpersonen i Italia eller Spania ikke har makt over den personen som er her. Det kan de for eksempel ha gjennom trusler mot familien eller gjennom juju, som flere har vært igjennom, som er svart magi hvor man går gjennom en seremoni før man drar til Europa hvor man lover at man skal følge denne kontrakten om å betale penger

oppfylle deres krav. Avtalen befestes ofte med en seremoni hvor de putter fingerne, kjønnsår og andre ting i en liten pose og sverger ved dette på at man skal oppfylle sin del av avtalen. Hvis ikke kan da denne personen bli rammet av juju, svart magi, som kan forløpe seg som at den blir syk eller andre i familien blir syk eller ja, angst, alt dette. Sånn at man trenger ikke nødvendigvis være tilstede for å organisere noe.

Juju som overtro, kontrakt og trussel

Det virker som alle informantene, om enn i noe ulik grad, opplever at troen på juju vanskeliggjør arbeidet med kvinnene fra Nigeria. Hjelpetiltakenes forhold til svart magi er sammenfallende med deres holdning til sannhet; de tar utgangspunkt i det kvinnene forteller og lar dem definere sine egne behov. Informanten fra Nadheim sier at de ønsker å være åpne for kvinnenes tro, men samtidig berolige de som er redd for å prate.

Vi står i en situasjon hvor vi på en måte skal ha åpenhet for en åndelig dimensjon ved mennesket. Og på en annen måte så har vi et ønske om å prøve å trygge folk da, eller roe folk ned. Så vi sier vel egentlig at vi ikke har hørt om noen som, der det har skjedd da. Når man sier at jeg kan ikke, det er noe som jeg skulle ha sagt, men jeg kan ikke si det, for da tror jeg at jeg kommer til å dø. [...] Ja, det er det som man kan si da, at vi har aldri hørt om noen som det har skjedd med da. Og det er mange som har vært gjennom det samme ritualet, og som har fortalt historien sin, og det har gjort at de har kunnet få hjelp.

Informanten fra ROSA tenker at det er mindre viktig å fokusere på hvorfor kvinnene får plager og mer viktig å ta det på alvor og forsøke å hjelpe dem med de plagene de har.

Når de har gått inn i en sånn avtale hvor det er lagt inn alle disse overtroelementene, så er jo ikke vi i noen posisjon til å si at det er ikke sant. Men jeg har ikke noe bevis på at det her er tull og tøys jeg. Like mye som de kan si at det ikke er tull og tøys. Så vi er nødt til å komme i møte på og ta det alvorlig. Men du kan si at det mange viser til, som er reaksjoner av voodooen fordi de har tatt imot hjelp, så blir de fort ganske syke, får magesmerter de ikke kan forklare, får ikke sove, får kanskje noe hudutslett. Og det her tror jo de selvfølgelig er helt naturlig reaksjon av å ta imot hjelp. Og hvis da kanskje kusinen til moren din dør, og hun ikke er 80, men kanskje bare 60, så er det også kanskje en straff. Det er noen som straffer din familie fordi du bryter en avtale som du har inngått. Og du har ikke betalt de 50 000 euroene du skulle betale. Så kan ikke vi si at nei, nei, nei, hun døde sikkert av noe annet. [...] Jeg sier ikke at jeg tror ikke på deg, men jeg tror ikke på krefter sånn sett. Men jeg tror helt klart på at du har vondt i magen. Jeg tror på hudutslettet ditt, og jeg tror du ikke får sove. Og alt dette her stemmer jo med andre helse rapporter vi har. Altså, det er helt etter boka reaksjoner da. Også tenker jeg, det spiller egentlig ikke så veldig stor rolle hva vi kaller det. Om dette er medisinske konsekvenser som følge av langvarig krenkelse, eller om det er voodoo som de tenker er straff. Så reaksjonen er der uansett. Men det jeg tenker er viktig som vi prøver på, er å finne ut hvordan vi kan komme i møte på hvordan vi skal bli kvitt problemet da.

En av de to bistandsadvokatene synes å ha en litt mer bestemt holdning til juju som noe som kun eksisterer oppe i hodene deres, men at det er vanskelig å overbevise dem om dette.

Veldig mye av jobben må gjøres i hodene deres. Gjennom å forklare dette med voodoo, at det ikke fungerer. Det er jo en kjempeprosess. Og hvem vet, kanskje det finnes. Altså, hvem er vi til å si at det ikke er reelt? Men vi tror jo ikke at det er reelt, og der får de jo liten oppfølging i Norge. Altså, i forhold til å bearbeide og forstå at personene faktisk ikke har makt over deg når de ikke er i nærheten da. [...] De klientene jeg har aller best kontakt med, der har jeg faktisk prøvd å sette meg ned og si sånn hallo, nå må du høre på meg og dette finnes faktisk ikke. Men selv der hvor de har, selv de personene som har på en måte egentlig hundre prosent tillit til meg og det jeg sier, selv de tror ikke at det jeg sier er sant. [...] Det er veldig vanskelig å forandre folk som har vokst opp og lært seg noe og så tro at man kan komme og si at dette stemmer jo ikke. Det er helt egentlig ganske håpløs situasjon. Og så lenge de tror på voodoo, så lenge vil bakmennene ha makt over dem.

Politiinformantene veksler mellom to måter å beskrive svart magi og den rolle det har i relasjonen mellom kvinnene og bakpersonene. På den ene siden forklares det som en kontrakt.

Istedenfor at vi skriver en kontrakt som er bindene, så har de en seremoni i forhold til at de skylder så og så mye og at de skal høre på de som har hjulpet dem ut av Nigeria. Så de, selv om de kommer ut av prostitusjonen, så føler veldig mange av dem at de har et bånd til å betale tilbake den gjelden de har uansett.

Informanten fra KOM forklarer hvorfor dette er kan være nyttig.

Hva er det det ville si i vår kontekst? Og da sier jeg at okey, er det slik at det er en slags kontrakt mellom deg og denne andre personen? Og det er et språk som man da kan forstå på begge sider.

Gjennom bruk av en kontrakttankegang mener informanten fra KOM at man kan få vedkommende til å se at den andre parten ikke har holdt sin del av avtalen.

Har de holdt sin del av avtalen? De som du inngikk den kontrakten med? Hva var det de lovte deg? Og snakke en del om det også. Og hva er din mulighet? Også prøve å hjelpe de å være litt sterke selv og i den kontraktssituasjonen. Og hvis det er slik... ja, de lovte at du skulle bli rik. Har du blitt rik? Nei. De lovte at du skulle tjene så og så mye, du skulle kunne sende masse penger hjem. Har du kunnet det? Nei. Og da går det an å snakke en del om det og. Hva de har brutt av sin side av kontrakten. Og da si noe om at ja, men tror du da at deres mulighet til å påføre deg alle disse smertene og alle plagene, tror du ikke den også blir svekket når de ikke har holdt sin del av avtalen? Og den type tankegang kan de noen ganger være med på. Det kan være en god innfallsvinkel.

På den andre siden snakker informantene fra politiet om juju som en form for trussel og beskyttelsesgrunn. En av dem forklarer at det kan fungere

mer som en trussel fordi voodoooritene retter seg like mye mot familie som mot dem selv.

Men når det gjelder tilfeller hvor personer har blitt skadet eller drept som følge av juju, vises det til funn fra UDIs landinfo som sier at det ikke finnes

et eneste rapportert dødsfall fra Nigeria, til tross for at det er mye rykter om det.

Men selv om politiinformantene er kritiske til om noen virkelig har blitt skadet gjennom juju, er de alle av den samme oppfatningen som informanten fra KOM, at de må forholde seg til det som reelt.

Juju finnes og det må vi forholde oss til. Så det dummeste dere gjør, det er å ikke ta opp temaet. Sånn at det må man bare prøve å snakke om. Også trenger man ikke å tenke at de forventer at vi skjønner det i detalj. Men at man må i hvert fall snakke om det.

Politiinformantene forteller at de ofte ser fysiske reaksjoner på juju under avhør og en av dem beskriver hvordan dette arter seg.

Du ser de vrir seg og de begynner å svette og de holder seg til magen og begynner å gråte og, altså, de får reaksjoner. Og hvis du spør selv, om hva som skjer nå, så kan svaret bare være at nei, det er jujuen som slår inn, jeg kan ikke si mer.

En annen politiinformant opplever reaksjonene som helt ekte og tror ikke de kan være snakk om skuespill.

Du skulle være kjempegod skuespiller for å gå i sjokk, gå i transe. [...] I vestlig kultur så bare svimer du av og er ferdig med det. I afrikansk kultur så er det mye mer fysisk armer og bein og en annen måte å respondere på da.

Politiets måte å forholde seg til kvinnenens frykt minner mer om hjelpetiltakenes enn bistandsadvokatenes, og det at de selv har sett de fysiske reaksjonene virker viktig for hvordan de forholder seg til kvinnenens frykt. Informanten fra KOM forteller at politiet er opptatt av dette.

Det å snakke med dem om det, at vi vet at dette foregår og at vi tar det på alvor. Altså, jeg tror kanskje ikke på de samme tingene som deg, men jeg skjønner at dette er virkelig noe som vedrører deg. Og det har innflytelse på hva du gjør og hva du tenker og hva du

velger. Og jeg har jo sett det selv. Jeg har jo sett fysiske reaksjoner av det selv, og det er jo ikke noe du tuller med. Og for meg så er det på en måte irrelevant hva det da kommer av.

Psykolog, akupunktør eller prest?

Hva informantene kan gjøre for kvinnene som er redd for juju har de ulike tanker om. På grunn av jujuens viktige påvirkning på hvor mye og hva kvinnene forteller er det viktig for informanten fra KOM at politiet både møter kvinnes redsel med respekt og prøver å hjelpe dem med å håndtere det.

For det første si at ja, vi skjønner det, vi tar det på alvor. Vi tar det veldig på alvor. Men ikke bare si det. For hvis du bare sier det, så gir du dem på en måte grunn til å være ekstra redd og bare. Men da å prøve sammen med dem å finne ut av hvordan kan du bli sterkest mulig i den situasjonen? Når den først er der. Hva kan vi hjelpe deg med da, sånn at du kan håndtere det eller komme ut av det eller?

Men på tross av at de snakker om jujuen som reell, forklarer en av politiinformantene at det er begrenset hvor mye de kan trekke det inn i etterforskningen.

Altså, vi tror jo på juju vi. Vi er langt over den. Men den hjelper oss ingenting noe sted. Vi kan ikke bare si at nei, hun er et offer for juju, så de objektive funnene våre i saken er sånn og sånn. Og dermed så må han som vi har funnet ut via undersøkelsene våre dømmes. Altså, det er jo ikke sånn det fungerer.

Flere av informantene viser til erfaringer fra andre europeiske land når det gjelder arbeid med juju i menneskehandelsaker fra Nigeria. Blant annet forteller en av politiinformantene at nederlandsk politi benytter seg av jujuprester i samtaler med ofre og vitner, og at dette kunne vært nyttig også for norsk politi.

I en avhørssituasjon, så stiller nederlenderne med en pastor, altså de per definisjon kutter voodoo makten der og da. De har med et tidligere offer for menneskehandel, som tar en samtale med den som skal intervjues. Og du har gjerne en bistandsadvokat. Da sitter du gjerne med tre, fire stykker pluss kanskje tolk og en til to etterforskere. Så du er avhengig av et ganske stort apparat for å drive avhør. Det er ikke vi vant med i Norge, fordi at det har med ressurser å gjøre, det har med også prioritet selvfølgelig. Så vi er vant med å stille med et mye smalere antall personer i et avhør. Men det der, dette ser vi på og det er fortløpende under vurdering i forhold til om vi skal adoptere deler av sånn som nederlenderne har det, for å kunne få avhør som holder i retten, for å bruke det uttrykket. Og det er jo der vi sliter. Det er akkurat i forhold til troverdigheten opp mot kalle det unøyaktigheter eller diffuse forklaringer på papiret.

En av bistandsadvokatene nevner også voodoooprester som en mulig løsning for å hjelpe kvinnene. Informanten fra ROSA mener man må være villig til å tenke alternativt både med tanke på det strafferettslige arbeidet og når det gjelder behandling eller annen hjelp.

Det blir helt feil hvis vi skal gi opp en sånn sak fordi vi ikke helt skjønner oss på Nigeria og hvordan i all verden skal vi forhold oss til voodoo i rettsapparatet. Nå tenker jeg sånn okey, da får man bare være litt kreative da, og finne ut av det. Og det er andre land som har kjørt saker fra Nigeria i rettsapparatet, så det er ikke noe som tilsier at vi ikke kan gjøre det. Vi kan heller angripe det som en utfordring, enn å sette oss tilbake og si nei, dette skjønner vi oss ikke på. Vi sender dem ut isteden. Kvitt problemet. Det synes jeg er feigt da.

Informanten fra ROSA har erfaring med at kvinner opplever at svært ulike ting kan hjelpe dem med frykten for juju. Mens noen går i kirken, har andre god effekt av samtale med psykolog. Andre igjen har tatt i bruk alternativ medisin.

Det beste er egentlig å samtale med hver enkelt kvinne og spørre hvor er det vondt og hva tenker du kan hjelpe selv, og hva skal til og vil du prøve det her og vil du prøve det her.

Flere av informantene nevner ROSA som eksempel og har tro på at alternativ behandling kan hjelpe kvinnene fordi det ”ligner mer” på det de har vært gjennom. Noen har også erfaring med at en kristen prest kan hjelpe. En av bistandsadvokatene forteller om dette.

Vi har jo funnet noen sånne mellomløsninger da, med at han pastoren i kirken skal prøve å overbevise dem om at Jesus på en måte er sterkere enn voodookreftene. Han kan på en måte legge til grunn at det finnes, men at Gud er sterkere.

4.3 KULTUR OG ANNERLEDESHET

Informantene mener oppfatninger av hva som er sannhet og tro på svart magi er karakteristisk og spesielt for den nigerianske menneskehandelen, og kobler disse to fenomenene til kvinnenes kultur. De beskriver kvinnene som annerledes enn nordmenn og annerledes enn andre kvinner utsatt for menneskehandel. Når vi definerer personer eller grupper som fremmede og annerledes enn oss selv, skaper vi et skille mellom *oss* og *dem*. Kultur trekkes ofte frem som en forklaring på at mennesker fra ulike deler av verden handler ulikt eller har ulike verdier. Når det er snakk om sosiale problemer eller egenskaper som oppfattes som negative kan kultur bli omtalt som avvik (Fuglerud 2001:197). En slik annerledesgjøring kan fungere som en bekreftelse av vårt eget som

mer riktig. Ved å definere andres skikker eller verdier som avvikende eller umoralske, blir det normale og moralske ved våre egne skikker og verdier tydeliggjort.

Det var funnet av en slik distinksjon mellom noe riktig og vestlig og noe annet galt og ikke-vestlig som lå til grunn for Edwards Saids teori om *orientalismen* (Ahmed 2000). Gjennom studier av *Orienten* har *Oksidenten*, altså Vesten, blitt konstruert som en definert motsetning. I boka *Orientalismen* kritiserer Said vestlig forskning på kulturer, mennesker og systemer i øst og sør for å være etnosentrisk. Moderne forskning og litteratur har, ifølge Said, videreført en tradisjon fra kolonitiden hvor orientaleren beskrives som barbarisk, enkel, emosjonell, løgnaktig og usivilisert i motsetning til den europeiske mann, som karakteriseres som rasjonell, moderne, sivilisert og logisk tenkende (Said 2004).

Litteraturen som ble produsert under kolonitiden var preget av en fasinasjon av det som var annerledes og eksotisk. Myter om afrikanernes levemåte og intelligens fungerte som et nyttig verktøy for kolonimakten ved at man skapte et skille mellom den siviliserte europeer og den usiviliserte afrikaner (Bohannan og Curtin 1995). Slik bidro mytene til å legitimere europeerens ønske om å kontrollere og hjelpe. Vestlige fremstillinger av Afrika bærer fremdeles preg av myter og fasinasjon. Andre typiske bilder av Afrika dreier seg gjerne om noe negativt i form av sult, fattigdom og nød eller politisk uro (Bohannan og Curtin 1995). Jeg vil se litt nærmere på noen av de stereotypiske fremstillingene som utfolder omkring de nigerianske kvinnene og som kan bidra til måten kvinnene forstås av mine informanter og samfunnet generelt.

Horer og sexslaver

Mediene er viktige formidlingsaktører i samfunnet og sitter på den måten med mye makt. Norske mediers dekning av Afrika kan kritiseres for det Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen, som en videreføring av Saids begrep, betegner som *Afrikanisme* (2008:49).¹⁶ For det første blir Afrika gjerne fremstilt som et land. Videre blir enkelte elementer

¹⁶ Eide og Simonsen har sett på norsk pressdekning av den ikke-vestlige verden i årene 1902–2002.

overdimensjonert i sammenligning med andre. Krig, lidelse og sykdommer fremheves, mens historie og politiske prosesser får lite plass (2008:49).

Økningen i antall nigerianske kvinner som solgte sex i Oslos gater har fått betydelig oppmerksomhet de siste årene, og når vi skal se på medias fremstillinger, finner vi mange eksempler på stereotypiske og forenklete bilder som spiller på annerledeshet og fasinasjon. Vi har blitt presentert for en rekke sensasjonspregede overskrifter og negativt ladede beskrivelser av typen "Ullevål Horeby" (VG, 12.6.2006), "Strøm av afrikanere selger sex" (Aftenposten, 1.9.2004), "nigerianske horer invaderer Karl Johan. Og de er mer pågående enn noen gang" (VG 19.12.2007) og "horeliga stjeler sexkunders kort" (Dagbladet 28.10.2008).

Synnøve Jahnsen (2007a) deler medias beskrivelser av de nigerianske kvinnene inn i tre diskurser: fortellingen om seksuell utnyttelse, fortellingen om prostitusjonsmarkedet og fortellingen om det moralske ubehag.¹⁷ Jahnsens (2007a) narrativer presenterer oss for tre ulike bilder av kvinnene. I fortellingen om seksuell utnyttelse, beskrives kvinnene som sårbare ofre og sexslaver låst i en tilværelse preget av tvang, utnyttelse og forledelse. Fortellingen om prostitusjonsmarkedet kjennetegnes gjennom begreper som spiller på markedsdynamikk. Kvinnene er aggressive selgere som er ute etter å få flest mulig kunder. Ved å ta mindre betalt *skviser* nigerianske kvinner de norske kvinnene ut av markedet. I den siste fortellingen, som dreier seg om det moralske ubehag, omtales kvinnene som et problem ved at hun er pågående og plagsom. Denne mediediskursen eksemplifiseres blant annet ved byrådsleder Erling Laes uttalelse om kvinnenes oppførsel:

Når prostituerte henger etter menn og omtrent river av dem klærne eller setter seg inn i biler som stopper på rødt lys – da er grensen nådd. Da går problemet fra å være et fattigdomsproblem til å bli et ordensproblem (Lae i Jahnsen 2007b:276).

Ved å spille på stereotypiske bilder av afrikanere, bidrar media til forestillinger om at kvinnene bærer med seg problemer som stammer fra nigeriansk kultur (Jahnsen 2007a).

¹⁷ Undersøkelsen er basert på artikler fra VG, Aftenposten og Dagbladet i perioden 2004–2006.

Ved å gjøre kvinnene til symboler på disse problemene, blir Norge offer for et kulturelt problem som ikke har sin opprinnelse her, men i Nigeria (Jahnsen 2007a:77).

Til felles har de tre fortellingene at de på hver sin måte spiller på annerledes kvinnelighet og unormal seksualitet. De nigerianske kvinnene er for det første annerledes ved å være prostituerte. Ifølge Skilbrei kan noe av det som støter oss ved prostitusjonen ha sammenheng med at ”de prostituerte bryter med våre forestillinger om det passende kvinnelige” (1998:130). Når hva som anses for å være normale relasjoner og riktig seksuell praksis påvirkes av vestlige likestillingsidealer, blir prostitusjon konstruert som noe unormalt og avvikende (Sullivan 2003). ”På samme måte som menn konstrueres som rasjonelle i motsetning til kvinner, konstrueres noen kvinner som rasjonelle og anstendige i kontrast til andre kvinner,” mener Skilbrei (2009:168).

I den offentlige debatten omkring de nigerianske kvinnene er det ikke bare prostitusjon generelt som utgjør et problem, men også hvordan prostitusjonen foregår. Skilbrei (2009) mener å se at de nigerianske kvinnene skaper debatt fordi de tilsynelatende ikke vet hvordan *norsk prostitusjon* skal foregå og derfor opptrer på en måte som omtales som seksuell trakassering overfor ”helt vanlige menn”. Beskrivelser av de nigerianske kvinnene som seksuelt pågående spiller på myter om afrikansk seksualitet som mer dyrisk og aggressiv. Dette er et bilde som stammer fra europeernes første møte med Afrika. Under slavetiden ble afrikanske kvinners seksualitet sett på som noe som skulle kontrolleres (Kofman et al. 2000).

De nigerianske kvinnene som selger sex bryter altså med noe passende kvinnelig gjennom en annerledes seksualitet, både som afrikaner og som prostituert (Skilbrei 2009). Ved å definere de nigerianske prostituerte som totalt annerledes enn oss selv, styrkes vårt bilde av vår egen seksualitet som riktig, og ved å definere problemene ved deres adferd som noe kulturelt annerledes og unorsk bekrefte hva vi ser på som norsk (Skilbrei 2009).

En kontrast til bildet av den afrikanske kvinne som mer seksuelt aggressiv, er bildet av ikke-vestlige kvinner som undertrykt og stakkarlige. Mens afrikaneren under

koloniregimene skulle reddes fra uvitenhet og manglende sivilisasjon, blir i dag kvinner i fattigere deler av verden objekter for vestlig stakkarsliggjøring. Å fremstille andre som hjelpetrengende kan være en annen måte å gjøre dem annerledes og fremme oss selv som bedre. Denne annerledesgjøringen av ikke-vestlige kvinner har møtt stor motstand. På 80-tallet kritiserte svarte feminister kvinnebevegelsen for å hevde en falsk universalitet (Kofman et al. 2000:33). Kritikken gikk ut på at vestlig feminisme ikke tok hensyn til faktorer som var relevante for kvinner i andre deler av verden.

Som en videreføring av dette argumentet, har det blitt rettet kritikk mot abolisjonistisk prostitusjonsperspektiv som hevder at prostitusjon er skadelig for alle kvinner, uavhengig av nasjonalitet og kultur. Doezema (1998) mener man har skapt et skille hvor ”den frivillige prostituerte er en vestlig sexarbeider, i stand til å ta et selvstendig valg med tanke på det å selge seksuelle tjenester, mens sexarbeideren fra et utviklingsland er funnet ute av stand til å ta det samme valget: hun er passiv, naiv, og et klart bytte for menneskehandlere” (1998:42). Når vestlige feminister presenterer undertrykking gjennom vestlige begreper om frihet og deltagelse uten å åpne for selvrepresentasjon, blir deres frigjøringsprosjekt orientaliserende (Liddle og Rai 1998).

The 'injured body' of the 'third world trafficking victim' in international feminist debates around trafficking in women serves as a powerful metaphor for advancing certain feminist interests, which cannot be assumed to be those of third world sex workers themselves (Doezema 2001:17).

Vi så i forrige kapittel at informantene både beskriver kvinnene som sterke og hardføre, men at lidelse og undertrykking også blir trukket frem. Hvordan de ulike aktørene snakker om kvinnene, kan ha sammenheng med deres ideologiske utgangspunkt. De to bildene er ulike og kan virke motstridende. Skilbrei (2009) mener de nigerianske kvinnene i mindre grad fremstilles som ofre enn østeuropeiske kvinner og tror dette kan ha med deres måte å selge sex på. Den nigerianske menneskehandelen faller utenfor den typiske problemdefinisjonen. Dette fører, i følge Skilbrei (2009), til at kulturelle forklaringer i større grad dukker opp som et alternativ til forklaringen om undertrykking.

I stedet for å fokusere på at kvinnenes situasjon former handlingsalternativene deres, argumenteres det her for at "den avvikende" oppførselen deres skyldes "kultur" og "andre måter å kommunisere på" (Skilbrei 2009:178).

Voodoo-terror

I en av VGs nyere artikler om politiets avdekking av menneskehandel brukes overskriften "halliktiltalte kvinner drev VOODOO-TERROR" (VG 9.1.2010). Denne artikkelen ville trolig falt inn under Jahnsens (2007a) fortelling om seksuell utnyttelse. Et av elementene i denne fortellingen er bildet av bakmenn som tar i bruk svart magi for å skremme kvinnene til å forbli i prostitusjonen. Påstått overtro, svarte krefter og tradisjonelle seremonier gjør at den nigerianske menneskehandelen fremstår som annerledes og eksotisk og skaper en mystikk rundt de nigerianske kvinnene og deres bakpersoner.

I Nederland gikk fasinasjonen rundt voodoo en del lenger enn den ser ut til å ha gjort her til lands. Der opprettet man en spesialgruppe i politiet, *Voodoo team*, som skulle arbeide med nigeriansk prostitusjon og juju (van Dijk 2001). Svart magi hadde fått økende oppmerksomhet og ble av mange oppfattet som en trussel som samfunnet (van Dijk 2001).

Although they did not know what it was they were fighting against, the police felt they were obliged to protect society from what they perceived as a spiritual threat which originated in a 'dark continent' (van Dijk 2001:559).

I følge Rijk van Dijk (2001) fikk fenomenet en sentral og nærmest overdreven rolle i forståelsen av nigeriansk prostitusjon. Bovenkerk, Siegel og Zaitch (2003) hevder ideen om nigeriansk voodoo nyttig både for organiserte kriminelle nettverk, bistandsadvokater, hjelpetiltak og politi.

Dutch lawyers argue that their clients should be granted asylum so they can be released from the magic spell. NGOs and social services are reluctant to be seen as ethnocentric, so they too accept the voodoo hypothesis. The police are happy with the voodoo model: they use it to demonstrate the treacherousness of the traffickers and their gangs, presenting the bundles as tangible criminal evidence. Finally, the girls themselves use the voodoo model as an acceptable excuse to remain in the Netherlands (Bovenkerk et al. 2003:33).

De hevder kriminelle nettverk tar i bruk lignende kulturelle myter til sin fordel. I dette tilfellet vil trusselen om juju fungere som en beskyttelsesgrunn. Denne beskrivelsen

passer dårlig på mine informanter. Selv om mange av dem snakker om juju som en utfordring både med tanke på hvordan kvinnene har det og for deres eget arbeid, virker det ikke som de ser på det som et asylgrunnlag eller mener det kan brukes til kvinnenes fordel på noen annen måte.¹⁸

4.4 OPPSUMMERING

Kultur er en vanlig, men ikke nødvendigvis god forklaring på menneskers atferd og holdninger. I fremstillinger av de nigerianske kvinnene har elementer av kulturell annerledeshet blitt trukket frem og bidratt til å skape et bilde av kvinnene som sosialt og seksuelt annerledes enn nordmenn. Informantene mine trekker frem kultur når de snakker om to konkrete utfordringer knyttet til menneskehandelen fra Nigeria. De opplever kulturelle forskjeller i forståelsen av sannhet og løgn. Videre forteller de at kvinnenes tro på overnaturlige krefter og svart magi byr på problemer de ikke møter med andre kvinner utsatt for menneskehandel.

Fraværet av sannhet får konsekvenser for kvinnene når de skal søke om asyl eller refleksjon, og for de som er vitner eller fornærmet i en straffesak. Graden av troverdighet er avgjørende i begge disse situasjonene. Informantene har noe ulike måter å forholde seg til dette. Informantene fra hjelpetiltakene fokuserer først og fremst på at deres oppmuntring til å fortelle sannheten handler om et ønske om å hjelpe kvinnene til å oppnå det de ønsker. Bistandsadvokatene og politiet virker noe strengere.

Kulturelle forklaringer og annerledeshet har også preget fremstillingene av kvinnene i media. Her har de både fått rollen som stakkarslige ofre og seksuelt aggressive. Denne dikotomien så vi også i informantenes beskrivelser av kvinnene i forrige kapittel, og vi skal komme tilbake til det i kapittel 7.

¹⁸ Vi skal se noe mer på kvinnenes beskyttelsesbehov i kapittel 5 og 7.

5

UTLENDINGSRETTSLIG HÅNDTERING

Hovedregelen i norsk utlendingsrett er at en person som ikke er norsk statsborger eller statsborger i et Schengen-land må skaffe seg enten oppholdstillatelse eller visum for å oppholde seg lovlig i Norge. For en kort periode som besøkende eller turist er det tilstrekkelig med et turistvisum. Har man derimot planer om å arbeide, kreves det at man har en oppholds- og arbeidstillatelse. Både visum og oppholdstillatelse skal søkes om før en reiser. For personer fra Nigeria er det svært vanskelig å få innvilget visum eller oppholdstillatelse til Norge. Dette skyldes at Nigeria er regnet som et risikoland for potensielle asylsøkere og ulovlige innvandrere. I tillegg rammes søkere herfra av Schengenlandenes instruks om tilbakeholdenhet med besøksvisum til ressursvake personer (Carling 2005).

På ett punkt er mine informanter unisone: de aller fleste kvinnene ønsker å bli i Norge for å tjene penger. Kvinnenes rettigheter i Norge avhenger dessuten i stor grad av deres utlendingsrettslige status. I dette kapitlet skal vi se på hvilke muligheter kvinnene faktisk har til å oppnå dette og hvordan dagens ordning med midlertidig opphold for ofre for menneskehandel fungerer.

5.1 ASYL

Om en person ankommer uten en av de to tillatelsene vil det regnes som ulovlig innreise og vil i utgangspunktet bety bortvisning på grensen, med mindre vedkommende er på flukt. Personer som ”har en velgrunnet frykt for forfølgelse på grunn av rase, religion, nasjonalitet, medlemskap i en spesiell sosial gruppe eller på grunn av politisk oppfatning”

kan innvilges asyl i Norge (utlendingsloven § 28 a). For at det skal gis oppholdstillatelse på bakgrunn av beskyttelsesbehov, må intern flukt i hjemlandet være utelukket og hjemstaten være ute av stand til, eller uvillig til, å beskytte vedkommende. Personer som ikke kvalifiserer til asyl kan likevel få opphold i Norge ”dersom det foreligger sterke menneskelige hensyn eller utlendingen har særlig tilknytning til riket” (utl. § 38).

I 2009 søkte 17 226 personer asyl i Norge. Av disse var 582 fra Nigeria (UDI 2010a:71). Antallet asylsøkere fra Nigeria har gått opp og ned de siste ti årene, men har steget kraftig de siste fire årene fra 54 søkere i 2006 til 108 i 2007, 436 i 2008 og 582 i 2009 (UDI 2010a:71). I løpet av årets tre første måneder har 103 personer fra Nigeria søkt asyl i Norge (UDI 2010b). Kun et fåtall av søkerne fra Nigeria får positivt vedtak på asylsøknaden. 1 person fra Nigeria fikk opphold på humanitært grunnlag i 2008, ingen nigerianere fikk asyl (UDI 2009:32). I 2009 fikk 1 person fra Nigeria asyl i Norge og 5 fikk opphold på humanitært grunnlag (UDI 2010a:70).

Når personen som søker asyl er identifisert som mulig offer for menneskehandel blir dette gjerne anført som grunnlag for søknaden.¹⁹ Dette gjaldt 32 av søknadene UDI behandlet i 2008, hvorav 22 var fra Nigeria (KOM 2009:16), og 26 av søknadene i 2009, hvorav 10 var fra Nigeria (KOM 2010:31).

På grunn av vår geografiske beliggenhet er det ikke uvanlig at nigerianske kvinner allerede har oppholdt seg i et annet Schengen-land før de ankommer Norge. I disse tilfellene trer Dublin II-forordningen (heretter Dublin) inn. Dublin innebærer at det er det første ankomstlandet som skal vurdere asylsøknaden (Einarsen 2008). Selv om en person har rett på asyl kan altså ikke vedkommende velge hvor han eller hun skal søke asyl. Personer som søker asyl i Norge kan derfor sendes tilbake til det Schengen-landet de kom til først, dersom de allerede er registrert der. Antallet asylsøknader som ble sendt tilbake etter Dublin var 44 i 2008 (UDI 2009:32) og 140 i 2009 (UDI 2010a:70).

¹⁹ Antallet søknader med menneskehandel anført som grunnlag er noe usikkert, da dette ikke registreres i Datasystemet for utlendings- og flyktningsaker, men telles manuelt (KOM 2010:31).

Norge er imidlertid ikke bundet til å følge Dublin hvis søkeren har spesiell tilknytning til Norge eller hvis landet vedkommende skal sendes tilbake til ikke oppfyller sine forpliktelser etter flyktningkonvensjonen og menneskerettighetene (Einarsen 2008). Norske utlendingsmyndigheter kan søke om å få overført en eventuell asylsøknad fra første ankomstland til Norge for behandling her. Ifølge informanten fra KOM jobber flere advokater og andre som bistår kvinner utsatt for menneskehandel for at Dublin ikke skal brukes på ofre for menneskehandel. Dette er fordi det er stor mulighet for at personene som presser dem for penger befinner seg i de landene de har vært i tidligere.

Utlendingsretten er omfattende og komplisert i utgangspunktet, og med ny utlendingslov, som trådte i kraft 1. januar i år, er mange av mine informanter usikre på om det vil skje endringer i praksis og hva disse eventuelt vil være. I den nye loven er det lagt til en presisering som sier at ”tidligere ofre for menneskehandel skal regnes som medlemmer av en spesiell sosial gruppe” når det er snakk om asylgrunnlaget (utl. § 30 d). Det er også lagt til at man i vurderingen av hvorvidt det foreligger sterke menneskehandelige hensyn skal legge vekt på om vedkommende er offer for menneskehandel (utl. § 38 d). De nye punktene kan med andre ord gi ofre for menneskehandel økt mulighet for asyl og opphold på humanitært grunnlag.

5.2 EGNE OPPHOLDSORDNINGER FOR MENNESKEHANDEL

I tillegg til ordinær asylsøknad finnes det flere oppholdsordninger som gjelder spesielt for ofre for menneskehandel. Personer som er identifisert som mulige ofre for menneskehandel kan for det første søke om refleksjonsperiode, som er en seks måneders midlertidig oppholds- og arbeidstillatelse (utlendingsforskriften § 8-3). Ved refleksjonsperiodens slutt kan personen søke om en ny midlertidig oppholdstillatelse på inntil ett år (utf. § 8-3).²⁰ I tillegg til disse er det opprettet en egen oppholdsbestemmelse for personer som har vitnet i en menneskehandelsak, og som følge av dette har et

²⁰ Både refleksjonsperiode og ny midlertidig oppholdstillatelse var regulert ved ”AI 10/06 Instruks om midlertidig arbeids- eller oppholdstillatelse for utlendinger som antas å være utsatt for menneskehandel” før den nye utlendingsloven trådte i kraft.

beskyttelsesbehov (utf. § 8-4).²¹ Jeg vil i det følgende drøfte refleksjonsperiodens innhold, og deretter komme kort tilbake til de to sistnevnte ordningene. Men før jeg gjør det vil jeg se nærmere på hvordan en person blir identifisert som offer for menneskehandel.

Identifisering av ofrene

I dag ligger ansvaret for identifisering av en person som mulig offer for menneskehandel på alle etater, organisasjoner eller personer som mistenker at en person kan være offer for menneskehandel (KOM 2008). Det er ingen som i dag har som arbeidsoppgave å verifisere statusen til mulige ofre for menneskehandel. Verifisering skjer, i følge KOM, ”gjennom etatenes utføring av ordinære arbeidsoppgaver, henholdsvis behandling av arbeids- og oppholdssøknader (UDI), vurdering av barns omsorgssituasjon og avdekking og straffeforfølgning av kriminelle (politiet)” (2008:8). At en person får status som fornærmet i en straffesak eller innvilges midlertidig oppholdstillatelse vil altså regnes som en verifisering. Det finnes ingen sikre tall på hvor mange som har blitt identifisert som mulige ofre for menneskehandel i Norge, da de tallene KOM sitter med ikke er fullstendig kontrollert for dobbelrapportering (KOM 2010:17). Tallene på antall personer som har fått oppfølging er noe sikrere. Antallet personer utsatt for menneskehandel som fikk oppfølging i Norge var 203 i 2007, 256 i 2008 og 292 i 2009 (KOM 2010:18).²²

Begge bistandsadvokatene etterspør en form for identifiseringspanel, som kan ta seg av vurderingen av hvorvidt en person faktisk er offer for menneskehandel. De peker på at det kan være problematisk at dette gjøres av enten en person ved et hjelpetiltak, som skal tilby hjelp uavhengig av om kvinnen er menneskehandlet, eller av en bistandsadvokat

²¹ Denne tillatelsen var regulert ved ”AI 64/08 Instruks om oppholds- eller arbeidstillatelse til utlendinger som har vitnet i straffesak om menneskehandel” før den nye utlendingsloven trådte i kraft.

²² KOM har kommet frem til disse tallene gjennom rapporter fra ROSA, Nadheim, Pro Sentret, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, Barne- og familieetaten Oslo, UDI, Hvalstad transittmottak, International Organization for Migration, politiets straffesaksregister, STOP, EXIT, Kripos, Adoraprojektet, TOT Bergen, TOT Kristiansand, TOT Oslo, Albertine Kirkens Bymisjon og Grünerløkka sosialsenter (KOM 2020:17). Deres tall er lagt sammen og sikre dobbelrapporteringer har deretter blitt trukket fra. Tallet de har kommet frem til er derfor et minimum av antall enkeltindivider som har vært i kontakt med de rapporterende organisasjoner og etater (KOM 2009:11). Oppfølgingen kan imidlertid være alt fra søknad hos UDI til politianmeldelse eller sosialfaglig hjelp ved Pro Sentret eller Nadheim.

som allerede er satt på saken og så må vurdere hvorvidt kvinnen faktisk har rett på advokathjelp på grunn av menneskehandel. En av dem opplever at ansvaret i dag ligger mye på dem selv og at dette er problematisk med tanke på å skulle være i en hjelperrolle:

Det er litt feil at man som advokat skal ha det ansvaret, fordi at utgangspunktet er jo at vi skal hjelpe den personen. Vi er jo egentlig en hjelper for den personen og da bør man jo egentlig ikke sitte og tenke så veldig mye over snakker han sant eller ei. Så helst av alt så skulle man jo se at noen andre dyktige personer identifiserte dem.

I mangel på en slik uavhengig vurdering forteller denne informanten at hun selv må gjøre en vurdering på tross av at de helst skulle sett at det var gjort før klienten kom til dem.

Jeg synes egentlig at det bør være et eksternt ansvar sånn at når noen har identifisert dem så vet man at her vurderes det til å være menneskehandel og så kjøper jeg det på en måte. Men nå har jeg alltid min egen vurdering av det.

Den glidende overgangen fra å sitte med egen gjeld til å kreve penger fra andre kvinner, gjør det ekstra vanskelig å avdekke om noen utnytter systemet. En av bistandsadvokatene mener identifiseringsspørsmålet er spesielt aktuelt for å avdekke om en kvinne er offer eller madam.

Det å finne ut hvem som er her for egen maskin og hvem som har madamrollen, hvem som utnytter, hvem som blir utnyttet, den er faktisk kanskje litt vanskelig. Og det synes jeg må være en utfordring når det gjelder identifisering av menneskehandelofre.

Behov for uavhengig identifisering nevnes verken av hjelpetiltakene eller politiet.

Informanten fra Pro Sentret opplever tvert imot at det stort sett ikke er problematisk å avgjøre hvem som er offer for menneskehandel og hvem som ikke er det.

Vanligvis er det jo ganske klart hvem som er mulig ofre og hvem som ikke er det ut i fra hva de forteller. Vi kan identifisere personen som mulig offer for menneskehandel, også vil andre instanser, som for eksempel politi eller UDI kunne verifisere om personen er offer for menneskehandel.

Denne informanten mener at det er politiets rolle å bekrefte eller avkrefte det hjelpetiltakene har vurdert, men at det i utgangspunktet ikke er vanskelig å avgjøre om en person passer inn i definisjonen av et offer eller ikke.

5.3 REFLEKSJONSPERIODEN

Da ordningen med refleksjonsperiode først ble innført, var hensikten at et bortvisningsvedtak skulle stilles i bero i 45 dager hvis vedkommende var offer for menneskehandel (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008). Da ordningen i 2006 ble utvidet til et halvt år, var formålet ”at det i større grad tilrettelegges for at vedkommende på sikt skal kunne bryte med miljøet bak menneskehandelen. Videre er intensjonen å tilrettelegge for at bakmenn skal kunne straffeforfølges” (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008). I 2008 søkte 50 personer identifisert som mulig offer for menneskehandel refleksjon i Norge, og 40 av disse ble innvilget (KOM 2009:15). 32 av søkerne var fra Nigeria og av disse var 4 menn (KOM 2009:16). I 2009 søkte 73 personer om refleksjonsperiode, og 50 fikk det innvilget (KOM 2010:31). Søknad om refleksjon og søknad om asyl kan ikke gjøres parallelt. Personer som har en asylsøknad inne må derfor trekke denne hvis de ønsker å søke om refleksjon.

For lav terskel?

For at refleksjonsperioden skal innvilges, må søkeren være identifisert som mulig offer for menneskehandel og være ”innstilt på å motta hjelp og følge opp tiltak som myndighetene måtte tilby” (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008: punkt 2.2). De fleste informanter mener terskelen for å få innvilget refleksjon er lav og har inntrykk av at de aller fleste får disse 6 månedene. Representantene fra hjelpetiltakene mener det er bra at kvinnene får mulighet og tid til å reflektere over hva de ønsker å gjøre videre. Bistandsadvokatene er imidlertid bekymret for at den lave terskelen for å få innvilget refleksjon kan bli en måte for bakpersoner å sikre seg selv opphold og bosted. En av bistandsadvokatene har erfaring med dette.

Det har man jo opplevd også, at noen melder seg som offer for menneskehandel og søker refleksjon og får det innvilget. Og får dekket leilighet av sosialkontoret, og så fyller vedkommende opp leiligheten med kvinner som vedkommende utnytter.

Videre kan dette gjøre at tilliten til hjelpeapparatet svekkes, og at tilbudet bidrar til å styrke bakpersonene i menneskehandelen fremfor å motarbeide dem.

Innholdet i refleksjonen

Refleksjonsperioden fører med seg en rekke rettigheter som, i følge regjeringens handlingsplan, skal bidra til at vedkommende ”blir i stand til å bryte med miljøet bak menneskehandelen” (Justis- og politidepartementet 2006:12). De mest sentrale rettighetene er advokatbistand, trygg bolig, penger til livsopphold, nødvendig helsehjelp og arbeid eller arbeidsrettet aktivitet (*Til deg som har fått innvilget refleksjonsperiode*). I regjeringens handlingsplan står det også at

[d]ersom antatte ofre for menneskehandel skal benytte seg av ordningen med refleksjonsperiode, er det sentralt at det gis forutsigbarhet og trygghet for ofrene i forhold til helsehjelp og sosiale tiltak samt botilbud (Justis- og politidepartementet 2006:12).

Både bistandsadvokater og hjelpetiltak mener refleksjonsordningen har en del svakheter. For det første forteller de at det krever mye hjelp og innsats fra dem selv for at kvinnene skal få det de har rett på. Representanten fra Pro Sentret forteller at det å skrive søknad til sosialkontoret er så godt som umulig uten hjelp.

Da skal du fylle ut et ganske innviklet skjema som er på norsk, og så får du vedtak som er tre sider langt på norsk, og så skal du forstå hvor og når du skal søke igjen. Det er mange dokumenter man skal forstå samtidig som man skal forstå at nå har jeg søkt refleksjon, og da har jeg de og de rettighetene.

En av bistandsadvokatene mener også at kvinnene

har veldig vanskelig for å hevde sine rettigheter i forhold til sosialkontor og NAV. Der er man jo fullstendig overlatt til å få hjelp.

En annen utfordring er at saksbehandlere og andre personer de kommer i kontakt med på ulike kontorer ikke kjenner til de reglene som gjelder for personer i refleksjon. En av bistandsadvokatene forteller at de må lære opp sosialkontorer og legekontorer.

Representanten fra ROSA forteller om lignende situasjoner.

Det er masse egne regler. Og det er en liten gruppe mennesker vi snakker om. Sånn at det er ikke å forvente at ethvert lite legekantor eller NAV-kantor skal vite nøyaktig at den paragrafen der finnes da.

I tillegg til disse generelle utfordringene peker informantene på problemer ved de fleste av de tilbudene som skal følge av refleksjonen.

Advokatbistand

Helt fra spørsmålet om asylsøknad eller refleksjonssøknad dukker det opp en rekke spørsmål som ofre for menneskehandel må ta stilling til. Bistandsadvokaten er, i følge mine informanter, en helt sentral person både for å sikre vedkommendes rettigheter og for å gi råd om anmeldelse. Informanten fra ROSA forteller for eksempel om advokatens rolle når det kommer til oppholdssøknad.

Da er det advokaten som kommer med den juridiske veiledningen på hvilken oppholdsstatus det er hensiktsmessig for den personen å søke. For det legger ikke vi oss opp i.

En av informantene fra politiet forteller at bistandsadvokaten også har en viktig rolle når en kvinne skal samtale med politiet.

Noen vil kunne ha problemer med å forstå forskjellene på det å snakke med politiet og det å innmelde en formell anmeldelse med begjæring om tiltale og straff. (...) Så derfor så må de ha en bistandsadvokat som løser dem gjennom jussen. For det er komplisert.

På tross av at behovet for advokatbistand synes å være stort, har ofre for menneskehandel kun rett på tre timer advokatbistand.²³ Det er tydelig at flere av informantene opplever at antallet timer advokat er alt for lite for det behovet kvinnene har. Informanten fra Pro Sentret er en av de som trekker dette frem.

En advokat får gjort svært lite i en menneskehandelsak i løpet av tre timer.

Også bistandsadvokatene selv mener behovet for advokathjelp er undervurdert. En av dem opplever at det brukes mye penger på kvinnene, uten at noe vesentlig er rettet mot å prate med noen om å anmelde.

Og så bruker man absolutt nesten ingenting på å faktisk snakke, altså, sette av tid til at de kan være i en situasjon hvor de får hjelp til å vurdere dette med å anmelde mer. Og hva det vil innebære. Altså, det å bare tenke seg at man skal klare å få det inn i hodet på noen på tre timer, hva det vil bety. Det er helt umulig på tre timer å formidle hva det vil bety og innebære å anmelde.

Selv om advokatene og hjelpetiltakene mener kvinnene trenger flere timer med advokat, ser det ut til at de som sitter på pengesekken er uenige. En av bistandsadvokatene

²³ Asylsøkere har først rett på advokatbistand etter første avslag. Antall timer avhenger da blant annet av søkerens opprinnelsesland (UDI 2008).

forklarer at fylkesmannen er klar på hva de dekker av advokathjelp og at ”praktiske ting” ikke er en del av det:

De har vært veldig tydelige på at de gidder ikke å betale for kontakt med UDI, samtale med sosialkontor og så videre. Sånne praktiske ting, det er ikke noe de gidder å betale advokaten for. Så det forventer de på en måte at vi ikke gjør da. Men er det veldig spesielle omstendigheter, og det kan man tenke seg at det er av og til, så innvilger de mer. Men det vet man jo aldri på forhånd.

Begrensningen på advokathjelp forsvinner imidlertid om en velger å anmelde. I en slik situasjon har man, som fornærmet i en straffesak, rett på bistandsadvokat i forbindelse med dette. En av bistandsadvokatene forklarer at dette skaper store ulikheter.

Det er stor forskjell på de som anmelder og de som ikke anmelder, i forhold til den rettshjelpen de får. Stor forskjell.

Nødvendig helsehjelp

Den midlertidige oppholdstillatelsen gir kvinnene rett på nødvendig helsehjelp, men i følge mine informanter er det mange som ikke får hjelp på tross av store psykiske plager. En av bistandsadvokatene tror mange kanskje glemmer eller ikke oppfatter kvinnes behov for psykologhjelp:

Vi vet jo at det å være menneskehandelloffer er noe forferdelig og noe grusomt og alt det der. Men vi tenker kanskje ikke nok på at de psykiske problemene må jo ligge der. [...] Der er liksom nordmenn og nigerianere veldig forskjellige fordi vi har det jo så gitt. Så vi kan bekymre oss om våre psykiske problemer. Men skal man gi dem et fullverdig tilbud så bør man absolutt trekke inn psykologhjelp på en helt annen måte.

Tilgang på nødvendig helsehjelp i form av psykolog er, ifølge informanten fra KOM, et eksempel på noe som ser fint ut på papiret, men som ikke fungerer på grunn av en rekke byråkratiske problemer.

Først så må du jo treffe et hjelpetiltak og be om hjelp. Så søker du refleksjon og så bruker jo UDI litt tid på å behandle refleksjonssøknaden. Og det gjør de så fort de kan. Og de prioriterer raske saksbehandlingstider. Men likevel så tar det noen uker. Og så får du innvilget den, og så skal du ha noen på det hjelpetiltaket til å være med deg på NAV. Og så skal du melde til folkeregisteret. Og så møter du kanskje en ansatt hos NAV eller hos folkeregisteret, skattekontoret som sier at nei, nei, nei, du er ikke asylsøker sier du? Nei. Og du har ikke fast opphold nei. Nei, da vet vi ikke. Tror ikke du har lov å registrere deg. Fordi de som sitter i skranken kan jo ikke nok om dette. Altså, det er et for lite fenomen til at vi skal lære opp hele AS Norge. Og så har vi sagt fra da at da må det ut klarere

retningslinjer til de ansatte om at sånn og sånn fungerer dette. Men det ønsker for eksempel ikke NAV. De ønsker ikke å lage særskilte regler for denne gruppen. Fordi de også argumenterer med at den er ikke så stor. Også må vi streve mye, og det ender ofte opp med at jeg må ringe til den saksbehandleren på det kontoret og si høyr her, sånn og sånn og sånn er avklart med folk i din etat og sånn skal det være. De har rett til det. Også kanskje vi får det til. Også får de lov å levere søknaden sin. Så hvis de er heldige da, så blir de registrert med frivillig medlemskap i folketrygden. For de har lov til å søke om å få frivillig medlemskap i folketrygden. Og det er de ikke garantert, for der skal det vurderes etter skjønn. Så da er vi igjen avhengig av at den saksbehandleren som sitter med den søknaden gir dem frivillig medlemskap i folketrygden. Hvis de får det så kan de søke om fastlege. Men de har heller ikke automatisk rett til fastlege. Så da er vi igjen avhengig av at saksbehandler på fastlegekontoret vurderer at jo, de bør få en fastlege. Hvis de får en fastlege så betyr ikke det at de får fastlege sånn som du og jeg får det med at vi bare betaler egenandel. Da får de fastlege, men må betale full pris for det. Og da skjønner vi at tiden har gått her. Da har det gått flere måneder, for det er et byråkrati. Og de har jo ikke de pengene, men da sier Helsedirektoratet og NAV at ja, men blir de akutt kjempesyke, så kan de bruke legevakten i mellomtiden. Ja, det kan de, men det er sånn type hjertestans, altså, akutt er veldig sånn strengt definert. Du skal stå i fare for å miste et organ eller tape livet. Så de vil få den hjelpen, men de må alltid betale for det. De vil også kunne gå til en lege, men de må betale fullt for det. Og det har de jo ikke, altså, det dekker jo ikke den sosialstønad de får. Og da er Helsedirektoratets svar at da får de gå til NAV og søke om å få ekstra hjelp til disse helseutgiftene. Og da sier det seg selv at da har den refleksjonsperioden gått før vi er der. Så si at de fikk en fastlege da til slutt, og så skal den fastlegen henvise til en psykolog, og så skal man stå på venteliste på psykologer. Og det er jo en lang kø for alle i Norge. Den refleksjonsperioden er long gone. Så det er bare et eksempel på at på papiret er alt hundre prosent fint, alt fungerer, men i praksis umulig å få til.

Trygg bolig

Som reflektant har du rett på trygg bolig gjennom sosialkontoret. Flere av informantene, blant annet informanten fra Pro Sentret, opplever ikke at tilbudet om trygg bolig er oppfylt.

Hvis man er utsatt for menneskehandel og kommer til Norge og søker refleksjon, så kan man enten bo på krisesenter, bo privat eller bo i leilighet i regi av sosialkontoret. Krisesenter er ikke en ideell løsning for noen som skal bo i seks måneder, eller flere år, som det kan bli dersom personen blir asylsøker. Krisesenter skal ideelt sett være et tilbud over en kortere periode. . Å bo der lenge er ikke ideelt med andre familier som kommer og går. Det andre er at når man da skal søke leilighet, så er det ingen leiligheter som står klare. Nå har det kommet et tilbud, men bortsett fra det ene tilbudet, så står det fortsatt ikke leiligheter klare til personer utsatt for menneskehandel. Mange av leilighetene som blir tilbudt er etter min mening ikke gode tilbud til personer som har refleksjonsperiode . Bolig er en av de elementære tingene man trenger, de grunnleggende tingene man trenger for å føle seg trygg. For å få beskyttelse. Og det er ikke på plass.

Informanten fra ROSA opplever at en del kvinner som er ofre for menneskehandel og bor på krisesentre har vanskelig for å forstå hva et krisesenter er.

Man bør jo også til en viss grad forstå litt hvordan man skal benytte seg av hjelpen på et krisesenter. Og det er det kanskje ikke så mange som gjør helt. Forstår helt hva dette her er. Og det vi terper veldig mye på er at dette ikke er et fengsel. Det er et tilbud. Altså, du er fri til å gå akkurat når du vil. Hvis du ikke vil være her så er du fri til å gå.

Arbeidsrettet aktivitet

Refleksjonsperioden er en midlertidig arbeidstillatelse som på papiret gir reflektantene muligheten til å jobbe i Norge. De har dessuten rett på norskkurs og annen arbeidsrettet aktivitet. Muligheten til å jobbe fremheves av flere informanter, blant annet av en av bistandsadvokatene, som en viktig hjelp til å komme ut av prostitusjon for de som ønsker det:

Det denne midlertidige tillatelsen gir deg er blant annet arbeidstillatelse. Uten noe ID-dokumentasjon eller noe. For mange er det veldig, veldig fint. Og det gir dem en mulighet til å komme ut av prostitusjonen hvis de ønsker det. Og få en hvilepause og tenke seg om.

Informanten fra KOM forteller imidlertid at det, på grunn av usikkerhet om identitet, er vanskelig for kvinnene å benytte seg av arbeidstillatelsen, fordi de uten identitetspapirer ikke får opprettet bankkonto som de behøver for å få jobb.

Refleksjonens lengde

Refleksjonsperioden ble i forbindelse med regjeringens handlingsplan for 2006–2007 utvidet fra 45 dager til 6 måneder. Bistandsadvokatene og representantene fra hjelpetiltakene mener dette var en klar forbedring. Samtidig er det en utfordring at byråkratiet i Norge går såpass tregt at kvinnene likevel ofte ikke rekker å få den hjelpen de faktisk har krav på, og behov for, før det halve året er gått. Dette skyldes, som vi har sett, blant annet at dette er en relativt liten gruppe og at saksbehandlere ved en del sosialkontor rundt om i landet er ukjent med hva ofrene har krav på. Flere av informantene uttrykker dessuten frustrasjon over at kvinnene ikke rekker å virkelig kjenne på hva de ønsker å gjøre videre, fordi de ikke får hjelp til å takle det de har vært

gjennom og venne seg til situasjonen de nå befinner seg i. Informanten fra ROSA sier for eksempel at

jeg tror ikke helt at vi klarer å bygge opp en person på så kort tid da. Jeg tror det er veldig mye lenger prosess.

Mens hjelpetiltakene fokuserer på at det tar tid å sette kvinnene inn i hva det vil si å anmelde og å forberede dem mentalt på hva de har i vente hvis de velger dette, mener en av informantene fra politiet tvert i mot at refleksjonen er for lang.

Refleksjonsordningen i dag, etter mitt syn, er litt feilslått fordi vi har ingen erfaring med at det er positivt at noen venter i seks måneder før de inngir en anmeldelse. Vi får ikke bedre avhør [...] og vi får mye dårligere straffesaker fordi sporene forsvinner. [...] Jeg kunne sett for meg en to eller tremåneders periode maks, hvor man håndterer refleksjon i samband med asyl bedre. Sånn at man ikke lager to motorveier til Moss. For hvis formålet med å søke refleksjon er å få et varig opphold, så bør faktisk sporet være likt fram til det øyeblikket der man velger å inngi en anmeldelse. Da synes jeg at det hadde vært mye renere, og det har jeg også meldt inn i linjen, at man får en kortere periode som gjør at det politimessige, altså den polisiære delen av det, faktisk kan oppfylles. Og at man samtidig bedre får ivaretatt asylvilkårene til de som blir meldt inn som ofre.

Han mener altså at det er overflødig med en parallell ordning til asylordningen, som allerede skal ivareta beskyttelsesbehovet, og at det ville vært bedre å ha en tilleggsordning for de som velger å anmelde fordi det er mer belastende å vitne enn ikke. Den andre politiinformanten er enig i at perioden er for lang og forteller at de i slike tilfeller får store problemer med det å faktisk etterforske saken på grunn av tiden som er gått.

Hvis de venter for lenge med å anmelde, så er sporene borte i mange sammenhenger. Det er mye vanskeligere for politiet å gå inn etter seks måneder. Da kan bakkvinnen eller bakmannen være borte i Norge, de kan ha skiftet telefonnumre og de er borte vekk for oss. Så hvis vi ser på det fra et rent etterforskningsmessig synspunkt, så ville vi ha hatt en kortere refleksjonsperiode. For veldig ofte så kommer de beste opplysningene like før du er nødt. [...] Det å få opplysninger tidlig er viktigere for oss i politimessig sammenheng enn tryggheten for de, eller at de fornærmede skal ha så lang periode for å vurdere om de anmelder eller ikke.

Denne informanten tror dessuten ikke alle som anmelder på slutten av refleksjonsperioden har hatt behov for den lange tenketiden, men venter fordi politiet da

vil måtte be om utvidet midlertidig opphold for henne mens de foretar avhør og undersøker informasjonen hun har gitt dem:

Det er fullt mulig å misbruke ordningen hvis du begynner å tenke i forhold til at du starter en asylsøknad også stopper du den etter en stund også søker du refleksjon også har du seks måneder der. Også kommer ikke egentlig anmeldelsen før like før den refleksjonen går ut. Så anmelder du og så har du nye seks måneder på refleksjon. Altså, da har du halvannet år hvor du egentlig ikke har blitt stilt noen krav annet enn at du faktisk har visse rettigheter i Norge. Og noen av de [kvinnene] forsvinner etterpå. Så ser man ikke noe til dem.

Informantene har altså ulike meninger om refleksjonsperioden og hva dens formål skal være. Mens hjelpetiltakene fokuserer på behovet for tid til å tenke gjennom og vurdere hva en skal gjøre videre, er politiet frustrert over at den lange ventetiden gjør det svært vanskelig å få straffeforfulgt bakpersonene.

5.4 "NÅR DE SEKS MÅNEDENE ER GÅTT UT BØR DU VITE HVA DU SKAL FOR NOE VIDERE HER I VERDEN"²⁴

Bistandsadvokatene og hjelpetiltakene forteller at det i mange tilfeller er mye usikkerhet rundt hva som skjer når refleksjonsperioden er over. Representanten fra Pro Sentret uttrykker bekymring for at refleksjonsperioden kan se ut som en inngangsport til å få bli i Norge, og at kvinnene derfor ikke er forberedt på tilværelsen etter refleksjon.

Hjelpeorganisasjoner, advokater og andre involverte har et ansvar for å understreke at dette er en midlertidig tillatelse, for det er som sagt mange som tenker at nå har jeg en fot innenfor Norge, da kan jeg bli.

I realiteten finnes det, som vi skal se, kun en liten sjanse for å få bli i Norge når refleksjonen er slutt.

Ny midlertidig oppholdstillatelse

I 2008 søkte 17 personer identifisert som mulig offer for menneskehandel om ny midlertidig tillatelse. 15 av søknadene ble innvilget (KOM 2009:15). Av søkerne var 10 fra Nigeria og av disse var 8 kvinner og 2 menn (KOM 2009:16). Året etter søkte 20 personer og 10 fikk innvilget, mens 4 andre fikk fornyet sin midlertidige tillatelse (KOM

²⁴ Overskriften er hentet fra intervjuet med informanten fra ROSA.

2010:31). I følge KOM skyldes det lave søkertallet at kriteriene for den midlertidige oppholdstillatelsen er strenge (KOM 2009:16).

For å få innvilget ny midlertidig oppholdstillatelse må søkeren oppfylle noen krav som en ganske annerledes enn kravene til reflektanten. Kravene er at utlendingen har brutt med miljøet bak menneskehandelen, politianmeldt bakmennene for menneskehandelen, at politiet etterforsker saken eller har innledet straffeforfølgning mot bakmenn i saken samt at politiet/påtalemyndigheten anser søkerens tilstedeværelse i Norge som nødvendig for å gjennomføre etterforskningen eller straffesaken (Arbeids- og inkluderingsdepartementet 2008). Mens de tre siste kravene er ganske selvforklarende, synes det første noe uklart. En av politiinformantene mener vilkåret om å bryte med miljøet byr på et definisjonsproblem.

Også blir det alltid en tolkning da, hva er det å bryte med bakmenn? Hvem er definert som bakmenn? Det må jo legges til at til dags dato så har ikke vi noen navngitte siktede fra Nigeria, altså som er bosatt i Nigeria. Vår etterforskning har rettet seg mot det som har skjedd i Norge. Og til dels også i de europeiske landene som de har vært i forkant. Og det går litt på kapasitet. Det går også på hvilken kontakt vi har med Nigeria, kontra for eksempel Italia, Spania. Og det også går på å klare å identifisere bakmenn i Nigeria. Det har vist seg veldig vanskelig.

Noen av informantene antyder at dette kravet derfor vektlegges mindre enn de andre. Uavhengig av dette forteller mine informanter at det er svært høy terskel for å få innvilget den nye midlertidige tillatelsen. I tillegg til at en del ikke innfrir kravene eller ikke ønsker å anmelde, er det mange saker som blir henlagt eller aldri etterforsket.²⁵ En av bistandsadvokatene mener at det å få innvilget den utvidede refleksjonsperioden for mange kun er en

teoretisk mulighet, fordi det er veldig få av disse sakene som blir retterført.

Vitne i menneskehandelsak

Formålet for bestemmelsen om opphold til personer som har vitnet i en menneskehandelsak er ”å legge til rette for at ofre for menneskehandel skal tørre å stå

²⁵ Disse problemstillingene skal vi se på i neste kapittel.

fram i en rettsprosess uten frykt for represalier i hjemlandet, og å sikre ivaretagelse av ofrene i Norge” (Arbeidsdepartementet 2008). I 2008 fikk kun 1 person innvilget opphold etter denne bestemmelsen (KOM 2009:15). I 2009 fikk 3 personer innvilget asyl etter denne bestemmelsen (KOM 2010:31).²⁶

Asylsøknad

Når det gjelder de reflektanter som ikke kvalifiserer til opphold etter de to bestemmelsene nevnt her, er mulighetene etter refleksjon enten asylsøknad eller utreise. Informantene forteller at svært mange, på tross av dårlige odds, forsøker seg på asylsøknad.

Overgangen fra å være reflektant til å bli asylsøker nevnes av flere informanter som vanskelig, og det kan se ut som om det er en del usikkerhet knyttet til spørsmål om hvilke rettigheter kvinnene har, for eksempel med tanke på bolig og arbeidstillatelse når de blir asylsøkere. En av bistandsadvokatene forteller at mulighetene for arbeid endrer seg:

Etter de nye reglene nå så får du ikke midlertidig arbeidstillatelse som asylsøker hvis ikke du har avklart identiteten din. Og da mister de arbeidstillatelsen sin. Også sitter de igjen da med livsoppholdssatsene som asylsøker. Så fremt de er på et mottak. Hvis ikke så er det ingenting.

Generelt nevner både representantene fra hjelpetiltakene og bistandsadvokatene at det er problematisk at rettighetene avhenger av oppholdsstatus fremfor statusen som mulig offer for menneskehandel. Informanten fra Pro Sentret synes spesielt opptatt av dette:

Fordi at man får ulike rettigheter til skolegang, man får ulike rettigheter til utbetalinger, til bolig, [...] helse, ulike rettigheter for de ulike oppholdene, og vi ønsker jo da et likt tilbud.

En av bistandsadvokatene mener de store forskjellene mellom tilværelsen som reflektant og asylsøker tilværelsen kan gjøre ventetiden ekstra vanskelig for en del:

Man har jo på en måte gitt dem en hvilepause som for noen kan rett og slett være et sjokk å komme ut av igjen. For man tenker kanskje ikke på hva på lang sikt det vil innebære heller. Så det tenker jeg nesten kan være en seigpining for noen. [...] Man får dekket

²⁶ En av disse var resultat av klage på et tidligere fattet vedtak om avslag (KOM 2010:31).

leilighet av sosialkontoret, eller eventuelt opphold på krisesenter. Og man får stønad til livsopphold, og man får litt sånne praktiske ting ordnet og får en del rettigheter. Og kan få seg en midlertidig jobb. Og så vips så er du tilbake til asylsøkerprosessen, eventuelt retur til hjemlandet.

5.5 OPPSUMMERING

I regjeringens handlingsplan står det at refleksjonsperioden skal gi ofrene forutsigbarhet og trygghet. Ut fra det informantene mine erfarer, ser det ut til at refleksjonsordningen ikke fungerer helt som den beskrives på papiret. Om dette kun er barnesykdommer som vil bedres etter hvert, slik som noen av informantene tror, eller om det skyldes at ordningen ikke lar seg gjennomføre i det byråkratiet som har ansvar for det, er ikke mulig for meg å si. Det er imidlertid tydelig at mange som er identifisert som ofre for menneskehandel i dag ikke får tilgang på det tilbudet de har rett på. Dette får store konsekvenser for deres tilværelse i de seks månedene de har lovlig opphold.

Et sentralt punkt vi skal ta med oss videre i avhandlingen, er det faktum at statusen som reflektant av en rekke grunner synes mer attraktiv enn statusen som asylsøker. Videre er det interessant at oppholdsbestemmelsens som retter seg spesielt mot ofre for menneskehandel har som formål at vedkommende skal vurdere anmeldelse. Når tallenes tale omkring mulighetene for asyl er såpass klar som den er, vil kvinnenens mulighet for videre opphold i stor grad være avhengig av om hun har levert anmeldelse eller kan vitne i en straffesak. I kapittel 7 skal vi ta opp igjen tråden herfra og se mer på hvordan de to feltene påvirker hverandre gjensidig.

6

STRAFFERETTSLIG HÅNDTERING

Straffeforfølgelse omtales i mange sammenhenger som en sentral del av kampen mot menneskehandel. Også politisk har straffeforfølgelse blitt en viktig målsetting, noe som har lagt et stort press på politi- og påtalemyndigheter (Skilbrei 2008). Ifølge regjeringens handlingsplan, skal den norske innsatsen mot menneskehandel kjennetegnes av ”et politi som prioriterer forebygging og etterforskning” (Justis- og politidepartementet 2006:1), og ett av handlingsplanens delmål er at ”menneskehandlere skal avsløres og straffefølges” (Justis- og politidepartementet 2006:4).

6.1 INTERNASJONALE FORPLIKTELSER

Palermoprotokollen ble undertegnet sammen med konvensjonen desember 2000 (Ot.prp. nr. 62, 2002–2003). Her defineres handel med mennesker som

rekruttering, transport, overføring, husing eller mottak av personer, ved hjelp av trusler om bruk av vold eller bruk av vold eller andre former for tvang, av bortføring, av bedrageri, av forledelse, av misbruk av myndighet eller av sårbar stilling eller av å gi eller å motta betaling eller fordeler for å oppnå samtykke fra en person som har kontroll over en annen person, med sikte på utnyttning. Utnyttning skal som et minimum omfatte utnyttning av andres prostitusjon eller andre former for seksuell utnyttning, tvangsarbeid eller tvangstjenester, slaveri eller slaverilignende praksis, trelldom eller fjerning av organer (Ot.prp. nr. 62, 2002–2003:145).

Definisjonen inneholder altså en rekke *handlinger*: rekruttering, transport, overføring, husing og mottak, etterfulgt av ulike *midler*: trusler, vold, tvang, bortføring, bedrageri, forledelse, misbruk av myndighet eller sårbar stilling, betaling som videre knyttes til et *motiv*: utnyttning (Skilbrei og Tveit 2008:11). Spørsmålet om frivillighet hadde stor betydning for utformingen av Palermoprotokollens definisjon av menneskehandel (Doezema 2007). Noen organisasjoner lobbet for at definisjonen skulle gjenspeile at all

prostitusjon er ufrivillig, mens andre argumenterte for en definisjon som tydeliggjorde at ikke all prostitusjon er tvang (Doezema 2007). Resultatet var en definisjon hvor det er tatt med en setning som slår fast at samtykke til menneskehandelen er uten betydning (Ot.prp. nr. 62, 2002–2003:145).

Europarådskonvensjonen ble vedtatt av ministerrådet i 2005 og ratifisert av Norge i 2008 (KOM 2008). Konvensjonen er svært lik Palermoprotokollen i definisjoner og innhold og har blant annet som mål å ”bedre den beskyttelse protokollen gir” (St.prp. nr 2, 2007–2008:48). Gjennom de to avtalene forplikter Norge seg til å sette i gang ulike tiltak knyttet til forebygging og bekjempelse av menneskehandel, beskyttelse av ofre for menneskehandel og kriminalisering og straffeforfølgelse av menneskehandel.

6.2 NORSK STRAFFELOV OM PROSTITUSJON OG MENNESKEHANDEL

Prostitusjon er et samfunnsfenomen som har vært gjenstand for en rekke lovendringer. Inntil 1902, da Norge fikk sin første straffelov, var all prostitusjon forbudt (Skilbrei 2008). Riktignok gjaldt ikke dette forbudet hovedstaden, der prostitusjon var regulert. Ett av hovedargumentene for reguleringen her var å hindre smitte av sykdommer som blant annet syfilis (Skilbrei 2008). Det var ikke bare selve prostitusjonen som var regulert, det fantes også bestemmelser for hvor kvinnene kunne bo og hvordan de kunne gå kledd (Skilbrei 2009:166). Men siden 1902 har det altså vært tillatt å selge sex. Oslo bystyre forsøkte i 2006 å forby det å ”fremby seksuelle tjenester på en måte som virker pågående eller sjenerende, eller som på annen måte forstyrrer den alminnelige ro, orden og ferdsel”, men forslaget ble stoppet hos Politidirektoratet (Skilbrei 2009:170). Det å tilrettelegge for og organisere andres prostitusjon har imidlertid vært forbudt lenge. I dag lyder straffeloven § 202, den såkalte hallikparagrafen, slik:

§202. Den som

- a) fremmer andres prostitusjon eller
- b) leier ut lokaler og forstår at lokalene skal brukes til prostitusjon eller utviser grov uaktsomhet i så måte,

straffes med bøter eller fengsel inntil 5 år.

Den som i offentlig kunngjøring utvetydig tilbyr, formidler eller etterspør prostitusjon, straffes med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder.

Med prostitusjon menes i denne bestemmelsen at en person har seksuell omgang eller handling med en annen mot vederlag.

Denne paragrafen ble endret da man i 2003 innførte en egen paragraf som var rettet mot menneskehandel både til prostitusjon og andre formål. Det ble da tatt utgangspunkt i Palermoprotokollens definisjon av menneskehandel.

Straffelovens menneskehandelparagraf lyder som følger:

§ 224. Den som ved vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd utnytter en person til

- a) prostitusjon eller andre seksuelle formål,
- b) tvangsarbeid eller tvangstjenester, herunder tigging,
- c) krigstjeneste i fremmed land eller
- d) fjerning av vedkommendes organer,

eller som forleder en person til å la seg bruke til slike formål, straffes for menneskehandel med fengsel inntil 5 år.

På samme måte straffes den som

- a) legger forholdene til rette for slik utnyttelse eller forledelse som nevnt i første ledd ved å anskaffe, transportere eller motta personen,
- b) på annen måte medvirker til utnyttelsen eller forledelsen, eller
- c) gir betaling eller annen fordel for å få samtykke til utnyttelsen fra en person som har myndighet over den fornærmede, eller som mottar slik betaling eller annen fordel.

Den som begår en handling som nevnt i første eller annet ledd mot en person som er under 18 år, straffes uavhengig av om vold, trusler, misbruk av sårbar situasjon eller annen utilbørlig atferd er anvendt. Villfarelse om alder utelukker ikke straffskyld, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Grov menneskehandel straffes med fengsel inntil 10 år. Ved avgjørelsen av om overtredelsen er grov, skal det særlig legges vekt på om den som ble utsatt for handlingen, var under 18 år, om det ble brukt grov vold eller tvang eller om handlingen ga betydelig utbytte. Villfarelse om alder er uten betydning, med mindre ingen uaktsomhet foreligger i så måte.

Under høringsrunden i forbindelse med innføringen av denne bestemmelsen var det enkelte som mente at bestemmelsen var overflødig og handlet mer om politikk enn om juss. Førstestatsadvokat Lasse Qvigstad skrev i sitt høringssvar at:

Slik man forstår departementets begrunnelse, dreier dette seg egentlig om et politisk begrunnet behov for å signalisere avstandtagen fra menneskehandel. En slik vurdering er selvsagt legitim, men det bør understrekes at det kan reises spørsmål om dette i seg selv kan begrunne overflødig lovgivning” (*Aftenposten Morgen*, 19.5.2003).

Han mente at eksisterende lovgivning var tilstrekkelig for å straffeforfølge de handlingene det var snakk om. Da man innførte paragrafen, som dreier seg om utnyttelse, fjernet man dette elementet fra hallikparagrafen for å tydeliggjøre skillet mellom de to handlingene (Skilbrei 2008). På tross av dette befinner en del straffesaker seg ”i grenseland mellom hallikvirksomhet og menneskehandel” (Skilbrei 2008:242). Usikkerheten om hvor skillet skal gå i konkrete saker, dreier seg om forståelsen av begrepene ”sårbar situasjon” og ”utnyttning” (Skilbrei 2008:243). Hvis politiet mistenker menneskehandel, har de imidlertid adgang til å ta i bruk etterforskningsmetoder de ikke ville hatt adgang til i forbindelse med et brudd på § 202, som for eksempel telefonavlytting (Skilbrei 2006).

Den nyeste paragrafen som retter seg mot prostitusjon er den som forbyr kjøp av sex. Sexkjøpsloven trådte i kraft 1.januar 2009 og lyder som følger:

§ 202a. Med bøter eller fengsel inntil 6 måneder eller begge deler straffes den som

- a) skaffer seg eller andre seksuell omgang eller handling ved å yte eller avtale vederlag,
- b) oppnår seksuell omgang eller handling ved at slikt vederlag er avtalt eller ytet av en annen, eller
- c) på den måten som beskrevet i bokstav a eller b får noen til å utføre med seg selv handlinger som svarer til seksuell omgang.

Er den seksuelle omgang eller handling skjedd på en særlig krenkende måte, uten at forholdet straffes etter andre bestemmelser, er straffen fengsel inntil 1 år.

Denne paragrafen retter seg altså mot kjøperen. Fokuset på kunden som parten som skulle kontrolleres, er relativt nytt i norsk sammenheng (Skilbrei 2009). Kvinnen som solgte sex har vært regulert i lov siden 1800-tallet, men det var først på 1980-tallet man begynte å diskutere kundekriminalisering i Norge (Skilbrei 2009). Det tok riktignok 20 år før et lovforslag ble vedtatt. Denne endringen representerer et skifte i måten prostitusjon og kundens ansvar i relasjonen forstås. At bare kunden, og ikke personen som selger sex er kriminalisert, er et resultat av et syn på denprostituerte som et offer for kundens utnyttning (Skilbrei 2009). Hovedargumentet for den nye loven var at den skulle ha en holdningsendrende effekt og bidra til å begrense markedet for prostitusjon og menneskehandel.²⁷ Debatten forut for lovendringen var preget av en oppfatning av at prostitusjon var et økende samfunnsproblem, og at Norge hadde blitt et attraktivt mottagerland for menneskehandel (Jahnsen 2008).

6.3 MANGE SKJÆR I SJØEN

Det er, ifølge mine informanter, mange utfordringer i politi- og påtalemyndigheters arbeid med å straffeforfølge menneskehandel. Informantene peker på en rekke skjær i sjøen helt fra kvinnene først kommer i kontakt med politiet, enten i forbindelse med en aksjon eller en anmeldelse, og frem til saken ender med enten henleggelse eller dom. Spesielt er de opptatt av at svært få saker blir etterforsket og kun en brøkdel faktisk fører til tiltale. I løpet av årene 2005–2007 ble over 90 % av alle anmeldte menneskehandelsaker henlagt (KOM 2009:19). Informantene fra politiet bekrefter at henleggelsesprosenten er høy, og at dette spesielt er tilfellet i sakene med ofre fra Nigeria. De gir flere forklaringer på dette, men hovedårsaken er manglende opplysninger, som gjør det vanskelig å identifisere gjerningsmannen eller definere det straffbare forholdet. En av politiinformantene regner dette som bakgrunnen for over halvparten av henleggelsene. Den andre viktige grunnen de oppgir er at opplysningene er for gamle og at bevisene er borte innen politiet får anmeldelsen. En tredje grunn er at saken er knyttet til et annet land, hovedsakelig Italia, Spania eller Nigeria. Dette gjør etterforskning vanskelig og fører som regel til at saken overlates til det aktuelle landet og derfor

²⁷ For en grundigere drøfting av debatten omkring sexkjøpsloven se Jahnsen (2009) eller Estdahl (2008).

henlegges i Norge. I tillegg til disse tre henleggelsesgrunnene forteller informantene om andre utfordringer som ser ut til å spille en viktig rolle i spørsmålet om den strafferettslige håndteringen. Jeg vil først se på noen generelle utfordringer og deretter se spesielt på hvilke problemer som har dukket opp i forbindelse med Operasjon Benin.

Få anmelder

Det er ikke alle som identifiseres som mulig offer som anmelder. I 2007 registrerte KOM 203 personer utsatt for menneskehandel som fikk oppfølging i Norge (KOM 2010:30).²⁸ Det året var det 19 anmeldelser om menneskehandel til prostitusjon (KOM 2010:36). I 2008 var de samme tallene henholdsvis 256 (KOM 2010:30) og 41 (KOM 2010:36), og i 2009 var det 292 (KOM 2010:30) og 31 (KOM 2010:36). 25 av de 31 anmeldelsene i 2009 ble levert hos politiet i Oslo. 13 av de fornærmede i Oslo var fra Nigeria (Informant fra politiet). At såpass mange ikke anmelder har naturligvis en rekke årsaker. Noen av informantene forteller om kvinner som ønsker å anmelde uavhengig av de rettighetene det kan føre med seg, men alle erfarer at anmeldelse er noe kvinnene ønsker å unngå, og at de som anmelder gjør det i håp om å få bli i Norge. Når det gjelder kvinner fra Nigeria, er frykt for represalier en viktig grunn til å ikke anmelde. I tillegg mener flere av informantene at kvinnene generelt sitter med lite informasjon som kan være nyttig i en etterforskning. Både informanten fra Nadheim og ROSA opplever at mange av kvinnene verken har fullt navn, telefonnummer eller adresser til sine bakpersoner. Om de hadde ønsket å anmelde, ville mulighetene vært små til å gjøre det.

Løse fakta

Mens noen avstår fra å anmelde på grunn av manglende informasjon, er det andre som anmelder på tross av lite informasjon. Noen av informantene tror en del av disse bevisst holder tilbake informasjon fra politiet fordi de i utgangspunktet ikke ønsker å anmelde, men forsøker å si såpass mye at de kan få bli, men akkurat så lite at de ikke røper identiteten på bakpersonene. En av informantene fra politiet mener i tillegg at en del er redde for å avsløre noe som de selv kan straffes for.

²⁸ Se fotnote 22 i kapittel 5 for informasjon om hva som ligger i disse tallene.

De veier hele tiden, kan jeg straffes for noe av det her?

At personer som anmelder vet for lite, eller forteller for lite, utgjør en stor utfordring for politiets arbeid med sakene. Informantene fra politiet forteller at informasjon de kan jobbe videre med gjerne først kommer etter flere samtaler og som regel rett før en eventuell refleksjon går ut. I mange av sakene opplever de at det aldri kommer frem noe som de kan starte en etterforskning ut fra. En av politiinformantene forteller at dette har gjort dem mer ”kyniske” med tanke på å henlegge saker tidlig hvis de ikke tror det vil kunne føre noe sted.

Nå forsøkte vi i 2009 å gå inn i samtlige saker for å se om det kom mer etter hvert. I veldig mange av sakene gjorde det ikke det. Så det vi har bestemt oss for i 2010, det er å være mye mer kynisk på et mye tidligere tidspunkt i forhold til å jobbe med de sakene vi mener det er noe i. Også henlegger vi så kjapt som mulig de andre.

Trenden med manglende opplysninger og rask henleggelse gjør flere av informantene ambivalente med tanke på å oppmuntre kvinner til å anmelde. Informanten fra Pro Sentret ser i en del tilfeller at vedkommende ikke har informasjon som politiet kan gå videre med, og at hun vil kunne sette seg selv i fare ved å snakke med politiet hvis saken henlegges og hun ikke kan få bli.

Det er sånn som i hvert fall kvinnene må vite at de risikerer at kan skje. Det er viktig. Fra tidlig av i prosessen. At de risikerer at det kan hende du anmelder og personen får vite at du anmelder og så blir saken henlagt.

Politiinformantene ser ut til å være enige i denne tankegangen.

I noen tilfeller så burde man ikke ha levert anmeldelse i det hele tatt. Fordi at da har man allerede eksponert seg i forhold til å ha sagt noe om bakmenn og når den da ikke blir i særlig grad behandlet hos politiet, så har man egentlig bare åpnet for at andre gjør noe mot deg uten at du egentlig har klart å få noe igjen for det selv. Fordi at det skal mye til i UDI at du får opphold på bakgrunn av en anmeldelse så lenge den ikke inneholder noe.

Denne informanten forteller at de i noen tilfeller fraråder personer å anmelde hvis det virker som om hun har lite informasjon å komme med. Det legges imidlertid til at det i utgangspunktet er bistandsadvokaten som bør komme med en slik frarådning. En av bistandsadvokatene forteller at hun gjør nettopp dette i flere tilfeller.

I det å vurdere anmeldelse og veilede i forhold til det, ligger det også et ansvar hos advokaten til å anbefale å ikke anmelde. Hvis man ser at her er det ikke nok å gå etter.

Både for informanten fra Pro Sentret og bistandsadvokaten påvirker altså erfaringer med politiet og konsekvenser av en henlagt sak hvilke råd de gir sine klienter. Det er mulig at informantenes holdning derfor påvirker hvor mange som anmelder. Jeg nevnte over at antallet anmeldelser sank fra 41 i 2008 til 31 anmeldelser i 2009. Hvis det er slik at både bistandsadvokater, hjelpetiltak og politi av erfaringsmessige årsaker er tilbakeholdne med å anbefale anmeldelse, er det naturlig at antallet anmeldelser vil gå ned. Dette er imidlertid kun én mulig årsak. Frykt for represalier påvirker også hvorvidt en ønsker å anmelde.

En av bistandsadvokatene mener dessuten en bør ta hensyn til politiets tid og ressurser i spørsmål om anmeldelse.

Det går en inflasjon i det, ikke sant? Politiet vil bare riste på hodet til slutt. Det kommer anmeldelse på anmeldelse med løse fakta. Og da får ikke de heller motivasjon. De klarer ikke plukke ut, men hvilken skal vi satse på, den eller den eller den? Nei, henlegg alt sammen. Så jeg synes det er viktig å bruke tid med klienten og forberede godt og informere om hva som kreves og har du ingen konkrete opplysninger, så må jeg bare si at da er det mest sannsynlig at den henlegges. Vil du likevel ønske å anmelde? Ja vel, da skal jeg bistå med det. Men min anbefaling er ikke å gjøre det.

Manglende ressurser hos politiet til å følge opp saker kommer frem i flere av intervjuene. Informanten fra Pro Sentret forteller blant annet at dette har ført til at kvinner ikke en gang får anmeldt hvis de ønsker det.

Vi hadde en sak som var organisert i Norge og brukeren vår hadde navn og adresse på personene, ønsket sterkt å anmelde og ønsket å anmelde fort. Etter å ha ventet i to måneder på avtale med politiet så måtte vi bare troppe opp på politistasjonen sammen med advokaten og be om å få anmelde til da en person i politiet, og vi møtte da en som ikke hadde kjennskap til denne typen saker.

I regjeringens handlingsplan står det at

[d]et er av avgjørende betydning at politidistriktene og påtalemyndigheten følger opp med tilstrekkelige ressurser (Justis- og politidepartementet 2006:17).

Handlingsplanen gjaldt frem til 2009, men ressurser og kapasitet var fremdeles et problem på slutten av 2009.

Trusler og represalier

Flere av informantene har erfaring med at henlagte saker fører til større utrygghet hos kvinnene fordi de har vitnet mot bakpersoner som ikke blir tatt. De har inntrykk av at informasjonsflyten innad i det nigerianske nettverket virker svært effektiv og gjør at kvinnene ikke kan gjemme seg fra bakpersoner. Representanten fra Nadheim mener informasjon om hva kvinnene fortar seg går

på en to tre, så vet folk alt både i Italia og i Nigeria liksom, hva som har skjedd.

En av bistandsadvokatene har inntrykk av at

det virker jo som at de har en sentral som opererer på en måte over hele Europa hvor snakkingen bare, altså, hvor rykter sprer seg umiddelbart. Uavhengig av om de er i Italia eller Spania eller hvor de nå er, så vet alle alt hele tiden.

Hvem som gjør hva i Norge kan spre seg rakst til Italia, Spania eller Nigeria og slik bidra til at kvinnene, på tross av fysisk frihet, føler seg overvåket og kontrollert. En av bistandsadvokatene mener

bakmennene har så ekstremt personlig kontroll over ofrene at de kan befinne seg hvor som helst i verden. De trenger ikke overhodet å være i Oslo.

Denne raske informasjonsflyten peker flere av informantene på som et viktig element i bakpersonenes kontroll av kvinnene og kvinnenenes frykt for å snakke med politiet. Noen av informantene føler derfor at de bør informere personen som vurderer anmeldelse om muligheten for henleggelse, da dette kan gå ut over hennes sikkerhet. Dette nevnes også av en av politiinformantene.

Det jeg kan svare på, det er at det du nå forteller meg gir grunn til å tro at det ikke er lett å etterforske saken videre. Så jeg synes du skal ta en ny prat med bistandsadvokaten din i forhold til nytten av å levere anmeldelse i forhold til hvilke trusler du eventuelt kan bli utsatt for som følge av det. Og hvis saken blir henlagt så er det ikke mer politisak i det hele tatt.

I regjeringens handlingsplan blir det imidlertid slått fast at politiet forventes å straffeforfølge trusler mot vitner fremfor å henlegge saken som følge av det.

Er det fare for at et vitne eller fornærmede blir utsatt for trusler eller represalier, er det politiets oppgave å forebygge dette. Det er videre en sentral oppgave for politiet å sikre at kriminelle enkeltpersoner eller nettverk ikke unndrar seg straffeforfølgning ved å true vitner til taushet eller til å avgi usanne forklaringer. (Justis- og politidepartementet 2006:17).

Politiinformanten over forteller imidlertid videre at det sjeldent blir straffesak på grunn av trusler.

Kommer det konkrete ting som går på trusler, så er det jo en straffesak i seg selv. Og da har jo politiet et ansvar. Men det er jo utrolig sjelden at akkurat det kommer inn. Det at du har en generell frykt, det innebærer ikke at man har muligheten for å kreve beskyttelse. Og det går jo igjen på kapasiteten.

Politiet gjør i noen tilfelle en vurdering av mulige negative konsekvenser en etterforskning kan ha for den fornærmede når de vurderer om de skal gå videre med saken. Men politiinformanten forteller at de ikke gjør grundige trusselvurderinger hvis de ikke mener det er behov for det.

Den formelle trusselvurderingen gjør vi i svært få saker. Fordi at den krever mye. Den må du kanskje jobbe med i flere dager før du har en som er god nok. I de aller fleste sakene, så gjør vi en kort vurdering, og hvis det ikke inneholder noe, da er det heller ingen trussel å vurdere. Hvis du ikke vet navnet på bakmenn, hvis du ikke vet telefonnummeret, du aner ikke hva som egentlig er anmeldt, hvordan kan du da lage en trusselvurdering? Vi kan ikke det.

Saken sendes ut av landet

Politiet må aktivt knytte til seg kontaktpersoner og utvikle internasjonale kontaktnett til bruk for informasjonsutveksling, operativt samarbeid og kompetanseheving på dette området (Justis- og politidepartementet 2006:18).

En gjentakende grunn til at en sak ikke blir etterforsket i Norge er at bakpersonene ikke befinner seg her. I 2009 ble, ifølge en av politinformantene, tre av anmeldelsene i Oslo oversendt til utlandet. Informantene fra politiet kan fortelle at anmeldelse av personer

som befinner seg i andre land sjelden fører til etterforskning av norsk politi. Et typisk scenario er at

anmeldelsen er levert i Norge, men vi er ikke i stand til å etterforske den fra Norge og vi har heller ikke lov til å lande i Milano og begynne etterforskning i bakgatene der. [...] Da er spørsmålet hvordan skal vi overlate den informasjonen til andre. Og der har vi to muligheter. Det ene er å oversette saken og sende den til Italia og anmode om at de tar over saken og etterforskningen. Hvor stor sjanse er det for at Italia, med hvor mange menneskehandlede personer er det de regner med å ha? Altså, flere hundre tusen. Det er så svært problemet der at vi opplever at i Italia så, det er ikke noe vits i å sende noe dit. For det skjer ikke noe. I andre land igjen, så kan du oppleve å få respons, sånn som i Spania, hvor de tydeligvis har et litt mindre omfang og kanskje litt flere straffesaker som går inn mot samme tema. Så det betyr at noen saker, som kunne egnet seg for andre land, blir sendt over. Men vi har ingen garantier for at de faktisk blir gjort noe med.

I mange tilfeller vil altså en oversendt sak bety en henlagt sak. Sitatet fra politiinformanten tyder på at noen saker kunne vært etterforsket videre av norsk politi i samarbeid med utenlandsk politi om ressursene hadde tillatt det. Informanten fra Pro Sentret mener det er

uttalt ganske tydelig fra norsk politi at dersom en person har en bakperson i Italia eller Spania, så er det politiet kan gjøre her å ta imot anmeldelsen og oversette den og sende den videre. Det blir jo ikke etterforsket i Norge.

De sakene som går videre i norsk apparat er i all hovedsak de som har funnet sted i Norge. Samtidig tror noen av informantene at en del foretrekker å anmelde en person som ikke er i Norge, da de håper å få bli i Norge på bakgrunn av anmeldelsen, uten å bekymre seg for at personen de har anmeldt skal kunne hevne seg. En av politiinformantene opplever også at dette skjer ofte.

Vi har fått en ny trend nå, de leverer en anmeldelse på bakmenn [...] som tok dem fra Nigeria til Italia eller Spania, og så blir reisen opp hit, den er enten selvstendig eller ved hjelp av snille hjelpere som de ikke kjenner navnet til. Også får vi identifiserbare forhold tilsynelatende i Italia eller Spania, men ingenting her.

Det virker som om denne informanten mistenker at kvinnene gjør dette som en del av en gjennomtenkt strategi, noe som kan knyttes til bildet enkelte informanter har av kvinnene som løgnaktige og kalkulerende. Hvis det stemmer at kvinnene forsøker å sikre seg ved å gi minst mulig informasjon som kan gjøre henne ytterligere sårbar, er dette kanskje ikke

særlig overraskende med tanke på at de som skal gi henne råd peker på faren for at en anmeldelse kan gjøre henne mer sårbar. Politiinformanten over forteller også at

hvis vi da ikke får en tilbakemelding fra de landene at det er iverksatt etterforskning eller gjort undersøkelser som gjør at de vil falle inn under noen regler for at videre refleksjon kan innvilges på grunn av iverksatt etterforskning, så gjelder ikke refleksjonsinstituttet.

I svært mange tilfeller vil saker som overføres til andre land ikke etterforskes videre, og den som har anmeldt må returnere, med mindre hun får opphold på annet grunnlag enn gjennom anmeldelsen. Å anmelde en bakperson i Italia for å få bli i Norge, kan altså vise seg lite fruktbart.

Manglende bevis

Flere av informantene ser utfordringer for politiet i å bevise hva som faktisk er utnyttning og derfor kan dømmes etter straffeloven § 224. En av utfordringene dreier seg om nettverkets oppbygning. Informanten fra Pro Sentret er en av dem som beskriver det nigerianske menneskehandlennettverket som løst og uoversiktlig.

Det skiller seg jo fra de andre personene som vi får som er utsatt for menneskehandel som kommer til Pro Sentret ved at organiseringen skjer i så mange ledd. Du har kanskje en som rekrutterer i Nigeria og en som hjelper med reisen. Og så har du en som møter deg i Italia og skal ta imot penger. Og så en som sender deg til Norge og en som tar imot penger der og.

At reisen er oppstykket, og at mange ulike personer er involvert, gir et inntrykk at det nærmest er tilfeldig hvor kvinnene havner. En av bistandsadvokatene mener at selv om det kan virke som at det er tilfeldig hvem kvinnene får hjelp av i Oslo, må det være en form for organisering.

Det kan virke som om man rett og slett bare dumper ned på Oslo S og der plutselig bare dukker det opp et menneske som tilbyr en leilighet, hvor du betaler en svinedyr leie. Det er litt usannsynlig at ingen da har visst at det kommer en person til Oslo S som ikke har noe sted å bo.

Informanten fra KOM forteller at det store og uoversiktelige nettverket gjør at

det blir vanskelig for retten og det blir vanskelig for politiet å bevise og påtale og bevise at hun som leier ut den leiligheten til de kvinnene står i ledtog med hun som rekrutterte i hjemlandet. For det er så ekstremt mange mennesker.

At mange ulike aktører er involvert, vanskeliggjør politiets arbeid med å spore penger og straffeforfølge menneskehandelen.

Definisjonsspørsmål

Noen av informantene mener domstolene kan ha behov for å lære mer om menneskehandelsaker. I en straffesak vil spørsmål om tvang, utnyttning og samtykke være avgjørende for hvorvidt det er snakk om et brudd på § 224, menneskehandelparagrafen eller § 202, hallikparagrafen. Selv om definisjonen etter Palermoprotokollen slår fast at samtykke ikke skal være av betydning hvis vedkommende har befunnet seg i en sårbar situasjon, ser det ut til at det like fullt blitt vurdert og tatt med når saker om menneskehandel tas opp i retten. En av informantene fra politiet

føler at et konservativt rettssystem vil enda bruke mange år på å endre mentalitet i forhold til det å være menneskehandlet. [...] Man merker enda mye holdninger i forhold til at man er lykkejeger, man har gjort dette med åpne øyne, man har egentlig andre mål med det enn det som blir fremstilt. Også tror man kanskje ikke i like stor grad på historien. Og i noen tilfeller så er nok det helt riktig, men jeg synes jeg merker litt av at forståelsen for et menneskehandelloffer ikke enda er helt tilstede, verken i rettsapparatet, kanskje heller ikke blant juristene og blant politiet.

6.4 OPERASJON BENIN

STOP-gruppas store aksjon mot det nigerianske prostitusjonsmiljøet fant sted juni 2008 og fikk navnet Operasjon Benin. Politiet gikk inn i en rekke leiligheter i Oslo og i overkant av 70 personer ble brakt inn. 17 personer ble siktet for menneskehandel eller bistand til menneskehandel som resultat av aksjonen. Kun to av disse siktelsene førte til tiltale og dom og da for heleri. Alle andre tiltaler ble henlagt av statsadvokaten på grunn av manglende bevis. Henleggelsene ble imidlertid påklaget av bistandsadvokatene involvert i saken, og riksadvokaten har nå tatt ut tiltale mot ytterligere tre av de som ble siktet etter operasjonen. To av disse er tiltalt for menneskehandel og én for hallikvirksomhet. Alle tre er opprinnelig fra Nigeria, én av dem er norsk statsborger.

Det ser ut til å være en rekke problematiske sider både ved gjennomføringen og arbeidet etter Operasjon Benin. Vi skal se på noen av de problemene mine informanter tar opp. Et

par er tilbakeholdne med å si noe om aksjonen, men blant de kommentarene jeg fikk, går flere svakheter og problemer ved aksjonen igjen. Det går hovedsaklig på tilsynelatende dårlig planlegging, dårlig timing, at man ikke var forberedt på å få inn såpass mange kvinner, manglende apparat til å følge opp de som ble tatt med til politistasjonen og lite strategisk arbeid med å ta i mot anmeldelser og vitneuttalelser i etterkant.

Håndtering av potensielle vitner og ofre

De om lag 70 personer som ble brakt inn i forbindelse med operasjonen ble tatt med til politistasjonen for samtaler. Slik ønsket politiet å både avgjøre hvem som var mulige ofre for menneskehandel og hvem som var potensielle vitner og fornærmede. En av informantene fra politiet forteller at de under disse samtalene

gjorde dem kjent med de rettighetene de hadde som potensielle ofre for menneskehandel, spurte om de trengte hjelp og samtidig om de var villige til å gi forklaring i saken. De aller, aller fleste ville ikke forklare seg. Noen av dem ble da i etterkant sendt ut på grunn av at de ikke hadde lovlig opphold, og noen av dem var allerede asylsøkere, slik at de hadde jo lovlig opphold og noen av de hadde andre typer oppholdstillatelser fra for eksempel Spania og Italia.

Informanten fra KOM mener at dette

fungerte veldig godt og var en veldig ryddig og ordentlig måte å gjøre det på.

Bistandsadvokatene og representanten fra Pro Sentret er imidlertid ikke helt enige med politiet. En av bistandsadvokatene er blant de som er opprørt over måten politiet behandlet potensielle vitner og fornærmede.

Det de fremfor alt gjorde feil var å bruke masse tid og energi på småkriminelle ting som falske dokumenter, heleri og jeg vet ikke hva jeg, men ulovlig ditt og datt. Også brukte de masse ressurser på å ta de forskjellige prostituerte for sånn småtteri, og det gjorde jo at mange av de som kunne vært vitner, som for så vidt var veldig viktige vitner, enten så ble de sendt ut av landet, eller så ble de behandlet så dårlig at de selvfølgelig da ikke hadde lyst til å vitne i disse sakene. Hadde alle fått muligheten til å snakke med hjelpepersoner, til å få advokat, til alt det der, så hadde man tror jeg, fått mye viktigere bevismateriale i det man egentlig var ute etter, nemlig å ta fiskene som organiserte det. Så der tenker jeg at de gjorde en liten feilprioritering da.

Informanten fra Pro Sentret er også kritisk til operasjonen og konsekvensene den hadde for en del av deres brukere.

Det kom mange hit dagen etter, som hadde fått konfiskert telefoner, penger, leiligheten var stengt, de hadde ikke noe sted å bo, de hadde ikke noe å klare seg på. Og når vi snakket med politiet om dette, fikk vi til svar at de ikke hadde fortalt at de var utsatt for menneskehandel. De hadde blitt spurt om de ønsket å søke refleksjon, altså, om de var organisert. For hvis de var det, så kunne de søke refleksjon og så videre. Men de hadde sagt nei. Og jeg skulle nok i kjølevannet av den operasjonen ønske at det var mer som stod klart og ventet. At for eksempel det stod et sted å bo. Hvis noen sa ja, jeg er utsatt for menneskehandel, så kunne de jo bo på krisesenter via ROSA. Men det er ikke alle som vil se på en sann situasjon som en trygg ramme til å nå fortelle at de er utsatt for menneskehandel. Når man blir tatt inn på politistasjonen ved en overraskelse.

Flere mener politiet burde hatt et bedre apparat for å ta i mot og hjelpe kvinnene med ny bolig før man hadde fått avklart om de var ofre, bakpersoner eller kun illegale migranter. Informanten fra Pro Sentret forteller videre at mangelen på hjelp til kvinnene som måtte forlate leilighetene de bodde i førte til at

bare første natta og dagen etter, så møtte vi flere som hadde vært ute og gått hele natta.

Måten kvinnene ble tatt hånd om av politiet fikk trolig konsekvenser for hvorvidt de ville prate med politiet og eventuelt anmelde eller vitne i saken. En av bistandsadvokatene mener politiet gjorde en feilvurdering og at de kunne fått mer informasjon om de hadde tatt mer hensyn til situasjonen kvinnene befant seg i.

Nesten alle som bodde i de forskjellige leilighetene og betalte husleie var ofre. Fordi at vi mener at så lenge en person som har husleiekontrakten eller er sann housemadam tjener penger på å ha prostituerte med gjeld boende hos seg, så mener vi at det går inn under menneskehandelbegrepet og at de skal straffes for menneskehandel. Sann sett også mener jeg at det å velge ut noen til å være ofre og behandle resten sann passe, det var ikke så lurt. [...] Den måten politiet gjorde det på er både problematisk i forhold til å skulle beskytte kvinnene i utgangspunktet og i forhold til faktisk kunne få en straffesak.

Informanten fra KOM forteller at sakens størrelse gjorde det vanskelig å følge opp alle som var tatt inn.

Det var en kjempestor sak. Enormt stor. Altså, det var vel 70 personer som ble tatt inn og sann. Det sier seg selv, man har ikke så store saker i Norge. Man har ikke erfaring med såpass store saker. [...] Sann at der opplevde de som var fornærmede, vitner i saken og deres hjelpere og advokater at de fikk ikke god nok oppdatering fra politiet. Det tok altfor lang tid før de ble innkalt til avhør.

At politiet var vanskelige å få tak i for kvinner som ønsket informasjon, blir også beskrevet av informanten fra Pro Sentret som et problem ved aksjonen.

Alle som kom hit hadde en lapp med navnet på en person i politiet som de kunne ringe. Og når man ringte nummeret som sto på lappen kom vi til politiets sentralbord, og vedkommende med navnet på lappen var stort sett ikke tilgjengelig. [...] Alle ville prate med den personen som de ikke kunne prate med og så dro store deler av de personene i politiet som var involvert bort, for det var sommerferie. Så vi slet med å få kontakt med rette personer hos politiet i etterkant.

Manglende bevis for tiltale

De siktede i saken satt varetekstfengslet i omtrent et år før statsadvokaten besluttet at det manglet bevis for å kjøre sak mot de som politiet hadde siktet. En av informantene fra politiet forteller at de hadde laget en samletiltale, noe som ikke var noen god løsning.

Man lagde i sin tid et forslag om en såkalt samletiltale. Som gikk mer på helheten i virksomheten. Det mente statsadvokaten ikke var verken riktig eller tilstrekkelig fordi at man kan ikke lage en sekkepost og så lage en felles tiltale på det.

Politiets måte å strukturere siktelsene kommenteres av en av bistandsadvokatene:

Jeg tror kanskje ikke det var metodisk nok. Og det man ikke hadde gjort var å sette opp for hver enkelt fornærmet, et grunnlag for eventuelt en siktelse for hver enkelt fornærmet med navngitte personer. Det var veldig sånn generelle vendinger, og det var ikke sortert ut for hver enkelt person. Og dermed så etterforsket man mer som en sånn massesak. Hvor strukturen i saken, for meg i hvert fall, er vanskelig å se hvor man ville hen. Det var nærmest bare en gruppe prostituerte de omtales som. Det var ikke identifisert hver enkelt med konkret opplysning om hva som skulle ha skjedd knyttet opp mot 224 og de straffbare forholdene som beskrives der, gjerningsinnholdet.

En av politiinformantene forteller at riksadvokaten tok ut tiltale mot tre personer for menneskehandel og hallikvirksomhet etter at man hadde

individualisert slik at hver og en som er tiltalt, der har man spisset inn mot de konkrete delene av sakskomplekset som man mener da er overtrådt. Altså, rettet mot konkrete fornærmede eller konkrete adresser.

Bistandsadvokatene virker provosert og skuffet over at statsadvokaten avgjorde å ikke ta ut tiltale mot de siktede. En av bistandsadvokatene mener de burde blitt mer involvert i saken og at dette kunne endret utfallet.

For lite samarbeid og kommunikasjon mellom statsadvokat og påtaleansvarlig underveis i prosessen kan det virke som. Og for lite kommunikasjon med oss som bistandsadvokater. For lite informasjonsutveksling. Vi kom liksom ikke inn og fikk noen opplysninger før saken plutselig var henlagt. Men det er veldig trist, for det er en omfattende sak.

Den andre bistandsadvokaten opplever at henleggelsen skyldes feil forståelse av menneskehandelbegrepet.

Menneskehandelbegrepet er så mye større enn det jeg tror statsadvokaten egentlig ville være med på at det var. Det er jo nok at du på en måte huser en person som er utsatt for menneskehandel og på den måten bidrar til at personen utnyttes. Da er det menneskehandel, og da skal du dømmes for det. Selv om det kanskje ikke er den groveste varianten, så er det menneskehandel. Og det ville ikke statsadvokaten. Statsadvokaten mente at dette på sitt verste kanskje kunne være hallikvirksomhet. Men jeg tror faktisk ikke statsadvokaten hadde peiling på hva dette var.

Dette ble også trukket frem av en av informantene fra politiet som et generelt problem med tanke på straffeforfølgelse av menneskehandel.

Trusler etter løslatelse

En annen ting som informantene synes noe uenig om, er alvorlighetsgraden av truslene som flere av de vitnene og de som hadde anmeldt mottok da de varetekstfengslede slapp ut. Informanten fra Pro Sentret forteller at dette skapte mye usikkerhet.

I etterkant av operasjon Benin, så var det jo sånn at flere mottok trusler. Og det er jo klart at når du har ikke følt deg trygg før, føler du deg i hvert fall ikke tryggere når dette skjer. [...] Det var veldig mange som ikke forstod hva som hadde skjedd. Og så når man forklarer hva som har skjedd og hva som er ulovlig, så blir saken henlagt. Det skapte mange spørsmål og en del uro og usikkerhet i miljøet .

Informanten fra KOM beskriver det som skjedde som

veldig uheldig [...] Når statsadvokaten da fatter den beslutningen om å henlegge saken, så får man ikke noe forvarsel på det. Det var ikke noe dialog mellom etterforskningsledelsen og statsadvokaten og hjelpeapparatet og bistandsadvokatene. Og så får man bare beskjed da over bordet at ja, nå er den henlagt. Og de siktede ble jo løslatt samme dag. Så det var ingen som fikk tid til å varsle hjelpeapparatet, varsle de det gjaldt. Sånn at det ble en veldig uholdbar situasjon med at folk ble oppsøkt da av løslatte personer og truet og ringt og det ble veldig utrygt for de som da hadde vært vitner og fornærmede i saken.

Informanten fra Pro Sentret opplever at det har vært vanskelig å få beskyttelsestiltak i gang.

De har ikke fått voldsalarm, de har ikke fått registrert hemmelige adresser. [...] Først nå har vi begynt å få noen besøksforbud fordi at det har vært trusler i etterkant, etter at de tiltalte i saken kom ut fra varetekt.

En av bistandsadvokatene mener truslene skremte de som satt med informasjon, og at politiet kunne fått mer ut av dem om de hadde beskyttet dem bedre.

Jeg tror at mye hadde gått annerledes hvis man hadde intensivert i forhold til akkurat de som hadde mye å fortelle. For de ble jo redde på slutten. De fikk jo trusler ikke sant og de ble, miljøet er så lite at de begynte å skjønne hvem som hadde pratet og de tiltalte fikk jo selvfølgelig da underveis vite hvem det var som hadde pratet. Og når man mottar trusler så er det et stort problem i forhold til å tørre.

En av politiinformantene mener truslene ikke var spesielt alvorlige.

Enn så lenge i den saken her, så har det ikke skjedd mer enn [...] at de har møtt noen på gata hvor det har oppstått en krangel, det har blitt en slåsskamp og de føler seg trakassert i forhold til den biten der. [...] Det er klart at det opplever jo de fornærmede som ganske tøft. Det ble innlevert anmeldelse på, jeg mener å huske det var fire stykker, hvor det da ble en rettslig kjennelse på at de hadde besøksforbud mot de fornærmede. [...] Komplekset er såpass svært, at det er umulig å følge opp hver og en. Og det er klart at det sitter de nok og føler på. En del av de som er fornærmede eller potensielle menneskehandelofre.

Tilbakeblikk på aksjonen

For omfattende aksjon, manglende kompetanse og dårlig styring er noe av det som blir pekt på når informantene snakker om aksjonen. Både mengden med informasjon og antallet vitner og fornærmede ble for stort. En av politiinformantene trekker frem begge deler når vedkommende vurderer aksjonen.

I etterkant så ser vi at vår kapasitet ikke er tilstrekkelig i forhold til å lage en så stor aksjon i startfasen. Så det er lærdommen vi har tatt ut av det. Og det er nettopp på grunn av at vi ikke har nok kapasitet til å håndtere så mange potensielle fornærmede vitner i startfasen. Så det er en, det er en dårlig læring, men det er dog en læring. Sånn at når vi nå har straffesaker, så er de i langt mindre skala i forhold til antall fornærmede. Enn det som vi hadde i den saken der. [...] Ting har en tendens til å eskalere uten at du er flink nok til å begrense det. Og det var nok det som skjedde i den saken her, at man gapte over mye mer enn det man egentlig hadde kapasitet til å håndtere i etterkant.

At politiet satt med manglende kompetanse på forhånd mener en av dem var årsaken til at de ikke lyktes i å samle tilstrekkelig bevis for at statsadvokaten ville ta ut tiltale.

Vi kan vel si det sånn at sånn politimessig sett så er vi bare lei oss for hele operasjonen, fordi det synliggjør vel egentlig manglende kompetanse hos oss. Når vi greier å bruke så ufattelig mye ressurser på den type arbeid. Og når da det viser seg at vi sånn strafferettsmessig ikke greier å få en sånn sak til å gå rett gjennom straffesystemet vårt. Uansett hvilket standpunkt riksadvokaten skulle falle på, så er det jo åpenbart at det er ufullstendigheter når statsadvokaten velger å ikke ta ut tiltale.

En av bistandsadvokatene mener det uheldige resultatet av en i utgangspunktet bra aksjon skyldes dårlig styring, men at STOP i utgangspunktet gjør en god jobb.

STOP-gruppen gjorde i utgangspunktet en innsats for å avdekke et nettverk. Også har det kanskje vært dårlig styring som har gjort at man ikke har fått noe ut av saken overhodet. Sånn som det ser ut nå. Og jeg tror kanskje man gikk for tidlig inn i miljøet. At man kanskje ikke hadde nok informasjon enda. Til å jobbe mer målrettet. [...] Jeg tror ingen hadde ønsket at Benin-saken skulle ende sånn som det den gjorde. Hos politiet eller de fornærmede eller vitner eller oss som har jobbet med dem. Men jeg tenker at STOP-gruppen, det mandatet de har fått, at de gjør så godt de kan etter omstendighetene.

På tross av en del negative sider ved aksjonen, er det riktignok flere av informantene som også trekker frem positive konsekvenser av aksjonen. Noen mener det var på tide og bra at politiet gjorde noe med menneskehandel fra Nigeria. Informanten fra ROSA tror

mange av de kvinnene som etter operasjonen ble startet opp her, har blitt glade. Det har blitt tatt på alvor. Deres historie er tatt på alvor.

En av informantene fra politiet mener dessuten at aksjonen hadde en forebyggende effekt.

Helt uten å kjøre en straffesak i retten, så fikk vi en reduksjon på over 50 % i den nigerianske prostitusjonsarenaen.

Den samme informanten føler dessuten at aksjonen har ført til at de prioriterer strengere.

Uansett hva riksadvokaten skulle finne på, så føler vi at det har gitt oss god lærdom i forhold til å prioritere strengere på hva vi tror vi kommer til å oppnå best resultater uten nødvendigvis å se på straffedelen da.

6.5 OPPSUMMERING

Vi har i dette kapitlet sett på den strafferettslige håndteringen av menneskehandel.

Avdekking og straffeforfølgelse av bakpersoner blir gjerne omtalt som en viktig del av

bekjempelsen av menneskehandel. På bakgrunn av det informantene mine forteller ser det ut til å være en rekke utfordringer og hindre for et vellykket straffeforfølgelsesarbeid, hvis dette skal defineres ut fra antallet etterforskede anmeldelser om menneskehandel og påfølgende dommer. Et av hovedproblemene dreier seg om den informasjonen politiet får fra ofrene. Denne oppleves som mangelfull og dreier seg ofte om forhold i andre land, som politiet har liten mulighet til å etterforske. Manglende kapasitet og ressurser blir pekt på som et gjennomgående problem, både med tanke på politiets arbeid med å ta imot anmeldelser og ved gjennomføringen av Operasjon Benin. Denne aksjonen omtales av informantene som dårlig planlagt og gjennomført, og som et eksempel på dårlig håndtering av vitner og fornærmede.

7

MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT

Det har skjedd en utvikling innenfor de to rettslige områdene utlendingsrett og strafferett. I stadig større grad beveger de seg inn på hverandres felt og virker sammen. Denne sammenkoblingen kalles gjerne *crimmigration* (Stumpf 2006). De to lovområdene har begge til formål å regulere hvilke individer som skal ha rett til medlemskap og deltagelse i samfunnet. Mens utlendingsloven regulerer hvem som har rett til å oppholde seg innenfor statens geografiske grenser og hvilke rettigheter disse skal ha mens de oppholder seg her, bygger strafferetten på ideen om at enkelte medlemmer av samfunnet kan støtes ut ved å sperres inne (Stumpf 2006). Utviklingen vi nå ser går for det første ut på at strafferettslige sanksjoner, som fengsel, i større grad benyttes overfor handlinger som er i strid med utlendingsretten. Samtidig benyttes utlendingsrettslige sanksjoner, som utvisning, overfor personer som bryter straffeloven (Stumpf 2006). I dette krysningsfeltet åpnes det opp for nye måter å skille mellom *oss*, de rettmessige medlemmene av samfunnet, og *de andre*. Koblingen mellom strafferett og utlendingsrett som finner sted på menneskehandelfeltet, skiller seg noe fra disse eksemplene på *crimmigration*. Vi snakker ikke om sanksjoner og straff, men om tildeling av utlendingsrettslig status og rettigheter som følge av strafferettslig status som fornærmet og vitne.

En annen forskjell ligger i at man i et tilfelle av utvisning som følge av brudd på straffeloven ser at den utlendingsrettslige reaksjonen følges av den strafferettslige dommen, slik at påvirkningen kun foregår én vei. Når det gjelder håndteringen av menneskehandel, påvirker strafferetten og utlendingsretten hverandre gjensidig. Få av kvinnene ønsker, i følge mine informanter, å anmelde for anmeldelsens skyld. Hadde

kvinnene allerede hatt oppholdstillatelse i Norge, ville vi trolig sett et enda lavere antall anmeldelser enn vi gjør. Kvinnenes ønske om å oppholde seg og arbeide i Norge, og de begrensede mulighetene til dette, blir derfor nær sagt en forutsetning for politiets mulighet til å avdekke menneskehandel. Slik oppstår den første koblingen mellom utlendingsretten og straffesaken på menneskehandelfeltet. Den neste koblingen skjer i det kontakt med politiet er innledet, og spørsmålet om videre midlertidig eller varig opphold bestemmes av hva som skjer i straffesaken. Når kvinnene har anmeldt bakpersoner og politiet har startet arbeidet, ligger kvinnenes muligheter for videre opphold i Norge i politiets hender. Denne gjensidige påvirkningen gjør regelverket og håndteringen spesielt komplisert og uforutsigbart.

I dette kapittelet vil jeg diskutere nærmere argumenter for og konsekvenser av at systemet som skal håndtere menneskehandel styres av en slik relasjon mellom utlendingsrett og strafferett. For å gjøre dette vil jeg stille noen spørsmål til bakgrunnen for dagens ordning: hva informantene legger i ordet beskyttelse, hvorfor vi skal straffeforfølge menneskehandel og hvorfor rettighetene følger straffesaken. Deretter skal jeg drøfte hvilke hensyn som kan ligge til grunn for dagens ordning og om den kan sies å gå på bekostning av hensynet til beskyttelse av ofrene eller straffeforfølgelse av bakpersoner. Til slutt vil jeg si noe om hvilken betydning denne gjensidigheten har for måten mine informanter arbeider.

7.1 HVA MENES MED BESKYTTELSE?

I regjeringens handlingsplan fremheves beskyttelse av ofrene som et svært viktig mål i kampen mot menneskehandel.

Å ta vare på ofrene er en hovedmålsetting i regjeringens innsats. Regjeringen vil arbeide for å sikre ofrene et koordinert tilbud om bistand og beskyttelse, tilpasset den enkeltes situasjon og behov (Justis- og politidepartementet 2006).

I og med at beskyttelse av ofrene fremheves som såpass viktig, er det naturlig å spørre hva det egentlig vil si å beskytte kvinnene. Vi så i kapittel 5 at tilgang på bistandsadvokat, trygg bolig og helsehjelp ble pekt på som noen viktige tiltak. I tillegg til

dette snakker informantene både om muligheter for å beskytte kvinnene fra personer og juju i Nigeria og tiltak som kan beskytte dem fra bakpersoner i Norge og Europa.

Voldsalarm og hemmelig adresse i Norge

Ifølge noen av informanter lever kvinnene et relativt fritt liv her, med bakpersoner i andre land, mens andre mente kvinnene var utsatt for sterk tvang fra såkalte housemadamer. Det er derfor også variasjoner i informantenes oppfatning av behovet for beskyttelse av typen voldsalarm og hemmelig adresse. Informanten fra Pro Sentret mener mange av kvinnene kan ha bruk for slike tiltak, men at terskelen for dette er for høy.

Jeg ser, i forhold til politiet, at kanskje voldsalarmer og sperret adresse kunne vært litt lettere tilgang på, da det er dette kvinnene selv sier at de ønsker for å føle seg tryggere.

Politiinformantene er tilbakeholdne med informasjon om hvilke tiltak som settes inn overfor kvinner som anmelder eller vitner, men forklarer at de som har et reelt beskyttelsesbehov som følge av straffesak har rett på ordnær vitnebeskyttelse. Ut over de som dekkes av denne ordningen, synes ikke informantene fra politiet å mene at de nigerianske kvinnene har noe generelt beskyttelsesbehov når det gjelder bakpersoner her. Når jeg nevnte trusler etter Operasjon Benin for en av politiinformantene, så vi i forrige kapittel at informanten svarte at det var snakk om krangler, men ikke nødvendigvis trusler.

Enn så lenge i den saken her, så har det ikke skjedd mer enn det som da har vært åpent i forhold til at de har møtt noen på gata hvor det har oppstått en krangel, det har blitt en slåsskamp og de føler seg trakassert i forhold til den biten der.

Dette ble imidlertid fremstilt som noe mer skremmende og alvorlig av informanten fra Pro Sentret.

De har ikke fått voldsalarm, de har ikke fått, politiet har på en måte ikke engasjert seg for at de skal få hemmelige adresser. [...] Først nå har vi begynt å få noen besøksforbud da fordi at det har vært trusler i etterkant. Etter at de slapp ut.

Bistandsadvokatene ga også uttrykk for at en del kvinner hadde et større behov for beskyttelse i etterkant av aksjonen enn det politiet så ut til å mene, og at de det gjaldt ikke ble fulgt godt nok opp.

Beskyttelse fra trusler i Nigeria

Informantene har også delte meninger om kvinnenes beskyttelsesbehov når det gjelder personer som befinner seg i Nigeria. Noen forteller at mange av kvinnene har sterke motforestillinger mot å reise tilbake til Nigeria så lenge gjelden ikke er nedbetalt. Informantene har imidlertid liten tro på at norsk politi kan beskytte kvinnene mot personer i Nigeria, verken mens de befinner seg her eller ved en eventuell hjemreise. En av vanskelighetene knytter seg til at det er snakk om trusler gjennom juju. En av bistandsadvokatene forteller at norsk politi

ser veldig alvorlig på Nigeria-menneskehandelen. Eller i hvert fall mange av dem gjør det. Ikke alle. Men så er de samtidig litt på det hakk at det er ikke så alvorlig, altså, det er ikke så alvorlige voldstrusler inne i bildet. Truslene retter seg jo nesten alltid mot overnaturlige ting. Gjennom voodoo eller mot familiene deres i Nigeria. Og det får jo ikke politiet gjort noe med. Så de tar menneskehandel alvorlig, men beskyttelsen er ikke helt tilstede.

Ved siden av frykten for hevn gjennom juju, er mange av kvinnene redd for represalier mot familien i Nigeria av bakpersoner som befinner seg der. Få av informantene har tro på at norsk eller nigeriansk politi kan hjelpe kvinnene når det er snakk om trusler mot familien. Flere er dessuten av den oppfatning at korrupsjon er et såpass stort problem at det er nærmest umulig å inngå noen form for samarbeid med nigeriansk politi.

Informantene fra politiet bekrefter dette gjennom uttalelser som at

vi har i realiteten ingen mulighet til å beskytte familien i Nigeria. Men vi kan og vi gjør, retter forespørsler til NAPTIP,²⁹

og

vi føler ikke at vi har kontroll på situasjonen i Nigeria

Informantene virker usikre på om norske myndigheter bør samarbeide med nigerianske myndigheter og NAPTIP. Informanten fra KOM mener vi må

tørre å samarbeide [...] og gjøre så godt vi kan i forhold til å forsikre oss om at de vi samarbeider med er til å stole på og at det går greit.

²⁹ National Agency for Prohibition of Traffic in Persons and Other Related Matters (NAPTIP) er et statlige organ opprettet av nigerianske myndigheter i 2003. NAPTIP har ansvar for etterforskning og straffeforfølgelse av menneskehandel og beskyttelse og hjelp til ofre (Skilbrei og Tveit 2007). Deler av deres arbeid går ut på å samarbeide med andre land i forbindelse med hjemsendelse av nigerianske statsborgere utsatt for menneskehandel (Skilbrei og Tveit 2007).

Troen på det nigerianske politiets evne til å beskytte kvinnene som reiser tilbake, er også liten hos kvinnene selv. Informanten fra ROSA forklarer at

ingen av de kvinnene vi møter her har noe som helst tiltro til noen myndighetspersoner i Nigeria.

Det eventuelle beskyttelsesbehovet en del av informantene mener kvinnene har med tanke på trusler i Nigeria ser altså ikke ut til å være dekket.

Opphold og rettigheter som beskyttelse

Noen av informantene snakker om opphold i Norge som en form for beskyttelse. Ut fra det lave antallet innvilgede asylsøknader fra Nigeria ser den generelle vurdering hos utlendingsmyndigheter ut til å være at det er trygt for de aller fleste å returnere.

Inntrykket av at kvinnene fra Nigeria trygt kan sendes tilbake, nevnes også av en av politiinformantene.

[Det ser ikke] ut som at det er de store problemene når de kommer tilbake. Det ligger mer på det personlige planet, har du klart å skaffe penger eller har du ikke? Og fattigdom er det, det er det ikke noe tvil om. Men hva er definisjonen av frykt, trusler, det er litt sånn diffust. Og Nigeria regnes ikke av oss som det landet det er verst å komme tilbake til.

Informanten fra Pro Sentret mener refleksjonsperioden ikke er beskyttelse i seg selv, men at rettighetene som skal følge med denne kan være beskyttelse hvis det faktisk er tilgjengelig.

En ting er jo å søke refleksjon i seks måneder, hva etter det? Det gir ikke beskyttelse, det gir et midlertidig opphold, men det gir ikke nødvendigvis beskyttelse når alt kommer til alt. [...] Jeg vil jo kalle det beskyttelse, det å vite om rettigheter og i forhold til å ha en som er din ja, advokat, ved din side.

Informanten fra Pro Sentret trekker frem bistandsadvokaten som den som skal sikre kvinnenens rettigheter, men når jeg nevner rettsikkerhet for en av bistandsadvokatene peker hun tilbake på hjelpetiltakene.

Jeg synes den [rettsikkerheten] er for dårlig. Pro Sentret gjør jo et helt sånn grunnleggende viktig arbeid der. Men har jo ikke ubegrenset kapasitet heller. Og har jo i visse perioder da, særlig med nigerianske, hatt enormt press.

Advokatens kapasitet er, som vi så i forrige kapittel, styrt av et lavt timeantall. Det er dessuten grunn til å tro at mange ikke kommer i kontakt med Pro Sentret eller ønsker å benytte seg av et tilbud rettet mot prostituerte, slik som Nadheim også er. ROSA er et annet alternativ, men er først og fremst rettet mot et botilbud og vil muligens ha mindre mulighet til å bistå de som benytter seg av annen bolig (Dyrlid og Berg 2008). Hvis bistandsadvokater og hjelpetiltak sitter med ansvaret for at kvinnene får tilgang på denne formen for beskyttelse, er det sannsynlig at det vil variere hvor god beskyttelse som gis.

Arbeidstillatelse som beskyttelse

Kvinnenes motivasjon for å bli i Norge handler, som vi har sett tidligere, om å tjene opp nok til å nedbetale gjeld og spare opp til seg selv eller familien. Det er ikke uvanlig at kvinnene blir fri fra bakpersoners tvang når gjelden er nedbetalt (Skilbrei og Tveit 2007). Dette kan bety at mye av kvinnenes eventuelle beskyttelsesbehov både i Norge og Nigeria vil forsvinne hvis gjelden er nedbetalt. Arbeidstillatelse kan være en form for beskyttelse, som gir dem mulighet til å tjene opp penger på en annen måte en gjennom prostitusjonen (Erstad og Hylland Eriksen 2007).

Problemet med å tenke om gjelden på denne måten er naturligvis at gjelden ofre for menneskehandel har til sine bakpersoner blir sett på som en sentral del av utnyttningen. Et av kravene som stilles til kvinner som søker om utvidet midlertidig oppholdstillatelse, er at vedkommende skal bryte med miljøet bak menneskehandelen (AI 2006-010). At kvinnene forventes å ikke betale tilbake gjelden, er en naturlig følge av at handlingene hun har vært utsatt for defineres som kriminell, og at gjelden derfor er illegitim. Vi så imidlertid i kapittel 3 at en del kvinner selv ser på gjelden som legitim, på tross av at den er uforholdsmessig høy og har blitt høyere underveis. Aghatise (2004) forklarer at gjelden kan være en sentral grunn til konflikt mellom kvinnene og ulike hjelpeorganisasjoner.

Organizations that provide assistance to Nigerian trafficked women and girls [...] may feel compelled to actively encourage victims not to pay their debts and to report their exploiters to the police. However, having taken a blood vow to pay off her debt and to withhold the identity of her traffickers, the victim understands this advice to violate her vow and put her life at risk (Aghatise 2004:1136).

Når norsk politi og myndigheter ikke er i stand til å beskytte kvinnene fra trusler mot familien i Nigeria, kan vi se for oss at spørsmålet om nedbetaling av gjeld kan føre til lignende konflikter mellom kvinnene og de som skal hjelpe dem i Norge.

7.2 NØDVENDIGHETEN AV STRAFFEFORFØLGELSE

Bruk av lover for å forhindre handlinger og fenomener som vurderes som uønskede er stadig økende. Dette har blant annet blitt et viktig virkemiddel for å fremme ulike gruppers rettigheter (Smart 1989). Menneskehandel er en slik handling som nylig er definert som kriminell etter norsk straffelov, som en følge av økt fokus på fenomenet som alvorlig og uønsket. I regjeringens handlingsplan beskrives menneskehandel som alvorlig kriminalitet:

Menneskehandel er et globalt og grenseoverskridende problem. Det er en alvorlig form for kriminalitet som i mange tilfeller er organisert av internasjonale kriminelle nettverk (Justis- og politidepartementet 2006:5).

Et hyppig brukt argument for å skape nye straffebestemmelser og straffe handlinger som rammes av bestemmelsen, er at det skal sende ut et signal om at dette er noe samfunnet slår ned på. Som en naturlig følge av lovendringer, kommer derfor forventningene om at personer skal straffes for disse handlingene. Dette blir også nevnt i handlingsplanen:

Dersom vi skal lykkes i vår målsetting om å bekjempe menneskehandelen må flere menneskehandlere og kriminelle nettverk avsløres og straffeforfølges. Ved å intensivere jakten på de kriminelle nettverkene, sender vi et klart signal om at handel med mennesker ikke aksepteres i Norge (Justis- og politidepartementet 2006:17).

Flere av mine informanter snakker også om det å straffeforfølge menneskehandel som en måte å sende ut et signal om handlingenes forkastelighet. Informanten fra ROSA mener det å ikke straffeforfølge signaliserer en aksept av utnyttelsen.

Hvis man ikke gjør noe med saker fra Nigeria, hvis man ikke skaffer seg den kompetansen og gjør noe med det, og bare lar det være, så er det det samme som å si at man aksepterer at det er sånn. [...] Jeg mener at da aksepterer vi at kvinner fra Nigeria kan brukes akkurat som det passer både nettverkene og menn som kjøper sex og Gud vet hva. Så man må jo reagere på det selv om det er vanskelig. Og man må prøve å kjøre sak på nigeriansk bakmannsapparat. Man kan ikke bare la de holde på.

Avdekke mørketall

Omfanget av det som stadig omtales som *vår tids slavehandel* er det ingen som riktig vet, men det antas at mørketallene er store og at omfanget er økende (Justis- og politidepartementet 2006).

Det er vanskelig å skaffe til veie systematisk viten om omfanget, da de fleste prostitusjonsarenaene er skjulte og lite tilgjengelig for myndigheter eller forskningsmiljø. Tall og informasjon fra politiet, Europol, Interpol, Pro Sentret og andre hjelpeorganisasjoner gir imidlertid en viss indikasjon på antall og trender, og det kan nå synes som om menneskehandel og organisert prostitusjon er økende også i Norge (Justis- og politidepartementet 2006:7).

Denne uvissheten omkring omfanget som sitatet fra handlingsplanen peker på omtales gjerne som mørketall. Kriminalitet som antas å finne sted uten å bli avdekket blir gjerne omtalt som noe negativt, da det dreier seg om skjult kriminalitet (Høigård 1997). Oppfatninger omkring mørketall brukes ofte som en begrunnelse for å øke innsatsen på å avdekke den skjulte kriminaliteten. Økt innsats vil også gjerne føre med seg høyere grad av avdekking. Men at det registreres flere ofre, og at flere anmelder, betyr ikke nødvendigvis at det skjer flere lovbrudd eller at signalet om handlingens forkastelighet blir tydeligere. I dette tilfellet kan like gjerne bety at flere ofre skapes uten å nødvendigvis ende opp noe mindre sårbare eller mindre utnyttet.

Straffefølgelse = beskyttelse

Noen av informantene mener straffefølgelse er en viktig del av det å beskytte. Dette nevnes blant annet av informanten fra KOM.

Du kan jo ikke beskytte noen hvis ikke du straffefølger, og du kan ikke straffefølge hvis ikke du beskytter noen.

Dette argumentet finner vi igjen i diskusjoner omkring straffefølgelse av familievold. Kristin Skjørten (2002) har sett på hvordan kvinner utsatt for vold av sine partnere håndteres i rettssystemet. Hun mener imidlertid det er feil å påstå at straffefølgelse er i både samfunnets og offerets interesser. I mange tilfeller ønsker nemlig ikke kvinnene at saken skal havne i rettssystemet. Kvinnenes ønske om å ikke anmelde sine voldelige

ektemenn blir av en del forklart som manglende evne til å ivareta egne interesser (Skjørten 2002). Dette brukes gjerne som et argument for offentlig påtale.

Lover kan ikke bare forstås som et virkemiddel for å synliggjøre problemer, de spiller også en viktig rolle i å tillegge ulike fenomener betydning (Sullivan 2003:68). Påstanden ”kriminalitet finnes ikke” har blitt en kjent tanke innenfor norsk kriminologi, takket være Nils Christie (2004). Når vi definerer en handling som kriminell gir vi den ny mening:

Handlinger er ikke, de blir, deres mening skapes mens de oppstår. Å klassifisere og evaluere er kjerneaktiviteter for mennesker. Verden kommer til oss som vi konstituerer den (Christie 2004:22).

Å spørre hvorfor vi skal straffeforfølge en handling som blir ansett som umoralsk og gal, vil vekke sterke følelser hos mange. Christies ønske var ikke å betvile at forferdelige ting skjer, eller innta en ”immoralsk posisjon,” men å utfordre ideen om hva som er gode tiltak (2004:22). Ved å snakke om straffeforfølgelse som et tiltak som både sender ut et signal, bidrar til å beskytte ofrene og stoppe gjerningsmennene blir straffeforfølgelse noe som både samfunnet som helhet og ofrene selv har interesse av. Skjørten (2002) kaller dette for en *pose og sekk-argumentasjon*, hvor problemene en straffesak kan føre med seg for ofrene blir oversett (Skjørten 2002:110). Smart (1989) har funnet lignende problemstillinger i relasjon til andre lovbrudd for offeret ofte er en kvinne:

In this process the idea that law is the means to resolve social problems gains strength and the idea that the lawyers and the quasi-lawyers are the technocrats of an unfolding Utopia becomes taken for granted. In consequence while some law reforms may indeed benefit some women, it is certain that all law reforms empower law (Smart 1989:161).

Vi har sett at svært få saker som omhandler menneskehandel fra Nigeria fører frem til rettssalen. Bistandsadvokatene forteller at prosessen opp mot en eventuell rettssak kan være en stor belastning for kvinnene, da de må fortelle om traumatiske opplevelser. At det blir stilt spørsmål omkring deres troverdighet er en ytterligere belastning. Hvis saken så henlegges, eller bakpersonen blir frifunnet, kan kvinnene oppleve dette som et nytt overgrep. Om straffesystemet fungerer på en slik måte at straffeforfølgelse utelukkende

anses for å være til ofrenes beste, risikerer man å gjøre dem til ofre på nytt, men denne gangen ofre for rettsprosessen, forklarer Zedner (2004:143).

Skjørten (2002) tror argumentasjonen bak straffeforfølgelse av familievold bygger på en misoppfatning av hva ofrene for denne typen lovbrudd selv ønsker, og hvilke tiltak som faktisk kan forebygge deres utsatthet for vold. En av grunnene kvinnene har til å unngå straffesak mot mannen som har slått henne, er at beskyttelsestilbudet er mangelfullt. Andre viktige årsaker kan være at en straffesak kun vil utgjøre en psykisk, økonomisk belastning både for kvinnen og familien som helhet, spesielt hvis samlivet skal opprettholdes (Skjørten 2002). Skjørten (2002) mener at en styrking av kvinnenes økonomiske og sosiale situasjon er et bedre tiltak. Dette vil gjøre det lettere for kvinnene å bli sterke og komme seg ut av et voldelig forhold. Dette baserer hun på det faktum at en del voldsutsatte kvinner er mer opptatt av å få besøksforbud og andre rettigheter på plass, fremfor at mennene skal puttes i fengsel. Rettighetene kan fungere som en bekreftelse på deres styrke og være et middel til å motstå mennenes makt over dem (Skjørten 2002). På samme måte kan det tenkes at straffeforfølgelse av bakpersoner ikke er det sterkeste våpenet mot de nigerianske kvinnenes sårbarhet for menneskehandel. En styrking av kvinnenes mulighet til å reise og tjene penger, vil kunne bidra til å vanskeliggjøre utnyttning av økonomisk sårbare kvinner med et ønske om å migrere, og slik bidra til å forhindre utnyttning.

Skjørten (2002) peker dessuten på at personer som utsettes for vold i parforhold ønsker å opprettholde en relasjon til samboeren eller ektefellen. Dette kan være spesielt aktuelt i tilfeller der de har barn sammen. En straffesak vil derfor ofte ikke gjøre det lettere for de to senere. Dette argumentet styrker Christies (1977) idé om et rettsystem som ga konfliktene tilbake til dens rette eiere. Ikke lenger skulle *profesjonelle tyver* ta over konfliktene som tilhørte offer og gjerningsmann (Christie 1977:117). Christie mener strafferetten kan lære mye av sivilrettens fokus på begge parter. ”Kjernepunktet i en kriminalsak er at prosessen er overført fra en konflikt mellom konkrete parter til en konflikt mellom en av partene og staten” (Christie 1977: 116). En del har nok endret seg i norsk strafferett siden Christie skrev dette, blant annet nettopp fordi han skrev det.

Resultatet av hans teori har likevel forbedringspotensiale, også med tanke på konflikten menneskehandel. Ofrene for menneskehandel utgjør en avgjørende brikke for arbeidet med å straffeforfølge. Selv om de nigerianske kvinnene bidrar med mindre informasjon enn politi og bistandsadvokater ønsker, er avdekking av menneskehandel uten fornærmede og vitner så godt som umulig. Når ofrenes deltagelse og rolle i straffesaken hovedsakelig handler om å være anmeldere og gode vitner, er det et tydelig tegn på at konflikten er stjålet, og at staten har tatt over eierskapet. Når det gjelder relasjonen mellom offer og gjerningsperson, vil det trolig være snakk om store variasjoner. Man kan imidlertid se for seg at en del kvinner vil måtte forholde seg til bakpersonene senere. Både fordi hun trolig vil måtte returnere til Nigeria og fordi det er liten sannsynlighet for at bakpersonene vil bli straffet.

7.3 HVORFOR FØLGER RETTIGHETENE STRAFFESAKEN?

I innledningen til denne avhandlingen antydet jeg at fokuset på straffeforfølgelse muligens kunne gå utover tilbudet til ofrene. Ut fra diskusjonen over kan det se ut som at straffeforfølgelse ikke er i kvinnenes interesse. Det neste spørsmålet jeg vil stille er da hvorfor rettighetene følger straffesaken. Noen av informantene ser ut til å mene at denne koblingen har en del fordeler både for kvinnene og for straffesaken. Dette gjelder imidlertid ikke alle. Jeg vil se litt nærmere på disse positive og negative konsekvensene av at rettighetene følger straffesaken, og diskutere hvilke hensyn som kan ligge bak koblingen.

Hensynet til kvinnene

Noen av informantene mener koblingen mellom straffeforfølgelse og rettigheter har positive konsekvenser for kvinnene. Blant annet peker en av bistandsadvokatene på at kvinnene trenger opphold fordi anmeldelsen skaper et beskyttelsesbehov.

Det handler jo om at man ikke skal måtte sendes tilbake etter at man har vitnet fordi at da har man satt seg selv i en mye farligere situasjon. Nettopp fordi man har vitnet.

Bistandsadvokatene trekker dessuten frem at det er positivt at politiets etterforskning kan bidra til å verifisere kvinnenes status. En av mener man må gjøre noe med identifiseringsordningen hvis det skal være et klarere skille mellom straffesak og rettigheter.

Man må gjøre noe med identifikasjonsprosessen, mener jeg, hvis man ikke skulle knytte dette her til straffesak. Hvor da det er såpass mange opplysninger at man kan si med ganske stor sikkerhet jo, det klientene sier er riktig. [...] Men i en ideell verden, hvor ting er sånn som de virker og hvor man må legge til grunn at det som kommer av informasjon er det riktige, så skulle man jo selvfølgelig ivareta og følge opp disse kvinnene mye lenger enn det man gjør.

Disse argumentene står tilsynelatende ganske alene når det gjelder ordningens positive konsekvenser for kvinnene. I det store og hele er det lite som tyder på at det er hensynet til kvinnene som ligger til grunn for ordningen. Informantene fra hjelpetiltakene er mest kritiske til at det er en kobling mellom samarbeid med politiet og kvinnenes rettigheter. Informanten fra Nadheim mener ordningen er uheldig fordi kvinnenes mulighet til å anmelde ikke sier noe om deres behov for bistand.

Det er veldig lite sammenheng med en persons behov for bistand og beskyttelse og politiets vilje eller mulighet, ikke minst, for å etterforske og straffeforfølge. [...] Det er kanskje ikke i det hele tatt sikkert at det er de som har vitnet mot bakmenn som har det største behovet for å bli. Det er kanskje en stor gruppe som aldri tør å, aldri tør å anmelde, som faktisk har det absolutt største beskyttelsesbehovet.

Denne informanten opplever at det er politiets ressurser og muligheter for å straffeforfølge som blir avgjørende for de rettighetene ofrene får.

Man har lagt opp til at det på en måte hører sammen da. Men det er ikke alltid det gjør verken i teori eller praksis tenker jeg. Det synes jeg er veldig provoserende.

Representanten fra ROSA problematiserer det samme, og etterlyser andre alternativer.

Vi tenker at det bør være åpning for de som ikke samarbeider med politiet også, men som helt klart kan kalles for ofre for menneskehandel, men som har gode grunner til ikke å ville snakke. [...] Når veldig mye av hjelpen er så til de grader knyttet opp mot straffeforfølgelse. Så er det jo det å straffe de som utnytter som kanskje blir det absolutt viktigste. Og så kommer det her med det humanitære på siden.

Også informanten fra Pro Sentret mener det er mange kvinner som har behov for rettigheter de ikke får, og at flaks og tilfeldigheter bestemmer hvem som får hva.

For de som da ønsker videre hjelp i Norge, så er det mange som faller utenfor den muligheten til å vitne. Og kanskje man ønsker å vitne, men kan ikke, fordi at de kanskje ikke tør å anmelde eller de har ikke en sak som kan etterforskes. Av ulike grunner så får folk ulike rettigheter ut fra hvor mye de samarbeider med politiet, og om de er såpass heldige at de har bakpersoner i Norge. Det er mye tilfeldigheter som utløser ulike rettigheter.

Hjelpetiltakene er alle opptatt av at en del kvinner har behov for de samme rettighetene som de som anmelder, men at de av ulike grunner ikke kan anmelde. De påpeker også det problematiske ved at en del kvinner som faktisk anmelder likevel blir sendt hjem.

Informanten fra ROSA synes opprørt over dette.

Når man ikke engang er garantert opphold i andre enden, så er dette her nesten som at de får et slag i ansiktet etterpå. Her har de da bistått og bistått sånn at Norge nå kan vise til at vi har straffesaker på menneskehandel og at vi gjør noen ting med det, og det er ikke fritt for at det er helt avhengig av å ha vitner som kan fortelle.

Å "bruke" ofrene

Det at kvinnenens rettigheter følger straffesaken kan ha flere årsaker og funksjoner med tanke på straffeforfølgelse. I regjeringens handlingsplan presenteres beskyttelse og hjelp som sentrale midler for å få straffeforfulgt menneskehandel:

Å gi ofre for menneskehandel beskyttelse og hjelp er ikke bare en menneskerettighetsforpliktelse, men er også avgjørende i forbindelse med innsamlingen av bevis i straffesaker mot menneskehandlere. [...] Regjeringen anser derfor at det er behov for å sette inn flere tiltak for å bistå ofrene og å redusere belastningen med "å stå frem" i straffesaken (Justis- og politidepartementet 2006:17).

Denne argumentasjonsmåten finner jeg også hos mange av mine informanter. Den som uttaler tydeligst at ofrene er et nyttig middel er en av bistandsadvokatene.

De ofrene vi per dags dato hjelper i Norge, de bruker man også. De bruker man absolutt for det det er verdt. I forhold til å prøve å ta bakmennene og forhindre nye ofre. Så det er en pris de må betale, men forhåpentligvis mot at de kan da få et bedre liv i Norge etterpå.

Den andre bistandsadvokaten synes ganske enig at det er slik ordningen er lagt opp.

Det som utløser denne rettigheten er jo at politiet trenger deg her. Så hovedformålet med denne nye midlertidige tillatelsen du får på et år etter at et halvt år er gått, det er jo knyttet direkte til at det er en pågående straffesak.

Hjelp til ofrene blir trukket frem som et middel til vellykket straffesaksarbeid på flere måter. For det første mener flere at rettighetene fungerer som et lokkemiddel for å få flere til å anmelde. En av informantene fra politiet sier seg

enig med regjeringen i forhold til at det skal være et tilbud til personer at hvis du hjelper norske myndigheter til å oppklare kriminalitet, og da i de tilfellene som menneskehandelloffer, som vi jobber med, at det skal være lokkemiddelet for at du skal gi opplysninger.

En av bistandsadvokatene bekrefter at ønsket om å bli i Norge gjør at mange føler de er nødt til å anmelde.

Hvis målsetningen vår bare var å beskytte de aktuelle ofrene, så hadde det jo ikke vært, i mange tilfeller, lurt å anmelde i det hele tatt. Fordi mange ønsker jo egentlig ikke i utgangspunktet det, men er avhengige av det for å kunne leve som de vil leve.

Det at rettighetene gis på bakgrunn av samarbeid med politiet, blir også av enkelte informanter beskrevet som en belønning til de som har vært til hjelp. En av politiinformantene mener det er viktig med belønning i og med at mange av kvinnene føler seg utrygge i Norge.

De kommer fra et annet land, de er på fremmed jord, ingen å støtte seg til, ja, sånn sett så forsvarer jeg det at de får en slags belønning da, for å hjelpe norske myndigheter med å oppklare kriminalitet.

Videre nevner flere at et godt hjelpetilbud er viktig for å få mest mulig informasjon ut av kvinnene, og at rettighetene på den måten er en måte å få kvinnene til å prate. Selv om informanten fra ROSA i all hovedsak fokuserer på viktigheten av å sikre ofrenes rettigheter, legger hun også til at kvinner som har fått tilstrekkelig hjelp vil være bedre i stand til å vitne.

Jeg synes det er mye penger og fokus på straffeforfølgelsessiden da. Og jeg tror at hvis vi hadde fokusert på helsesiden, så tror jeg vi hadde fått bedre vitner etterpå.

Informanten fra KOM er inne på det samme.

De har ikke penger som de trenger, de har ikke godt nok sted å bo, de har ikke legehjelp, de har ikke noe meningsfylt å fylle dagene sine med. Hvis det er situasjonen i de seks månedene så får du ikke et godt vitne i slutten der.

Straffeforfølgelsehensyn foran hensynet til kvinnene?

Når hjelp og bistand til ofrene knyttes til muligheten til flere anmeldelser og mer vellykket straffesaksarbeid, kan det se ut som at regjeringen vektlegger straffeforfølgelsen foran ivaretagelsen av ofrenes behov og ønsker. Denne prioriteringen er imidlertid ikke unik for Norge. Jo Goodey (2005) forklarer at en rekke land har en lignende ordning, hvor samarbeid med politiet kan gi vitnene midlertidig opphold. Hun mener slike ordninger ser ut til å handle mest om straffeforfølgelse og mindre om å sikre ofrenes rettigheter, og at det er tvilsomt om menneskehandeltiltakene egentlig kan sies å være 'victim-centered' (Goodey 2005:239).

Given the push for a human rights response to trafficking, one could argue that trafficked women, regardless of their willingness to testify, should be offered the opportunity to remain in their 'host' country; particularly given the dangers they might face on return to their home country. While extended residence permits for trafficking victims might be considered an incentive for illegal immigrants to falsely claim their 'victim' status, there are the more pressing needs of eligible victims to consider (Goodey 2003:169).

Det er imidlertid ikke slik at dagens ordning er utelukkende positivt for politiets muligheten til å straffeforfølge. Politiet kan foreløpig ikke vise til mye resultater med tanke på straffeforfølgelse av menneskehandel fra Nigeria. Årsakene til dette er blant annet at politiet får lite informasjon fra kvinnene. Selv om rettighetene fungerer som et lokkemiddel, og slik fører til flere anmeldelser og noe informasjon, fører det ikke nødvendigvis til mer vellykket straffeforfølgelse. Vi har også sett at troverdighet er et viktig tema i informantenes arbeid med nigerianske kvinner. Koblingen mellom samarbeid med politiet og opphold har konsekvenser for kvinnenens troverdighet.

En av bistandsadvokatene forteller at muligheten for opphold i Norge på bakgrunn av anmeldelse kan brukes for å svekke troverdigheten til fornærmede i en straffesak.

Det vil jo aldri være ideelt at man får noe for å forklare seg eller vitne. Det vil jo alle forsvarer senere angripe, det ville jeg jo gjort selv. [...] Det at man kan få varig opphold når man har vitnet, det brukes jo veldig aktivt mot personer som vitner eller at forsvarere angriper og sier at hun har jo all grunn til å lyve.

Begge bistandsadvokatene har erfaring med dette og forteller om flere eksempler.

I den store Benin-saken så mente jo statsadvokaten at dette var lite troverdige vitner fordi at de har en grunn til å si ting. Fordi da kan de oppnå oppholdstillatelse.

Forsvareren har brukt nettopp det som et poeng, at dette er bare noe hun har funnet på for å få bli i Norge. Hun har blitt informert om muligheten til det av politiet eller av bistandsadvokat eller hvem som helst.

På bakgrunn av dette mener en av bistandsadvokatene at de som informerer kvinnen om hennes muligheter bør være varsom med å si for mye om muligheten for forlenget opphold. Videre vil det kunne svekke en eventuell påtale hvis forsvarsadvokaten lykkes i å skape tvil om hvorvidt den fornærmede kan ha løyet for å sikre seg opphold i Norge. Informanten fra KOM bekrefter at dette skaper problemer for påtalemyndigheter.

Politiet og påtalemyndighetene strever i disse sakene fordi motparten i en straffesak vil alltid argumentere for at hun sier dette bare for å få opphold i Norge. Og det er ikke en god situasjon for henne, og det er ikke en god situasjon for politi og påtalemyndighet.

En av politiinformantene mener det kan være et reelt problem at noen avgir falsk forklaring for å skaffe seg opphold.

Det er jo tross alt noen som da blir siktet og tiltalt og kanskje dømt, de vil da bruke det som et motargument i forhold til at fornærmede her, hvor troverdig er hun eller han, fordi at hun får eller han får tross alt belønning i form av opphold. Er man da villig til å jule for å sette andre i fengsel for selv å oppnå en fordel?

At straffeforfølgelse og rettigheter i Norge er såpass nært knyttet sammen får altså negative konsekvenser for politiet og påtalemyndighetenes arbeid. En av informantene

fra politiet er kritisk til dagens ordning, og mener refleksjonen ikke er den beste måten å verken beskytte eller straffeforfølge.

Når man lager en politiordning for å kunne gå inn og bedre vilkår for de som velger å anmelde bakmenn, så får man renspekke det i forhold til det. Altså, når man gjør en ting så må man gjøre det fullt, og så hvis man ønsker å gjøre en annen ting, altså, bare rent frem beskytte uten å tenke politi, så får man gjøre det.

Innvandringspolitiske hensyn

Det ser altså ut til at dagens ordning ikke fungerer spesielt godt verken med tanke på straffeforfølgelse eller beskyttelse når det er snakk om menneskehandel fra Nigeria. Jeg vil derfor kort trekke frem et tredje hensyn, som til tross for at det ikke er nevnt i regjeringens handlingsplan, kan synes å ha stor betydning for hvordan dagens ordning er organisert. Informanten fra KOM mener den egentlige konflikten er å spore i spenningsforholdet mellom innvandringspolitiske hensyn på den ene siden og straffepolitiske og beskyttelseshensyn på den andre. Hun tror politikerne strever med å vise at de tar hånd om ofrene og samtidig føre en restriktiv innvandringspolitikk.

Man ønsker ikke å få mange mennesker som skal påberope seg å være ofre for menneskehandel og bruke det som en innvandringsmåte.

Om avtalen hadde vært så klar og tydelig som at hvis du snakker får du bli, er det en viss fare for at "uekte ofre" vil fortelle usanne historier og kreve hjelp de ikke fortjener.

En annen side ved innvandringspolitiske hensyn er grensekontroll og tilgang på arbeidstillatelser. Flere har argumentert for at streng grensekontroll i stor grad bidrar til etterspørselen etter menneskesmuglere og slik også bidrar til menneskehandel.³⁰ Visjoner om å stoppe menneskehandelen og beskytte ofrene ser ut til å bli brukt som et argument for stadig strengere kontroll av Europas ytre grenser, noe som får store negative konsekvenser for flyktninger og deres behov for beskyttelse (Morrison 2005). Likevel

³⁰ Blant mange kan jeg nevne Berman (2003), Rutvica (2003), O'Connell Davidson (2008) og Morrison (2005).

blir streng grensekontroll og tilbakesendelse av personer identifisert som mulige ofre omtalt som tiltak i kampen mot menneskehandel:

The beauty of trafficking, constructed as a problem of organized transnational crime within which the 'mafia' of various countries purportedly make billions of dollars by kidnapping or luring passive and 'innocent' young women and children into sexual slavery, is that it apparently represents a form of forced migration that simultaneously involves the violation of the human rights of the 'trafficked' person *and* a threat to national sovereignty and security. With trafficking understood as such, governments can present more restrictive immigration controls as if they were measures designed to protect and promote human rights (O'Connell Davidson 2005:69).

7.4 POLITIET MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT

Relasjonen mellom politiet og kvinnene er spesielt interessant når vi skal diskutere den rettslige håndteringen. Politiet har mer makt og en klarere kontrollfunksjon sammenlignet med de andre jeg har intervjuet. STOP møter kvinnene både gjennom oppsøkende virksomhet på gata, i forbindelse med planlagte aksjoner, og når kvinner kommer til dem for en uformell samtale eller for å levere anmeldelse. Ut fra informantenes beskrivelser av politiets arbeid, er det tydelig at disse situasjonene er vesensforskjellige og på hver sin måte kan ha stor betydning for relasjonen mellom politiet og kvinnene.

Forebyggende og oppsøkende arbeid

En av politiinformantene forteller at STOP jobber med å hindre menneskehandel både gjennom forebygging og straffeforfølgelse.

Vi har en tosporet innsats da. Den ene er å avdekke og straffeforfølge gjerningsmenn og bakmenn som driver med menneskehandel eller hallikvirksomhet. Og den andre er å iverksette tiltak som får mest mulig varige virkninger i markedet. Men uten nødvendigvis å skape straffesaker.

Det forebyggende arbeidet er, i følge denne informanten, bygget opp rundt metoden problemorientert politiarbeid (POP). Det står også i regjeringens handlingsplan at "POP er generelt sett førende som politiets metode for kriminalitetsforebygging. Regjeringen ønsker at denne metoden i større grad synliggjøres også i kampen for å forebygge menneskehandel." (Justis- og politidepartementet 2006:20). POP er en metode for

politiarbeid som går ut på at politiet skal, ”etter å ha identifisert og analysert problemene, intervensere i de mekanismer som forårsaker problemene, for derigjennom å redusere eller å eliminere dem” (Knutsson og Sjøvik 2005:11).

Ved å satse på både mindre aksjoner og store straffesaker, mener politiinformanten at de kan bidra til å gjøre det vanskelig å drive med menneskehandel her i Norge og vise at norsk politi tar dette alvorlig.

Forebyggende arbeid, altså tiltak i forhold til faktorene som muliggjør, fungerer bedre hvis man ønsker å dempe et marked, altså mulighetene for virksomhet, enn rent straffesaksarbeid. Det retter seg mot enkeltpersoner og når omfanget er så stort som det var her i 2008, så blir det litt som å luke i jungelen. Man tar opp en plante også slipper man til lys og luft og vann også bare spretter det opp ti til. Ikke sant? Vi er ikke avskrekkende i forhold til å fortsette virksomhet når det gjelder straffesaksdelen. Mens når det gjelder faren for å tape penger på det vi setter i verk, så er det mye mer avskrekkende. Og det andre, det er internasjonalt samarbeid [...] i forhold til avdekking av de reelle bakmenn, forfølgelse av pengespor og å ramme der hvor det svir. Og så etterlate tydelig avtrykk av at det er Norge som har iverksatt det. Det vil ha mye større virkning enn muligens de direkte tilslagene mot prostituerte som har steget i rangordningen og styrer en leilighet i Oslo.

Informanten mener altså at straffesaksarbeid kun er forebyggende hvis det skjer i så stor skala at det sender ringvirkninger lenger opp i systemet og ikke bare rammer madammer i Norge. Samtidig forteller vedkommende at Operasjon Benin, som var en del av etterforskning i en straffesak, fungerte forebyggende ved at den synlige nigerianske prostitusjonen ble mindre i etterkant av aksjonen.

Det er ikke noen tvil om at det var en demping i gateprostitusjonen hvis man ser på det nigerianske miljøet i etterkant. Det er jo det som er det rare her. At da helt uten å kjøre en straffesak i retten, så fikk vi en reduksjon på over 50 % i den nigerianske prostitusjonsarenaen.

I tillegg til Operasjon Benin har STOPs operative enhet foretatt en rekke mindre aksjoner mot miljøet. En av politiinformantene forteller at noen av aksjonene går under navnet

Operasjon Husløs, som går ut på at politiet finner ut hvor kvinnene bor, og om de selger sex derfra, og så kontakter utleier og viser til hallikparagrafen.

Også sender vi brev til utleier hvor vi skriver det at vi har nå dokumentert prostitusjonsvirksomhet fra deres leilighet. Også ber vi om at de da sørger for å få det til å opphøre. Dersom de ikke gjør det, så vil vi benytte halliklovgivningen til å ta ut en siktelse, en tiltale i forhold til hallikvirksomhet. Fordi de da medviten medvirker til prostitusjon.

I de fleste tilfellene blir resultatet at utleier kaster ut kvinnene. Store deler av utleiemarkedet i Oslo eies av noen få firmaer, og en tilleggskonsekvens av Operasjon Husløs er at disse kvier seg for å leie ut til nigerianske kvinner senere. Politiinformanten forklarer at aksjonene derfor er svært effektive med tanke på å gjøre det vanskelig og lite attraktivt for bakpersoner å sende kvinner hit.

Hvis vi kan dra ut noen biter av det tannhjulet der, så håper vi at vi greier å hindre at Norge er et attraktivt land å tjene penger i. Og at man dermed hopper over Norge på den turen. For da vil vi faktisk ha begrenset mulighetene for at Norge bidrar til menneskehandel og hallikvirksomhet.

Den samme informanten mener antallet prostituerte har økt de siste årene i Norge fordi man ikke har arbeidet nok med å gjøre det vanskelig å drive med menneskehandel her.

En annen viktig del av STOP-gruppas arbeid er håndheving av den nye sexkjøpsloven. For å ta kundene og bevise at det et ulovlig forhold har funnet sted, er kvinnene enda mer i politiet søkelys enn tidligere. Når jeg tar opp spørsmålet om hensyn til kvinnene og hvordan denne måten å arbeide på går ut over dem, svarer informanten at godt forebyggende arbeid mot prostitusjon og menneskehandel nødvendigvis må gå utover kvinnene i prostitusjonen.

Så kan man si at det nødvendigvis treffer de kvinnene eller de mennene som arbeider i prostitusjon, men hvis det er det markedet vi ønsker å fjerne Norge som en del av, ja vel, da er det nødvendigvis sann at vi må være der de er for å ta kundene. Altså, noe annet vil jo være umulig.

Informanten sier videre at de fokuserer mer på å begrense nyrekruttering enn de tenker på den enkelte kvinne.

Vi tenker mer på nyrekrutteringen og begrensingene, altså internasjonalt, enn det vi tenker på konsekvensene for den enkelte kvinne som da ikke kan komme inn i Norge, eller mann, og utøve prostitusjonen sin her.

STOP og utlendingsjekk³¹

Informanten fra Nadheim tror de nigerianske kvinnene er spesielt i politiets søkelys og ekstra sårbare for utlendingssjekk.

Politiet har jo et ansvar i forhold til dem som oppholder seg her i landet. Å sjekke oppholdstillatelse. Men jeg tror jo at det er veldig, veldig mange illegale migranter som er veldig mye mindre utsatt for politiets utlendingskontroll. Jeg tenker jo at nigerianske kvinner er i søkelyset da. På en annen måte.

Hun mener dette kan ha en negativ effekt på kvinnenes tillit til politiet og at politiet derfor bør være bevisst på hvordan de møter kvinnene.

Når kvinnene kommer hit etter at de har vært huket inn av politiet, så er det jo virkelig politiet, og ikke en hjelper, som de har møtt da. Eller som de har opplevd at de har møtt.

Informanten fra KOM påpeker at de som står for utlendingssjekken ikke alltid vil se på kvinnene som mulige ofre for menneskehandel.

Du kan ikke garantere at en nigeriansk kvinne som er i prostitusjon skal bare komme i kontakt med folk som skjønner seg på menneskehandel i politiet.

Det vil i mange tilfeller være ordenstjenesten kvinnene møter på ute. At kvinne selger sex bidrar trolig til at de kommer i kontakt med politiet mer hyppig enn andre illegale immigranter. Prostitusjonsstrøket i Oslo er et av de områdene ordenstjenesten patruljerer ekstra mye, som en del av det å drive med "sjekk av kjenninger, potensielle kjenninger og 'uroing' av problemmiljøer" (Finstad 2003:53). Finstad (2003) fant at politiet selv begrunnet patruljeringen i prostitusjonsstrøket med et behov for å ha oversikt og vise at

³¹ Overskriften er en omskriving av begrepet "stopp og sjekk", som gjerne brukes om en del av arbeidet til politiets ordenstjeneste (Finstad 2000:50). Det innebærer stopp av personer (gående eller kjørende) på mistanke for å sjekke identitet, førerkort eller lignende.

man holder oppsikt. Med den nye sexkjøpsloven har politiet trolig økt sin tilstedeværelse på strøket.

Det er riktignok ikke bare i tilfeldige møter med politiet at kvinnene utsettes for utlendingskontroll. Informanten fra Nadheim mener at også politiet som jobber med menneskehandel ender opp med utlendingssaker når menneskehandelsaken blir henlagt.

Politiet kan godt gå inn med den hensikt å avdekke menneskehandel, men så klarer de ikke det, men de har avdekket masse illegale immigranter. Også kan de ikke la dem gå.

Dette mener hun er negativt for tilliten kvinnene har til STOP. En av informantene fra politiet bekrefter at menneskehandelsak kan føre til utlendingssak, og at dette var tilfelle også i forbindelse med Operasjon Benin.

Vi gikk kun inn i leiligheter som vi hadde direkte knyttet inn i etterforskningen, og da var formålet todelt. Eller egentlig så ble det tredelt. Det var todelt som sånn primærønske, og det ene var å ta ut de som var organisatorer i leilighetene, altså som vi mente hadde hallikroller. Og det andre var å få tilgang til samtlige av de som var i leilighetene for å gi de tilbud om hjelp og tilbud om å vitne. Sånn at vi benyttet utlendingsloven i forhold til hjemmelen for å ta inn samtlige. Vi tok inn 58 kvinner fra leiligheten som ikke var siktet, som ble tatt inn på utlendingsloven. Det var kun 24 av de som da ikke gikk videre i systemet. I forhold til utlendingsloven senere. Altså, for alle de andre hadde da enten falske dokumenter, oppga falske personalia, var asylsøkere i andre land, altså, det var knyttet uregelmessigheter til oppholdet. [...] Og så var det å ta ut de siktede, de som vi mente hadde gjort straffbare ting. Også kom jo det da som en følge, som en naturlig følge, alle disse utlendingssakene som hefta ved de som ikke hadde noe lovlig opphold.

Politiet bruker altså utlendingsloven for å bringe inn kvinner, noe som tyder på enda en kobling mellom utlendingsretten og strafferetten. Det er grunn til å anta at ikke alle nigerianske kvinner som er utsatt for menneskehandel kommer i kontakt med hjelpetiltak. Dette kan skyldes kontrollerende bakpersoner eller at de har vært i kontakt med et hjelpetiltak, men ikke følte at de hadde behov eller ønske om å ta imot denne typen hjelp. I slike tilfeller kan politiets utlendingssjekk være en måte å komme i kontakt med kvinner som befinner seg i Norge uten lovlig opphold og som ikke er identifisert, men kan kvalifisere til status som mulig offer for menneskehandel. Informanten fra ROSA mener

politiets arbeid med å avdekke brudd på utlendingsloven av den grunn også kan være positivt.

Politiet begynner stadig vekk å bli veldig mye flinkere til å stusse litt over brudd på utlendingsloven. [...] Fordi de fleste blir jo transportert her med falske eller ingen dokumenter. Sånn at politiet er nå også oppmerksomme på at det her kan være en annen sårbar gruppe som ikke skal sees så strengt på i forhold til utlendingsloven, men kanskje få lov til å snakke med noen hjelper da. Så da blir vi kontaktet.

Informanten fra Pro Sentret opplever også at politiets utlendingssjekk kan være positivt for kvinnene.

Det vi ser er at folk får muligheten til å søke asyl hvis de er her ulovlig. [...] Og det er jo bra, for mange har jo da fått søkt asyl for å formalisere sitt opphold her hvis de har blitt stoppet av politiet uten lovlig opphold.

Å skape tillit fremfor uro

Bistandsadvokatene og informantene fra hjelpetiltakene synes å være uenige i politiets prioritering. En av bistandsadvokatene mener måten politiet gjennomfører aksjoner er i strid med Norges forpliktelser overfor ofre for menneskehandel.

Når de vel kaster ut fra leilighetene, så virker det ikke på meg som de tilbyr dem hjelp og prøver å få dem over i noe hjelpetiltak. Det handler om å få dem ut på gata for å gjøre det vanskeligere for bakmennene, og det blir på en måte i helt motstrid i forhold til å tenke på ofrenes beste. Som jo er det Norge først og fremst har forpliktet seg til å gjøre. Vi skal jo beskytte ofrene, hjelpe ofrene. Og det å straffeforfølge bakmennene, det må jo nesten komme som nummer to.

Informanten fra Pro Sentret opplever dessuten at politiets aksjoner sjeldent fører til faktiske saker og at de heller bør prioritere å skape tillit fremfor å skape uro.

Jeg skal ikke si at det ikke har skjedd, men jeg kjenner ikke til saker hvor politiet har gått inn i leiligheter for at det har blitt menneskehandelsak ut av det. Annet enn Benin da. [...] Målet med mye av dette arbeidet politiet gjør er jo å ikke skulle legge til rette for menneskehandel, men jeg tror man kommer lenger i mange tilfeller ved å jobbe litt mer med beskyttelsesdelen og skape tillit og ikke skape mye uro.

Tillit er et ord som blir brukt av flere av informantene når de snakker om sitt eget og andres arbeid overfor kvinnene. Bistandsadvokatene og hjelpetiltakene vektlegger viktigheten av å skape tillit for å kunne hjelpe kvinnene og for å kunne straffeforfølge

menneskehandel, og at politiet bør gjøre en bedre jobb. Informanten fra Nadheim er opptatt av maktrelasjonen mellom politiet og kvinnene.

At de er bevisst på det maktforholdet som er i den relasjonen mellom dem og kvinnene. Den er så ekstremt skjev. Så jeg tenker at det er viktig at politiet tar kontakt med miljøet, men at de gjør det på en måte som er så lite skremmende, eller som er så tillitsvekkende som mulig da. Hvis de har et ønske om å avdekke mulige ofre for menneskehandel så tenker jeg at ja, det krever veldig mye av politiet. Der tenker jeg vel at de har et stykke å gå da.

Hun mener politiet ofte ødelegger sine sjanser til å opparbeide tillit og innhente informasjon når de treffer kvinnene under en aksjon.

Det kan jo ha vært menneskehandel som de har sett. Eller det kan ha vært ofre som de har møtt. Men på grunn av at i den situasjonen så har ikke de klart å opparbeide tillit. Og har derfor ikke fått noe som helst informasjon som kan gjøre at de kan gå på det sporet.

Informanten fra Pro Sentret mener politiet hadde for lite fokus på å skape tillit i forbindelse med Operasjon Benin.

Jeg tenker at hvis man har observert dette miljøet over tid, sånn som politiet hadde, så tok de jo inn disse vitnene for en grunn, og det hadde kanskje vært mulig å gi disse personene litt mer tid, jobbe litt med tilliten, ha et trygt alternativ som ventet for dem. Selv om de ikke i første setning sa at ja, jeg er utsatt for menneskehandel. Fordi at de har jo en grunn til å tro det, en sterk grunn til å tro det. Når de tar dem inn fra leiligheter hvor de da har tatt inn mistenkte også.

Både bistandsadvokatene og informantene fra hjelpetiltakene mener politiets aksjoner hverken er en god måte å avdekke menneskehandel eller få kvinnes tillit. Begge informantene over peker på at politiet kunne fått mer informasjon til etterforskningen om de hadde brukt mer tid og hatt mer fokus på å jobbe med tilliten. Informanten fra Pro Sentret tror mangelen på ressurser hos politiet kan ha noe av skylden.

Det som kanskje kunne vært positivt i forhold til politiet og det nigerianske prostitusjonsmiljøet er å opparbeide tillit. For det er ekstremt viktig i alle tilfeller. Ideelt sett så hadde en oppsøkende politigruppe som var mer fokusert på å skape tillit og sette et ansikt på politiet for å være de som sier de kan hjelpe hvis du trenger hjelp en bedre måte å få informasjon fra det nigerianske miljøet på enn Operasjon Benin for eksempel.

En av politiinformantene gir uttrykk for at det ikke er deres rolle, men hjelpetiltakenes rolle, å være hjelper og bygge opp tillit. Dette er ikke informanten hos Pro Sentret enig i.

Hvis det blir brakt inn 70 nigerianske prostituerte [...] og Pro Sentret sitter og venter på politihuset, da tror jeg vi kunne sett langt etter den tilliten vi har opparbeidet oss.

Hun mener at det ikke er nok at de har tillit hvis ikke politiet også jobber med dette. Poliitiinformantenes måte å snakke om tillit skiller seg fra hjelpetiltakene og bistandsadvokatene, ved at de kobler mangelen til tillit mer til eksterne faktorer som de ikke kan gjøre noe med. For eksempel mener en av dem mangelen på tillit skyldes erfaringene kvinnene har fra Nigeria.

De kommer fra samfunn som er gjennomkorrupt. Så politiet er en litt annet skål i Nigeria enn her.

Den andre politiinformanten tror mangelen på tillit til både hjelpetiltak og politi kan skyldes at de ikke er vant til å forholde seg til et offentlig hjelpeapparat.

Så ser vi jo at nigerianere i liten grad baserer sitt liv på å få støtte fra det offentlige. Og det preger dem selvfølgelig også i forhold til hvordan de møter oss. De har en mye mindre tillit til for eksempel politiet enn det nordmenn flest har. Og det er også naturlige grunner til selvfølgelig. I tillegg så har de vel også en stor skepsis til hjelpeapparatet i starten fordi at de er veldig usikre på om representerer de myndighetene eller representerer de dem som ofre. Så jeg tror det tar veldig lang tid før vi kan gå inn og si at vi føler tillit oss imellom. Eller dem til oss egentlig. Også både til politi og hjelpeapparat.

Samtidig forteller denne informanten at enkelte får for mye tillit og bruker politiet som en slags sosialarbeider.

Hos noen kan det også bli litt for mye tillit i den forstand at den eneste man velger å ringe til er politiet. Istedenfor de fire andre som kanskje har et eller annet ansvar der ute. Men hos også veldig mange, så tror jeg den tilliten aldri kommer til å bli god nok, nettopp på grunn av at vi representerer noen som både kan ta vare på og straffe i gitte situasjoner. Så jeg føler at dette er alle ytterpunkter jeg, fra kjempemye tillit, mer enn det som er godt, til at du aldri får den tilliten.

I regjeringens handlingsplan beskrives intensiv oppsøkende virksomhet i prostitusjonsmiljøene som en måte å skape tillit i miljøet.

For politiet innebærer dette at de aktivt må oppsøke arenaer hvor det er sannsynlig at ofrene oppholder seg dersom de skal kunne avdekke menneskehandel og/eller skaffe seg oversikt over omfanget. Ved en intensiv oppsøkende virksomhet i prostitusjonsmiljøene

vil politiet kunne oppnå tillit i, og kunnskap om, miljøene. Eksisterende lovverk og hjemler må aktivt tas i bruk for å håndheve den alminnelige lov og orden i forhold til prostitusjonsmiljøene og politiet bør bruke de anledninger dette gir til å komme i kontakt med kvinnene i miljøene og avdekke eventuelle straffbare forhold. (Justis- og politidepartementet 2006:17).

Det er ikke lett å vite hva som menes med intensiv oppsøkende virksomhet. Operasjoner som Benin og Husløs oppleves trolig for kvinnenens del som ganske intense, men neppe spesielt tillitsvekkende. Det kan virke som om politiets tankegang er i tråd med handlingsplanen når det gjelder oppsøkende arbeid, men at hjelpetiltakene og bistandsadvokatene er alene om å mene at disse metodene kan være hindre for tilliten.

”Å stole på noen er å handle med få forhåndsregler,” skriver Harald Grimen (2009:19). Informantene ønsker altså at kvinnene i større grad skal stole på politiet, slik at de ikke holder tilbake når de samhandler med dem. Hvorfor er det ønskelig at kvinnene skal ha tillit til politiet? Informantene snakker lite om dette, men omtaler i all hovedsak tillit som noe positivt. En forklaring kan være at informantene mener politiet har interesse av at kvinnene stoler på dem og forteller hva de vet om bakpersonene, og at kvinnene har interesse av samarbeid med politiet fordi det kan gi dem flere rettigheter i Norge.

Tillit bygger på en antagelse om at personen en eventuelt skal ha tillit til vil og er i stand til å ivareta dine interesser (Grimen 2009). Spørsmålet om kvinnenens tillit til politiet vil altså da dreie seg om kvinnenens tro på at politiet vil handle på en måte som ivaretar kvinnenens interesser. Når politiets aksjoner fører til at kvinnene ikke har noe sted å bo er det sannsynlig at bistandsadvokatene og informantene fra hjelpetiltakene har rett i at politiets aksjoner ikke danner noe godt grunnlag for tillit.

En annen viktig side ved et eventuelt tillitsforhold er relasjonen mellom partene. Et tillitsforhold bygger gjerne på en relasjon mellom to eller flere personer. Når informantene snakker om at kvinnene skal ha tillit til politiet, virker det da som at de forventer at kvinnene skal stole på politiet som institusjon, eller STOP som institusjon. Grimen (2009) forklarer at det kan være problematisk å snakke om tillit mellom en institusjon og en person, fordi behovet for hverandres tillit kan være skjevt. Når

informantene snakker om tillit, etterlyser de imidlertid at politiet skaper relasjoner gjennom oppsøkende arbeid og bruker mer tid på å prate med kvinnene. Dette mener de vil styrke tilliten kvinnene har til politiet generelt. Politiet er, som vi så, ikke helt enige i at det er ønskelig med en slik relasjon, da det kan føre til at noen får for mye tillit og bruker politiet som sosialarbeidere. At en del i politiet ikke ser på denne typen henvendelser som ”ekte politiarbeid” finner vi i flere bidrag til politiforskningen (Finstad 2000, Aas 2009).

Politiet som støttespiller

STOP jobber ikke bare med aksjoner og uroing ute, men har selv etterforskningsansvar for menneskehandelsaker i Oslo. En viktig del av dette er å samtale med personer som vurderer eller har bestemt seg for å anmelde. Politiinformantene forteller at de ofte har en uformell samtale med kvinnene først for å høre på hva de har å si, og eventuelt gi dem informasjon og råd om hva de kan gjøre med saken. I noen tilfeller er resultatet av en slik samtale at kvinnen velger å la være å anmelde. En av politiinformantene forteller at slike forsamtaler er spesielt for menneskehandelsaker.

Vi har et system hvor vi ikke har vanligvis anledning til å gå inn og ha forsamtaler før et avhør, fordi at det kan regnes som en påvirkning. Statsadvokat og riksadvokat er ikke veldig glad i akkurat den biten fordi at det kan fort slå retur fra forsvarsadvokater. Hva snakket dere om i forkant, gjorde dere avtaler og så videre. Altså, man kan bli mistenkeliggjort i forhold til hvordan man starter et intervju. Men når det gjelder menneskehandelsaker så er de såpass spesielle at vi har fått aksept for at vi har en innledende samtale. [...] Men da er det i all hovedsak å orientere om alle de rettighetene som en fornærmet i en menneskehandelsak har. Det er også et forsøk på å skape litt tillit før man starter. Og i noen tilfeller så har det også hendt at på grunn av den orienteringen man gir i forkant, så har de avstått fra å melde. Og det går på det at innholdet kan være såpass diffust at det er vanskelig for politiet å ta tak i deler av, av saken for å gå videre med den. Og da har noen valgt, i samråd med sine bistandsadvokater og jeg tror jeg går hjem og tenker litt mer.

Politiinformanten snakker her om tillit, men da i en annen type situasjon enn den jeg diskuterte over. En av informantene fra politiet forteller at de gjerne tar i betraktning hvilken fare hun setter seg i ved å anmelde.

Jeg kan komme med anbefalinger, når tross alt bistandsadvokaten er der, at det som er presentert her nå tror ikke jeg vil rekke i forhold til at vi etterforsker dette videre. Og da har du eksponert deg uten at du egentlig får noe igjen for det.

Mens politiet vektlegger at det først og fremst er bistandsadvokatens ansvar å gi råd om anmeldelse eller ikke, mener også en av bistandsadvokatene at politiet i slike tilfeller fungerer som en støttespiller både for kvinnene og bistandsadvokatene.

De [STOP] har vært flinke til å forberede samtale med mange klienter for å veilede om de skulle anmelde eller ikke. Litt ut fra andre opplysninger de satt med. Jeg synes de har vært veldig gode støttespillere for oss som prøver å gjøre noe i disse sakene her også.

Politiinformantene er opptatt av at det er kvinnene som tar avgjørelsen om anmeldelse, og at de kun kan gjøre en vurdering av informasjonen hun kommer med og si hvorvidt de tror en eventuell anmeldelse vil bli en straffesak. Samtidig kan det virke som at politiet, ved å snakke med kvinnene forut for anmeldelse, er med på å gjøre antallet anmeldelser lavere. Politiet rolle med tanke på å informere kvinnene om mulighetene for at det vil bli straffesak ut av hennes anmeldelse kan altså ha stor betydning. Når jeg i et av intervjuene spør en av politiinformantene om vedkommende er enig i at de da bidrar til en silingsprosess av hvilke saker som går til anmeldelse vektlegger informantene at de kun kommer med råd.

Det er viktig for oss å si at denne silingsprosessen er det de som tar stilling til. Men vi kan komme med rådene i forhold til what's in it for me.

Politiinformantene forteller også at en uformell samtale kan føre til at kvinnene lar være å fortelle ting i avhøret som vil gjøre at de føler seg utrygge.

Mye makt til politiet

Det er en viktig forskjell mellom den relasjonen politiet får til kvinner som leverer en anmeldelse og den som skapes når politiet går inn i en leilighet og bringer inn de som befinner seg der. Politiet som etat har på den måten flere ulike roller overfor de nigerianske kvinnene. Når det gjelder de jeg har snakket med fra politiet, har også de ulike roller, både som kontrollør og som støttespiller i forbindelse med en straffesak. Politiets rolle i samfunnet skiller seg fra andre yrkesgrupper og sivile gjennom sin rett til å bruke fysisk makt. Politiets autoritet kan dessuten også betegnes som en form for makt (Aas 2009). I mitt materiale kan det se ut som at politiet besitter en makt de fraskriver seg, nemlig makten til å avgjøre kvinnenes utlendingssak. Fordi det er politiet selv som

må bestemme hvilke saker de skal gå videre med og hvilke som henlegges, er det i praksis STOP som ender opp med mye av ansvaret for hvorvidt hver enkelt kvinne får bli i Norge. Mye avhenger derfor av politiets prioriteringer og arbeidsmengde på et gitt tidspunkt. Informanten fra Pro Sentret synes det er uheldig at muligheten til å få utvidet opphold

avhenger så mye av om du tør og kan anmelde til, og vil anmelde til politiet. Og så videre hva politiet kan gjøre med saken din.

En av bistandsadvokatene opplever dessuten at politiet holder personer som søker utvidet refleksjon på pinebenken når de bruker tid på å sende brev til UDI om at de trenger vedkommende i landet på grunn av pågående straffesak.

Politiets arbeid i en straffesak regnes som en form for verifisering av det mulige offerets status. Jo lenger politiet går med etterforskningen, jo mer informasjon har de innhentet som kan bekrefte kvinnens status. Informanten fra Nadheim mener det er uheldig at dette avhenger av politiets ressurser og prioriteringer.

En del tenker at er historien reell, så må jo politiet ha noe å gå på. Men som sagt så kan jo like godt politiet henlegge saken i mangel på ressurser, at de ikke har mulighet til å prioritere den der og da. [...] Så jeg tenker at man må kunne finne måter å sannsynliggjøre historiene til personer og kunne innvilge opphold for de som trenger det da.

Hva politiet velger å prioritere å gå videre med har altså stor betydning for kvinnenens videre status og rettigheter. Når jeg spør en av politiinformantene hvordan vedkommende opplever dette er svaret at

vi [politiet] må tenke minst mulig på det. Vi må la oss lite farge av hvorfor man anmelder. Selv om jeg veldig godt forstår både bistandsadvokaten og den fornærmede som anmelder, så må vi i minst mulig grad la det styre oss i forhold til hva vi jobber med. Men at det går på, altså, de har rettigheter, det er helt klart. Og sånn sett så ser vi jo at enkelte av anmeldelsene er levert inn for bare å ha en rettighet i forhold til at en anmeldelse er levert inn. Men hvis ikke den inneholder noe kjøtt på beinet, så blir den henlagt rimelig fort. [...] Har vi en straffesak, så tar vi oss av det, men den administrative delen, det vil vi blande oss minst mulig borti altså.

Det kan se ut som om politiet ikke erkjenner hvor stor makt de faktisk har over kvinnenens liv og hvor viktig deres rolle er for deres livssituasjon.

Hvis saken i tillegg henlegges eller bakpersonen blir frifunnet kan anmeldelsen og samtalene med politiet oppleves som nytteløse. Dette er også deler av grunnen mine informanter oppgir for å være forsiktige med å råde kvinnene til å anmelde. Lignende funn er gjort i undersøkelser av andre type saker. Geir Aas (2009) fant i sin undersøkelse av politiets håndtering av familiekonflikter at politiet ofte lot være å skrive en anmeldelse om familievold hvis de ikke trodde den fornærmede, som i de fleste sakene var kvinnen, selv ønsket å anmelde forholdet.

7.5 HJELPETILTAK MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT

Hjelpetiltakene jeg har snakket med har noe ulik profil og arbeidsmåte. En forskjell er at Nadheim og Pro Sentret er tiltak som retter seg mot prostituerte, mens ROSA kun jobber med ofre for menneskehandel. Deres målsetning om å bistå kvinnene med ulike ting gjør at de til dels har samme rolle. I motsetning til bistandsadvokatene er deres hjelp ikke begrenset til et visst antall timer. Vi så i kapittel 3 at tiltakene har noe ulike perspektiver på prostitusjon og muligens også på hva slags hjelp kvinnene trenger. På tross av disse ulikhetene mener jeg å se at de har viktige likheter både med tanke på hvordan de forholder seg til kvinnene og hvordan de ser på sin egen rolle. Det kan virke som at hjelpetiltakene først og fremst forholder seg til lovverket som et system de må forklare kvinnene og hjelpe dem å finne frem i. Noen viktige elementer som dukker opp når det er snakk om hvordan hjelpetiltakene definerer sin rolle er det å informere, støtte og skape tillit. Informanten fra Pro Sentret snakker for eksempel om seg selv som en støttespiller for kvinnene hun følger opp.

Vi sitter ikke og sier til den personen du burde søke dette, du burde søke dette. Det er veldig viktig at det er en advokat inne i bildet til å gjøre det. Men vi sitter her som støttespillere og er med på drøftingen, men det er advokaten som anbefaler hva som skal søkes. Mye av den jobben jeg gjør er å informere om ulike muligheter og rettigheter. Og mye av jobben er å være en person som er i kontakt med resten av hjelpeapparatet. Ringe UDI, hjelpe med å søke sosialkontor, alle disse tingene som kan være vanskelig å forstå. [...] Det er mye som skal gjøres, og det er veldig mye praktiske ting som skal være på plass. Jeg tror at den rollen vi har som personer som legger til rette for at ting skal komme på plass er veldig viktig.

Informanten fra Nadheim forteller at det kan ta tid å forklare sin rolle for kvinnene.

At det er ikke politihuset de har kommet til når de kommer hit og prøve å forklare hvor lite makt vi har. Vi som jobber her. At vi har ingen makt i det hele tatt i forhold til systemet. Men det vi har er kunnskap om hvordan det fungerer.

Alle informantene fra hjelpetiltakene er opptatt av at de må vise kvinnene at de kan stole på dem. Informanten fra Pro Sentret forteller at det er viktig å bygge opp tillit i møte med kvinner som er redde og som ikke tør å si noe.

[Hvis] det kommer en person her som sitter her og er kjemperedd og forteller at nei, nei, nei, jeg har ingen som organiserer meg og man får kanskje en magesfølelse, og da må man jobbe med tilliten. Også må man vise at her kan du stole på oss hvis du ønsker å fortelle oss noe. Men det er opp til hver enkelt å fortelle sin historie og å velge hva de vil dele med oss.

Informanten fra Nadheim forteller også at de jobber mye med tilliten.

Jo større tillit som de får til oss og at de opplever at de får relevant bistand fra oss da. Så kommer det ofte mer av historien og da. Og jo mer man vet, desto lettere er det jo å hjelpe på en god måte.

Informantene peker på ulike ting som gjør det ekstra vanskelig å jobbe med de nigerianske kvinnene. En del mener utfordringene først og fremst dreier seg om hvordan det norske systemet er lagt opp. Informanten fra Nadheim opplever det som vanskelig at de har større mulighet til å hjelpe kvinner som er truet eller utsatt for noe som virker spesielt ille.

Det er jo veldig mye lettere å gi adekvat bistand til europeiske kvinner. På grunn av at de rettighetene som de har er veldig mye større. [...] Hva mer kan vi gjøre? Håpe at historien din er så stygg at du får opphold. [...] At du er nok truet liksom.

På grunn av liten sannsynlighet for at kvinnene faktisk vil få opphold, dukker realitetsorientering stadig opp i intervjuene, både blant bistandsadvokater og hjelpetiltak. Informanten fra Pro Sentret synes spesielt opptatt av at kvinnene definerer sine egne behov og at deres oppgave er å forsøke å hjelpe dem med dette. Det å forklare de få reelle mulighetene kvinnene har blir da viktig for å hjelpe dem. Selv om bistandsadvokatene selv arbeider med å hjelpe kvinnene i dette systemet, fremhever en av dem at de har

begrenset tid og at hjelpetiltakene derfor har en viktig rolle for å sikre kvinnenes rettigheter.

Det har vært en utfordring det med å sikre dem rettigheter. Særlig de som ikke har en person som følger dem tett opp fra Pro Sentret eller fra Nadheim eller som bor på krisesenter.

7.6 BISTANDSADVOKATER MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT

Bistandsadvokatens rolle overfor kvinnene har noen fellesnevner med hjelpetiltakenes rolle. Å skulle støtte, informere og realitetsorientere nevnes også her. En viktig forskjell ligger imidlertid i det å skulle gi konkrete råd til kvinnene om anmeldelse og oppholdssøknad. Informantene fra hjelpetiltakene mener bistandsadvokatene er bedre skikket til å gjøre dette. Bistandsadvokaten spiller på den måten en viktig rolle når kvinnene skal settes inn i et komplisert rettssystem og få den hjelpen de har krav på. I tilfeller hvor vedkommende ikke er i kontakt med et hjelpetiltak er advokatens rolle enda viktigere.

En viktig del av bistandsadvokatene arbeid handler om anmeldelse og straffesak. At det er bistandsadvokaten som har ansvar for å sikre ofrene de rettighetene de har som fornærmet vektlegges av en av politiinformantene.

I all hovedsak så er den, kall det byrden da, lagt på bistandsadvokaten, som da er nødt til å rette forespørsler til oss i forhold til om det skal iverksettes noen tiltak. [...] De ønsker nok en større beskyttelse enn det systemet er laget til for å takle. Subjektivt så føles det selvfølgelig veldig belastende å ha gitt en anmeldelse til politiet.

En av bistandsadvokatene bekrefter at de jobber mye med å sikre kvinnene beskyttelse.

De som politianmelder, der det faktisk blir en straffesak ut av det, så jobber vi jo stadig med spørsmål om trygg bolig og besøksforbud og voldsalarm og den type ting da. [...] Mye av det arbeidet går jo på å rette krav mot politiet. Altså, dere må beskytte, dere må gi dem voldsalarm, dere må ditt og datt.

Selv om bistandsadvokatene snakker om sin rolle som en som skal sikre klientenes rettigheter og interesser, mener en av dem at de samtidig bør forsøke å bidra til vellykket straffeforfølgelse fordi dette kan sikre kvinnene flere rettigheter.

Deres [politiets] hovedfokus er jo å ta bakmennene og vårt hovedfokus er jo å sikre ofrenes rettigheter og at de får hjelp og bistand. Så sånn sett så har vi to helt forskjellige målsetninger. Men samtidig så vet vi jo at i disse sakene så er jo veldig mye helt avhengig av at bakmennene blir tatt. I forhold til å sikre dem opphold og andre rettigheter. Så vi kjemper jo mot samme mål, men med kanskje litt forskjellig fokus.

En av bistandsadvokatene forteller at de har en viktigere rolle i straffesaker som omhandler menneskehandel enn i andre saker hvor de yter bistand til fornærmede.

Vi blander oss inn på den måten at vi prøver å hente inn informasjon som kanskje politiet ikke nødvendigvis klarer å få ut da. For de har ikke samme relasjon til dem. Så der, mer enn i noen andre saker, så kjemper vi jo på straffesaksdelen. Og vi gjør det, men politiet er ikke så veldig glad i å, eller deler av politiet vil jo på en måte ha sine straffesaker for seg selv. Og ikke inkludere oss. Det merker vi jo tydelig, men vi gir oss ikke. Vi henger oss på bak og maser.

Selv om denne informanten tror noen opplever at de "bryr seg" for mye med politiets arbeid, mener bistandsadvokatene at de også bidrar positivt til saken ved å oppmuntre klientene til å snakke og fortelle mest mulig.

[Vi må] på en måte bygge dem opp så godt vi bare kan for å få flest mulig fellende dommer. Og det synes jeg er viktig. Å veilede på en god måte så ikke det ender med at du kommer skeivt ut fra starten av, ikke sant? Da har det ikke noe for deg. Da har vi gjort en dårlig jobb. [...] Det er ikke lette saker å få fellende dommer i. Det er masse vanskelige bevisemaer, og da må man i hvert fall ikke være med på å ødelegge det fra starten av ved å kaste seg rundt og bidra til en halvdårlig anmeldelse med masse oppfølgende forklaringer hvor klienten skifter forklaring hele veien. Det nytter ikke, det går ikke det. Da kan du like så godt la være.

Begge bistandsadvokatene forteller at de i en del tilfeller presser klientene for å få dem til å anmelde eller prate, slik at politiet skal ha mer å gå på.

Vi jobber jo veldig tøft med dem og på det og presser hardt og det gjør vi kun fordi de er nigerianere. Fordi at det på en måte trengs. De er veldig motvillige til å anmelde. Så det er en kjempeprosess. [...] Så vi må liksom jobbe fra alle hold og kanter for å få dem til å snakke.

En av bistandsadvokatene forteller imidlertid at det kan være vanskelig å ta hensyn til at klienten kan være traumatisert og trenger tid på å fortelle samtidig som en har

straffesaken i tankene. Mangelfull informasjon fra offeret vil kunne gjøre at saken ender med henleggelse, noe som ikke gir henne noen rettigheter.

De må fortelle alt med en gang. Det er synd, men sånn er det. Også står det opp mot hensynet til en traumatisert klient som kanskje ikke orker å si noen ting. Hva skal du anbefale da? Det er ikke, det er ikke en enkel sak.

En av politinformantene tror det er vanskelig for bistandsadvokatene når klienten forteller en annen historie i avhør hos politiet enn den de har fortalt bistandsadvokaten tidligere.

Vi får bistandsadvokater som sitter her sammen med klientene sine, som er da bundet av sine plikter overfor klienten, og du ser på bistandsadvokatene at de vrir seg. De snor seg, de synes det er så ubehagelig å sitte der fordi den historien som kommer til oss er så ufullstendig i forhold til den som de har fått vite som bistandsadvokat. Og det er mulig de ikke ser det selv, men vi ser det jo. Og vi har jo da god dialog med bistandsadvokatene, og bistandsadvokatene har en annen rolle. Og kan ikke si til oss at nei, men du, for to dager side var historien sånn og sånn og sånn. Det kan de ikke gjøre faktisk. Klienten skal ta sine egne valg.

En annen viktig side ved advokatens arbeid er den tidligere nevnte begrensede tiden de har med klientene. Om reflektantene anmelder, har de rett på ytterligere advokatbistand som fornærmet i en straffesak. Årsaken til at de da har rett på flere timer er at advokaten da skal bistå med alt i forbindelse med straffesaken. Bistandsadvokatene forteller imidlertid at det hender de også hjelper til med oppholdssøknader og andre praktiske ting. En anmeldelse utgjør på den måten en stor forskjell med tanke på å ha noen som sikrer deres rettigheter og gir dem råd. Informanten fra Pro Sentret synes det er vanskelig å skulle formidle dette til kvinnene.

Når man da sitter her og har den første samtalen også sier man at dessverre neste gang kan ikke advokaten komme fordi at hun får ikke betalt for den timen. Så nå kommer hun bare hvis du har tenkt å anmelde.

En av bistandsadvokatene forteller riktignok at de av og til velger å tilby mer hjelp enn de får dekket for kvinner som enda ikke har anmeldt.

Jeg formulerer det jo sånn at du har tre timer som staten betaler for deg også har du mer hvis du velger å politianmelde. Men i praksis så er vi jo ikke så strenge på de tre timene. [...] Særlig hvis det er en person som er veldig hjelpetrengende, så stiller vi opp uansett.

Men særlig hvis vi merker at det er håp om at denne personen ser ut som en person som faktisk på sikt kanskje kan tenke seg å politianmelde. Da investerer vi jo litt tid i det. For at da tenker jeg at det, da kan det betale seg også, ikke sant. Det er ikke bare frivillig arbeid. Men det blir mye frivillig arbeid og da, sånn i praksis. Men sånn ønsker vi jo ikke at det skal være.

Dette gjelder trolig ikke alle bistandsadvokatene, noe som betyr at advokatens velvilje og ønske om å hjelpe også påvirker hva slags og hvor mye hjelp en person får.

I regjeringens handlingsplan er bistandsadvokaten kun nevnt i ett av hovedmålene, nemlig ”Menneskehandlere skal avsløres og straffeforfølges” og da som et selvstendig tiltak: ”utvide bistandsadvokatorordningen og adgangen til fri rettshjelp”. Behovet for bistandsadvokat er altså kun knyttet til spørsmålet om anmeldelse. Vi har imidlertid sett at bistandsadvokaten også fremheves av de andre informantene som en sentral person når det gjelder å sikre kvinnes rettigheter og bistå henne i de valgene hun skal ta. I og med at bistandsadvokaten faktisk bidrar med hjelp i en rekke saker som ikke har direkte med straffesaken å gjøre blir det et stort gap mellom den hjelpen ofre som ikke anmelder får, og den hjelpen de som anmelder får. Det er stor mulighet for at reflektanter opplever muligheten til mer advokathjelp som et incentiv til å anmelde.

7.7 OPPSUMMERING

Den rettslige håndteringen av utnyttning og organisering av nigerianske kvinners prostitusjon i Norge, bygger på en visjon om å skulle beskytte ofrene og straffeforfølge bakpersoner. Mens oppholdsstatus og rettigheter er ordnet under utlendingsretten, har faktorene som avgjør hvor kvinnene plasseres i utlendingsretten sin tilhørighet i strafferetten og blant de aktører som arbeider med den strafferettslige håndteringen av menneskehandel. I dette kapittelet har jeg sett nærmere på Vi har sett at informantene har ulike oppfatninger av hva slags beskyttelse kvinnene har behov for. Jeg har også diskutert argumentene for og mot straffeforfølgelse av menneskehandel og hvordan stasingen på straffeforfølgelse kan gå utover kvinnene. Blant annet kommer dette frem i informantenes ulike beskrivelser av sammenhengen mellom samarbeid med politiet og rettigheter.

Videre så vi på informantenes ulike roller ovenfor kvinnene. Det ser ut til at STOP har flere og noe motstridende roller, da deres oppgave både er å forebygge menneskehandel

gjennom ”uroing” i miljøet og å straffeforfølge bakpersoner på bakgrunn av det ofrene selv forteller. Hjelpetiltakene og bistandsadvokatene har mindre makt enn politiet når det kommer til selve oppholdsspørsmålet, men deres betydning for kvinnenens situasjon mens de oppholder seg her er likevel viktig.

8

KVINNENE MELLOM UTLENDINGSRETT OG STRAFFERETT

I avhandlingens første kapittel introduserte jeg noen forskningsspørsmål. Spørsmålet som gjenstår å ta tak i er det som går på kvinnenes rolle. Jeg ville vite hvilke forventninger det norske systemet har til kvinnene, og i hvilken grad de nigerianske kvinnene oppfyller disse forventningene. Dette ønsker jeg å se på nå. De siste sidene av kapittelet vil fungere som en avslutning for hele avhandlingen, der jeg runder av og deler mine tanker om mulig videre forskning på tematikken.

8.1 Å VÆRE OFFER NOK

Å være offer for menneskehandel betyr at man har blitt utsatt for én eller flere av de handlingene som listes opp i straffelovens definisjon. Å få status som offer kan på papiret føre med seg en rekke rettigheter og ulike typer hjelp. Men offerrollen fører gjerne også med seg noen krav og forventninger. Da kvinnebevegelsen på 70-tallet satte fokuset på vold mot kvinner, var det et viktig mål å belyse at kvinnene selv ikke hadde skyld i volden og kunne bebreides, men at hun var et offer for et samfunnsmessig maktforhold mellom kjønnene (Ericsson 1993). Men med denne retten fulgte en slags plikt til å være ”stakkarlig, sval, et passende objekt for andres handlinger”, mener Ericsson (1993:76). Det ideelle offer er, ifølge Christie, en person som er svak, som har gode hensikter, som ikke kan lastes for å ha vært et sted hun ikke burde vært og som ikke hadde noen relasjon til gjerningspersonen (1986:19). Det typiske eksempel vil være en gammel dame som blir overfalt av en stor mann på åpen gate, midt på dagen. Det eksisterer altså sosialt

konstruerte forståelser av hvordan et offer skal oppføre seg. Personer som bryter med disse forståelsene vil, i følge Goodey (2005), ha vanskeligere for å bli sett på som fortjenende ofre.

‘[W]ho’ can be a victim is formulated around the idea of the ‘innocent and deserving’ victim. Victims whose character, past conduct, or actions can be considered as undesirable, or as somehow contributing to their victimisation, are unlikely to be responded to sympathetically by the criminal justice system as deserving victims with particular needs to be met (Goodey 2005:124).

Noen typer atferd kan være i strid med bildet av det passende offer, som prostitusjon eller annen utypisk eller ukvinnelig aktivitet. De nigerianske kvinnene fremstilles i media både som pågående og stakkarslige og omtales av mine informanter både som sårbare og hardføre. Tøffheten og pågåenheten kan stå i kontrast til forventninger til deres offerrolle. Kvinner med prostitusjonserfaring kan ofte ha vanskeligere for å oppfattes som uskyldige ofre (Goodey 2005:124). At de nigerianske kvinnene oppfattes som mer seksuelt avvikende og seksuelt aggressive enn andre prostituerte kvinner kan forsterke bildet av dem som lite offeraktige. Utypisk offeratferd kan få konsekvenser for hvordan offeret behandles i retten. Bistandsadvokatene opplever at en del kvinner blir *grillet* i retten, spesielt av forsvarsadvokatene. Å fremstille offeret som lite troverdig eller offeraktig brukes som et bevis for at hun ikke er menneskehandlet, at hun var med på det og at den siktede følgelig ikke er skyldig. En slik mistenkeliggjøring av offerets troverdighet og uskyld ser man også i voldtektssaker (Smart 1989).

Selvpresentasjon

Å være identifisert som et offer for menneskehandel kan føre med seg en del rettigheter kvinnene ellers ikke ville hatt tilgang på, for eksempel som asylsøkere. Kvinnenes offerstatus kan imidlertid ikke avgjøres gjennom en blodprøve eller annen objektiv test. Hvorvidt hun er et mulig offer avgjøres gjennom samtale med hjelpetiltak, politi eller andre personer kvinnene kommer i kontakt med. Hva vedkommende vet om henne avhenger av hva hun forteller selv. Sånn sett har kvinnenes fremstilling av seg selv stor betydning for hennes identifisering og verifisering. Nandita Sharma mener det er ”et stort

gap mellom kvinnenes redegjørelse for migrasjonen og den dominerende retorikken omkring menneskehandel” (2003:55). Om kvinnen ikke lykkes med å legge frem en menneskehandelshistorie som passer inn i den forståelsen norske myndigheter sitter med, vil derfor mulighetene for å få bli i landet være betydelig mindre. Det kan derfor være et poeng at kvinnene forsøker å fremstå på en måte som passer bedre til forventningene.

Presenting one's self as a victim is indispensable for a woman attempting to obtain the right to remain in the country (Sharma 2003:59).

Erving Goffman (1992) presenterer i boken *Vårt rollespill til daglig* en teoretisk modell som kan hjelpe oss å drøfte hvordan personer, i samhandling med andre, forsøker å presentere seg selv: ”Når en person kommer sammen med andre, vil han altså vanligvis handle målrettet for å gi de andre det inntrykk det er i hans interesse å formidle” (1992:13). Ulike situasjoner og relasjoner kan påvirke en person til å presentere seg selv på ulike måter, ut fra hva personen selv ønsker å oppnå og hvilke forventninger omgivelsene har til vedkommende. Når en person opptrer på en bestemt måte, med den hensikt å oppnå noe, kan det like gjerne være gjennom å vise en forverret, fattigere og mer stakkarslig versjon av seg selv som en bedre, rikere, smartere eller mer kultivert versjon. Goffman (1992) bruker eksempler som familier som kler seg i slitte klær i møte med sosialkontoret eller tiggere som gjør seg til for å synes mer stakkarslig enn de er.

Den slags inntrykk har et idealisert aspekt, for hvis det skal lykkes den opptredende å gjennomføre det, må han skape en scene som svarer til iakttagernes mest ekstreme stereotyper om ulykkelig fattigdom (Goffman 1992:43).

At en jury forventer en viss type oppførsel av et offer for voldtekt kan bidra til at ofrene, i samarbeid med bistandsadvokater, i forkant av rettsaken øver på å fremstå som et offer (Lamb 1999) Hvis det norske systemet har forventninger til at de nigerianske kvinnene skal ha en mer offeraktig fremtoning, kan dette påvirke hvordan kvinnene ter seg. I Martin Gaarders (2005) artikkel *Jeg er Gina* blir vi presentert for Gina, en nigeriansk kvinne som ikke passer inn i noe typisk offerbilde. Gaarder (2005) har inntrykk av at mange av de nigerianske kvinnene overdriver når de forteller om sin egen situasjon. ”For å øke giverviljen fra alle tenkelige hold, og dempe pengekravet fra halliken, tegner

jentene hele tiden et håpløst bilde av situasjonen sin, uansett hvor mye penger som ruller inn.”

Å lære seg språket

Et problem kvinnene kan støte på i det norske systemet er språket. Med det mener jeg ikke bare at skjemaene kvinnene forventes å levere for å få de godene de har rett på er på norsk, men at *menneskehandelspråket* kan være fremmed for dem. Informanten fra Pro Sentret opplever at svært få kvinner snakker om seg selv som offer og at det er gjennom introduksjon fra andre de benytter menneskehandelbegrepet om seg selv.

Det er veldig få tilfeller jeg opplever at noen sier at de er et offer. Det er hvis noen andre venner av dem allerede har vært i hjelpeapparatet og fått ”stempelet”. Så er det ”she’s also a victim of trafficking.” Det er veldig få som kommer til oss og sier at de er utsatt for trafficking i det hele tatt. Det er veldig få som kjenner de begrepene rundt det.

Å fremstå som et passende offer for menneskehandel fordrer at en vet hva ordet menneskehandel eller trafficking betyr, og hva som defineres som menneskehandel. Uten å kjenne til en terminologi er det vanskelig å bruke den. De kvinnene som snakker om seg selv som ofre for menneskehandel har altså på en eller annen måte blitt presentert for denne gjennom andre kvinner i lignende situasjon, hjelpetiltak eller andre som har kjennskap til begrepet og diskursen. Hva som tolkes som en offerhistorie er kunnskap som på lik linje med kunnskap om hva som er lurt og ikke lurt å gjøre eller si ved innreise til Europa. Dette er kunnskap som kan være tilgjengelig fra andre som har kjennskap til hvordan utlendingslovgivningen fungerer. Flere av informantene har erfaring med at noen kvinner har blitt tipset om eller blitt lært en historie de skal fortelle til europeiske myndigheter når de søker om asyl. En av bistandsadvokatene forteller for eksempel om en som først fortalte om kjønnslemlestelse og tvangsekteskap før det kom frem at hun var utsatt for menneskehandel og at den første historien ikke var riktig.

Kristin Bergtora Sandvik (2008) forteller om lignende situasjoner fra sin studie av intervjuere hos FNs Høykommissær for flyktninger (UNHCR), som vurderer beskyttelsesbehovet for mulige kvoteflyktninger. Hun beskriver et byråkratisk system hvor det skilles mellom ekte og fabrikkerte historier om lidelse som om det er snakk om

klare atskilte kategorier. Denne sannhetssjekken gjør at personer som søker asyl forsøker å konstruere ”an officially approved past through the use of legal conventions and discourses” (Sandvik 2008:226).

Noen ganger når vi spør om et inntrykk er sant eller falskt, mener vi egentlig om den opptredende er autorisert til å holde denne opptreden, vi er ikke først og fremst opptatt av selv opptreden (Goffman 1992:56).

Når man mener å ha avslørt at hun har gitt seg ut for å være noe hun ikke er, er det fordi vi mener vedkommende ”ikke hadde rett til å spille den rollen”, forklarer Goffman (1992:56). Vi så at flere av mine informanter var opptatt av historier som ”ikke hang på greip” og viktigheten av å komme til bunns i saken. Men et bevisst forsøk på å fortelle en historie om sårbarhet betyr ikke nødvendigvis at deres erfaringer ikke ville kvalifisert til beskyttelse. Informanten fra Nadheim erfarer at kvinnes egentlige historie ofte kan være verre enn den de oppgir.

Den historien de kommer med, den er kanskje ikke sann, men den ekte historien kan godt mulig være mye verre. Og hadde kanskje kvalifisert for bedre bistand her til lands.

Sandvik har samme erfaring, og mener det kan komme av byråkratenes sterke fokus på å vurdere sannhet og ekte lidelse.

The making up of “fantastic stories” of mass rapes, or gory details of “imagined” acts, when the “real story” of commonplace acts of aggression would have been enough, is a tragic example of the fissure between the legal consciousness of refugees and the interpretive practices and experiential horizons of bureaucrats (Sandvik 2008:237).

Hvor skapes offerbildene?

Vi så i kapittel 4 at det eksisterer stereotypiske bilder av hvordan og hvem et offer for menneskehandel er, og at disse kan passe dårlig på mange av de som faller innenfor definisjonen av menneskehandelloffer. De ideelle ofrene er gjerne ikke de samme som de vanligste ofrene (Christie 1986). Stereotypiske bilder av hvem og hvordan ofrene er, kan få stor betydning for de forventninger som stilles til kvinner som identifiseres som mulige ofre. Forenklete bilder i media eller underholdningsfilmer, som ”Lilja 4ever”, kan bidra til stereotypiske bilder. Humanitære organisasjoner kan være med på å skape bilder av lidelse og av flyktninger som ikke stemmer med virkeligheten mange flyktninger

opplever (Sandvik 2008). I forsøket på å sette fokus på problematikken de arbeider med, bidrar de til offerbilder som ikke flyktningene kan leve opp til. Det er mulig at noe lignende finner sted når det er snakk om menneskehandel. Brunovskis og Surtees (2007) tror de vanlige fremstillingene av ofre for menneskehandel passer bedre på de som tar imot hjelp og mindre på de som takker nei. Dette kan resultere i feilaktige bilder av det generelle bildet av ofrenes bakgrunn, nettverk og familie. Hjelpetiltak kan også bidra til forventningene om offeraktig atferd hos sine brukere gjennom et fokus på deres lidelser.

Services that want victims to become 'survivors' sometimes reinforce passivity, particularly in therapeutic contexts, diagnosing syndromes and disorders and emphasising damage over coping (Agustín 2007:39).

Et sterkt og selvstendig offer

Christie (1986) forklarer at et offer som ønsker å bli sett og hjulpet ikke bare må passe inn i vårt bilde av et ideelt offer. Det kreves også et minimum av styrke hos offeret for å fortelle om ugjerningen, kreve sine rettigheter og bli hørt (Christie 1986:19). Det samme ser vi kan gjelde for de nigerianske kvinnene, ved at muligheten for å få bli i Norge påvirkes av deres evne til å presentere seg selv som et offer.

Det ser det ut til å eksistere noen ytterligere forventninger til kvinnenens styrke og evne til å bli hørt. Samtlige informanter beskriver det norske systemet omkring rettigheter og søknader som svært komplisert og uoversiktlig. Dette skaper store utfordringer både for de som arbeider med kvinnene og for kvinnene selv, som må sette seg inn i systemet og de krav og rettigheter som følger med deres tildelte status. Det kreves også en innsats for at kvinnene skal få det hun har krav på av helsehjelp, bolig og beskyttelse. Både hjelpetiltakenes og advokatenes hjelp er avgjørende for dette. Men samtidig som de kommer med råd og informasjon om hva de tenker, påpeker de at kvinnene må ta en del valg på egenhånd. De må bestemme om de vil søke refleksjon eller asyl og om de vil anmelde eller ikke. Dette er spørsmål som vil få stor betydning for hennes situasjon videre. Både bistandsadvokatene og hjelpetiltakene opplever at kvinnene trenger tid og hjelp før de er klare for å snakke med dem og ikke minst med politiet.

Både politiinformantene og bistandsadvokatene erkjenner at de legger press på kvinnene for å få dem til å prate. Dette kan ha flere grunner, men ideen om at straffeforfølgelse er ønskelig kan være en av dem. Skjørten (2002) mener kvinner som ikke ønsker å anmelde og vitne mot sine ektemenn kan oppfattes som ”fiendtlige ofre”. Politiinformantene forteller samtidig at det hender de råder kvinnene til å ikke anmelde hvis de tror hun setter seg i en utrygg situasjon ved å anmelde. De vektlegger imidlertid at dette er valg kvinnene selv må ta. Systemet rundt kvinnene krever altså både at de er offer nok og at de tar ansvar for seg selv og gjør egne vurderinger av sine behov og sin sikkerhet. Samtidig må de tilfredsstillende krav som stilles av utlendingsmyndigheter og politi når det gjelder å være troverdig, selvstendig og konsekvent.

Forventningene som stilles til kvinnene av hjelpere og politi kan være i strid med andre forventninger de møter. Maibrit Gamborg Holm (2006) ser på hvordan relasjonen kvinnene har til henholdsvis politi, hjelpeapparat, bakpersoner og kunder virker begrensende og mulighetsskapende og påvirker hennes atferd.³² Synlighet og pågåenhet er viktig for relasjonen til kunden, mens det er viktig å holde en lav profil for å unngå kontakt med politiet. Fordommene mot kvinnenens seksualitet kan brukes av kvinnene selv. Holm (2007) tror nigerianske kvinner som selger sex i Danmark til dels spiller på et slikt stereotypisk bilde av afrikanske kvinner som mer lidenskaplige og sexlystne i møte med kunder, fordi dette er en forventning kundene har til dem. Kvinnenens ulike roller kan vanskeliggjøre deres relasjon til politi og hjelpeapparat. For de som ikke har lovlig opphold, vil prostitusjonen utgjøre en risiko ved at de blir mer synlige for utlendingskontroller, mens et forsøk på å unngå politiet samtidig vil gå utover deres mulighet til å treffe kunder og tjene penger.

8.2 NYTTIGE OFRE?

Vi har sett at det stilles både forventninger og krav til ofrene for menneskehandel, i den forstand at de må samarbeide og være nyttige for å få bli. Vi har imidlertid også sett at kvinnene holder tilbake informasjon og venter med å snakke, og at dette gjør politiets

³² Holms eksempler er fra Danmark, men på tross av noe ulik lovgivning vil det være flere likheter for kvinnenens situasjon i Danmark og Norge.

arbeid med å straffeforfølge bakpersonene veldig vanskelig. I de aller fleste tilfellene fører dette, sammen med ressurs- og kapasitetsproblemer, til at svært få saker fører til tiltale. Hele 90 % av anmeldelsene henlegges. De nigerianske kvinnene ser derfor ut til å være mindre nyttige ofre enn man kanskje har ønsket. Løgnaktighet og frykt for juju presenteres som problemer ved den nigerianske kulturen og da også ved de nigerianske kvinnene. Dette fungerer som forklaringer på hvorfor politiet får lite informasjon ut av dem. Hjelpetiltakene og bistandsadvokatene peker imidlertid på store svakheter ved den hjelpen som tilbys ofre for menneskehandel. Det blir pekt på at kvinnene opplever stort press på seg til å anmelde og prate med politiet på et alt for tidlig tidspunkt. I følge hjelpetiltakene trenger kvinnene mer tid, og i følge politiet er det behov for raskere anmeldelser. Ut fra dette kan det se ut som om de to målene om straffeforfølgelse og beskyttelse ikke like lett kan kombineres som det hevdes i regjeringens handlingsplan og andre politiske dokumenter.

8.3 NOEN AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

Denne avhandlingen har handlet om hvordan det norske systemet som skal ta hånd om personer som kan være utsatt for menneskehandel møter nigerianske kvinner. Vi har sett på hvordan de aktører som arbeider med disse kvinnene prater om, forstår og forholder seg til dem. Jeg har med utgangspunktet i dette drøftet hvorvidt det norske systemet med refleksjonsperiode, og andre oppholdsordninger knyttet til straffesak, bidrar til oppnåelse av målene om straffeforfølgelse og beskyttelse.

Det ser ut til å være ulike oppfatninger av hva som skal regnes som beskyttelse og hvilket beskyttelsesbehov de nigerianske kvinnene har. Om vi forstår det snevert, og tar utgangspunkt i det som formuleres som rettigheter i handlingsplaner og instruksjoner, det vil si helsehjelp og trygg bolig, har kvinnenens utlendingsrettslige status stor betydning for tilgangen på beskyttelse. Reflektanter har generelt flere rettigheter på papiret enn asylsøkere. Om de i praksis har flere og bedre hjelpetilbud er mindre klart. Det synes å være en rekke byråkratiske, praktiske og økonomiske utfordringer knyttet til de rettigheter som refleksjonsperioden skal utløse. Om vi skal forstå beskyttelse mer vidt,

som beskyttelse fra trusler og represalier fra bakpersoner, finner vi både praktiske utfordringer og definisjonsproblemer.

Om vi går videre til straffeforfølgelsen, er det heller ikke her fritt for utfordringer. Henleggelsesprosenten er svært høy og politiet har få vellykkede saker å vise til. Mange av problemene omkring straffesaksarbeider dreier seg om manglende ressurser og kapasitet. I tillegg har norsk politi liten mulighet til å ta bakpersoner som befinner seg i andre land. En annen viktig utfordring for politiet er samarbeidet med kvinnene. Få prater, og de som gjør det prater for lite. Det kan se ut som det eksisterer et tillitsproblem mellom politiet og kvinnene. Politiets aksjoner som skal forebygge menneskehandel vanskeliggjør kvinnenens situasjon. Samtidig forsøker politiet å skape trygghet for å få gode informanter. Når ofrene så enten ikke er i stand til, eller ikke ønsker å hjelpe norske myndigheter med å straffe bakpersonene, er tilbudene om bosted, helsehjelp og arbeidstillatelse en saga blott. Hjelp gjennom opphold og rettigheter synes å være mer en illusjon og gulrot i den strafferettslige kontrollen enn en realitet i seg selv. Kun en brøkdel tilfredsstillende kravene om samarbeid og nødvendighet og får lov til å bli i landet. Resten av kvinnene identifiseres, men ender aldri opp som mottakere av god hjelp, kun med en henlagt sak, et negativt vedtak og en billett hjem.

Om den norske innsatsen i kampen mot menneskehandel skal kjennetegnes av "et støtteapparat som tar ofrene for menneskehandel på alvor" (Justis- og politidepartementet 2006:1), er det en forutsetning at rammene som ligger til grunn for støtteapparatets arbeid gjør dette mulig. Slik det er i dag synes det rettslige rammeverket ut til å skape flere problemer for kvinnene enn det løser. Mine informanter er med på å formidle kravene, men har selv liten påvirkning på hvordan systemet fungerer og de krav som stilles på papiret. Deres oppgave blir å veilede de personene de kommer i kontakt med gjennom det vanskelige terrenget som skapes i krysningen mellom utlendingsrett og strafferett.

Mulige veier videre

Jeg har sett på en liten del av et spennende tema, men sitter igjen med følelsen av at mye forble urørt. Mange spørsmål og perspektiver måtte utelates og jeg håper at jeg selv eller

andre kan bidra til mer kunnskap om tematikken jeg har sett på. Skilbrei, Tveit og Brunovskis har ytret et ønske om at spørsmålet om hva som er problemet med de nigerianske kvinnene skal snus til "Hva er problemet for de nigerianske kvinnene?" (2006:75). Jeg ønsket å bidra til dette. Fordi jeg ikke hadde tilgang på kvinnenens egne beskrivelser og opplevelser av mine informanters arbeid har jeg forsøkt hele tiden å ha dem i tankene, og i den grad det var mulig forestilt meg hvordan de opplever det norske systemet og kravene som stilles, på bakgrunn av andres samtaler med dem. Å drøfte det norske apparatet av hjelpere og kontrollører grundigere gjennom kvinnenens øyne hadde vært både en interessant og viktig fortsettelse på mitt prosjekt. Kanskje er min teoretiske bakgrunn som kriminolog spesielt tilstede når jeg legger til at en undersøkelse av perspektivene til de som defineres som bakpersoner og gjerningsmenn også er nødvendig. Et slikt prosjekt har sine åpenbare utfordringer, men er like fullt avgjørende for å utvide kunnskapen om bakgrunnen for, og de ulike forståelsene av, menneskehandel.

KILDER

Aas, Geir (2009): *Politiinngrep i familiekonflikter. En studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldssaker i Oslo*. Phd-avhandling. Universitetet i Oslo.

Aftenposten Morgen, 19.5.2003, "Lasse Qvigstad skeptisk til lov mot menneskehandel. Raljerer over lovforslag fra Dørum."

Aftenposten Morgen, 1.9.2004, "Strøm av afrikanere selger sex."

Aftenposten Morgen, 19.4.2007, "Forbud mot sexkjøp nå!"

Aghatise, Esohe (2004): "Trafficking for Prostitution in Italy. Possible Effects of Government Proposals for Legalization of Brothels", *Violence against women*, vol. 10, nr. 10, s. 1126-1155.

Agustín, Laura (2006): "The Disappearing of a Migration Category: Migrants Who Sell Sex" I *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 32, nr. 1, s. 29-47.

Agustín, Laura (2007): *Sex at the margins. Migration, labour markets and the rescue industry*. London : Zed Books.

Ahmed, Sara (2000): *Strange encounters. Embodied others in post-coloniality*. London og New York: Routledge.

Andrijasevic, Rutvica (2003): "The Difference Borders Make: (Il)legality, Migration and Trafficking in Italy among Eastern European Women in Prostitution" I : Sarah Ahmed, Claudia Castaneda, Anne-Marie Fortier og Mimi Sheller (red.) *Uprootings/ Regroundings: Questions of Home and Migration*. Oxford: Berg.

Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2008): *AI 10/06 Instruks om midlertidig arbeids- eller oppholdstillatelse for utlendinger som antas å være utsatt for menneskehandel*. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/aid/rundskriv/2008/ai-1006.html?id=511459> [Lesedato 24.10.2008]

Arbeidsdepartementet (2008) : *AI 64/08 Instruks om oppholds- eller arbeidstillatelse til utlendinger som har vitnet i straffesak om menneskehandel*. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/aid/rundskriv/2008/ai-6408-instruks-om-oppholds--eller-arbe.html?id=534411> [Lesedato 13.01.2010]

Berman, Jacqueline (2003): "(Un)Popular Strangers and Crises (Un)Bounded: Discourses of Sex-Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the Modern State." I : *European Journal of international relations*, vol. 9, nr. 1, s. 37-86.

Bohannon, Paul og Philip Curtin (1995): *Africa and Africans*. Illinois: Waveland Press Inc.

Bovenkerk, Frank, Dina Siegel og Damián Zaitch (2003): 'Organized crime and ethnic reputation manipulation', *Crime Law and Social Change*, vol. 39, nr. 1, s. 23-38.

Brunovskis, Anette og Rebecca Surtees (2007): *Leaving the past behind? When victims of trafficking decline assistance*. Fafo.

Carling, Jørgen (2005): *Fra Nigeria til Europa: Innvandring, menneskesmugling og menneskehandel*, rapport PRIO.

Castles, Stephen og Mark J. Miller (2009): *The Age of Migration*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Christie, Nils (1977): "Konflikt som eiendom" I: *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, årg. 89/1977, s. 113-132.

Christie, Nils (1986): "Ch.1: The Ideal Victim" I: *From Crime Policy to victim Policy. Reorienting the Justice System*. Ezzat A. Fattah (red.). MacMillan Press Ltd.

Christie, Nils (2004): *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dagbladet, 28.10.2008, "Horeliga stjeler sexkunders kort."

Doezema, Jo (1998): "Forced to choose. Beyond the Voluntary v. Forced Prostitution Dichotomy" I: *Global Sex Workers. Rights, Resistance and Redefinition*. Kamala Kempadoo og Jo Doezema (red.) New York og London: Routledge.

Doezema, Jo (2001): "Ouch! Western feminists 'Wounded Attachment' to the Third World Prostitute". I: *Feminist review*, vol. 67, Spring Side, s. 16-38.

Doezema, Jo (2007): "Hvem skal velge? Tvang, samtykke og FN-protokollen mot menneskehandel." I: *Det ideelle offer*. Liv Jessen (red.). Oslo : Koloritt Forlag.

Dyrlid, Linda og Berit Berg (2008): *Menneskehandelens ofre – fra utnytting til myndiggjøring. Evaluering av ROSA-prosjektet*. Trondheim : NTNU Samfunnsforskning.

Eide, Elisabeth og Anne Hege Simonsen (2008): *Verden skapes hjemmefra. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902–2002*. Oslo : Unipub.

Einarsen, Terje (2008): *Ulendingsloven med kommentarer*. Bergen : Fagbokforlaget.

Ericsson, Kjersti (1993): "Kvinner som handlende offer" I: *Nordisk Tidsskrift for Kviminalvidenskab* 76-85.

- Ericsson, Kjersti (1997): ” Vitenskap og Samfunn” I: Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.): *Kriminologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Erstad, Ida og Thomas Hylland Eriksen (2007): ”Prostitusjon som transnasjonal prosess” I: *Det Ideelle Offer. Andre tekster om prostitusjon*. Liv Jessen (red.) Oslo: Koloritt Forlag
- Estdahl, Julie (2008): *Ut av syne, ut av sinn? En analyse av argumentene for kundekriminalisering*. Bacheloroppgave ved Universitetet i Oslo.
- Finstad, Liv (2003): *Politiblikket*. Oslo : Pax Forlag.
- Fuglerud, Øivind (2001): *Migrasjonsforståelse*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Gaarder, Martin (2005): ”Jeg er Gina.” I : *Samtiden*, nr. 3, s. 6-15.
- Goffman, Erving (1992): *Vårt rollespill til daglig : en studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo : Pax.
- Goodey, Jo (2003): “Recognising organised crime’s victims. The case of sex trafficking in the EU”. I : *Transnational Organised Crime. Perspectives on global security*. Adam Edwards and Peter Gill (red.). Routledge.
- Goodey, Jo (2005): *Victims and Victimology. Research, Policy and Practice*. Harlow : Pearson Longman.
- Grimen, Harald (2009): *Hva er tillit*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Holm, Maibrit Gamborg (2006): *Nigerianske kvinder i prostitution i Danmark – migranter, sexarbejdere og midt imellem*. Integreret speciale ved Internatonale Udviklingsstudier og Socialvidenskab Roskilde Universitetscenter.
- Holm, Maibrit (2007): "Mellem migrant og sexarbejder: Nigerianske kvinder i prostitution i Danmark" i *Sosiologi i dag*, nr 3-4.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986): *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærliighet*. Oslo : Pax Forlag.
- Høigård, Cecilie (1997): ”Kriminalitetsbilder og kriminalitetsstatistikk” I : *Kriminologi*. Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.). Oslo : Pax Forlag A/S.
- Jahnsen, Synnøve Økland (2007a): *Women who cross borders – black magic? A Critical Discourse Analysis of the Norwegian newspaper coverage of Nigerian women in prostitution in Norway*. Masteroppgave i sosiologi. Universitetet i Bergen.

Jahnsen, Synnøve (2007b): "Kvinner som krysser grenser – sort magi?" I: *Det ideelle offer. Andre tekster om prostitusjon*. Liv Jessen (red.). Oslo : Koloritt forlag.

Jahnsen, Synnøve (2008): "Norge er ikke en øy: Mediedekningen av kriminaliseringsdebatten i Norge" I: *Prostitusjon i Norden. Forskningsrapport*. Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.). København : Nordiska ministerrådet.

Justis- og politidepartementet (2003): *Regjeringens handlingsplan mot handel med kvinner og barn (2003–2005)*.

Justis- og politidepartementet (2005): *Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2005–2008)*.

Justis- og politidepartementet (2006): *Stopp menneskehandelen. Regjeringens handlingsplan mot menneskehandel (2006–2009)*.

Järvinen, Margaretha (1993): *Of Vice and Women: Shades of Prostitution*. Oslo : Universitetsforlaget.

Knutsson, Johannes og Knut-Erik Sjøvik (2005): *Problemorientert politiarbeid i teori og praksis*. PHS-forskning 2005:1.

Kofman, Eleonore, Annie Phizacklea, Parvati Raghuram og Rosemary Sales (2000): *Gender and international migration in Europe. Employment, welfare and politics*. London : Routledge.

KOM (2008): *Veileder – identifisering av mulige ofre for menneskehandel*. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel.

KOM (2009): *Rapport for koordineringsenheten for ofre for menneskehandel årene 2007–2008*. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel.

KOM (2010): *Rapport fra koordineringsenheten for ofre for menneskehandel 2009*. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel.

Kvale, Steinar (2005): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal norsk forlag AS.

Lamb, Sharon (1999): "Constructing the Victim. Popular Images and Lasting Labels" I: *New Versions of Victims. Feminist Struggle with the Concept*. Sharon Lamb (red.). New York University Press.

Liddle, Joanna og Shirin Rai (1998): "Feminism, imperialism and orientalism: the challenge of the 'Indian woman.'" I: *Women's History Review*, vol. 7, nr. 4, s. 495-519.

Mohn, Sigmund Book (2008): *De onde hjelperne. Forståelser av menneskesmugling og personer som søker asyl i Norge*. Masteravhandling i kriminologi, Universitetet i Oslo.

Morrison, John og Beth Crosland (2000): *The trafficking and smuggling of Refugees. The end game in European asylum policy?* UNHCR.

Norli, Bjørg (2006): *Utenlandsk prostitusjon i Oslo. Pro Sentrets kunnskap og erfaringer.* Pro Sentret.

O'Connell Davidson, Julia (2005): *Children in the Global Sex Trade.* Cambridge : Polity Press.

O'Connell Davidson, Julia (2008): "Trafficking, modern slavery and the human security agenda" I: *Human security journal* vol. 6, spring 2008.

Okojie, Christiana E. E., Obehi Okojie, Konkunre Eghafona, Gloria Veincent-Osaghae og Victoria Kalu (2003): *Trafficking of Nigerian Girls to Italy: Report of field survey in Edo State, Nigeria,* Torino: Unites Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), Programme of action against trafficking in minors and young women from Nigeria to Italy for the purpose of sexual exploitation.

Ot.prp. nr. 62 (2002–2003): Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.). Justis- og politidepartementet.

Paul, Rachel Eapon og Lene Nilsen (2009): *Hjelpearbeidet til ofre for menneskehandel – en utfordring.* Oslo : Krisesentersekratariatet og Helse og Rehabilitering.

Prina, Franco (2003): *Trade and exploitation of minors and young Nigerian women for prostitution in Italy.* Torino: United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI), Programme of action against trafficking in minors and young women from Nigeria into Italy for the purpose of sexual exploitation

Pro Sentret (2009): *Året 2008. Et paradigmeskifte i norsk prostitusjonspolitik?* Pro Sentret, Oslo Kommune.

Said, Edward (2004): *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten.* Cappelen.

Sandvik, Kristin Bergtora (2008): "The physicality of Legal consciousness: Suffering and the Production of Credibility in Refugee Resettlement" I: *Humanitarianism and Suffering: The Mobilization Of Empathy,* Richard D. Brown og Richard Ashby Wilson (red.), Cambridge University Press.

Sharma, Nandita (2003): "Travel Agency: A critique of Anti-Trafficking Campaigns" I: *Refuge,* vol. 21, nr. 3, s. 53-65.

Skilbrei, May-Len (1998): *Når sex er arbeid.* Oslo : Pax Forlag.

Skilbrei, May-Len (2003): "Lilja 4-ever er bare en film! Problematisk sammenblanding av fiksjon og fakta på prostitusjonsfeltet." I: *Tidsskrift for kjønnsforskning* nr. 4.

Skilbrei, May-Len (2006): "Prostitusjonskontroll mellom det globale og det lokale" I: *Norsk kriminologi 50 år*. Liv Finstad (red.). Oslo : Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. (Bokserien nr. 1, 2006)

Skilbrei, May-Len (2008) "Rettslig håndtering av prostitusjon og menneskehandel i Norge" I: *Prostitusjon i Norden. Forskningsrapport*. Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.). København : Nordiska ministerrådet.

Skilbrei, May-Len (2009): "Nigeriansk prostitusjon på norsk: Feil kvinner på feil sted" I: *Norske seksualiteter*. Wencke Mühleisen og Åse Røthing (red.). Oslo : Cappelen Akademisk forlag.

Skilbrei, May-Len og Astrid Renland (2008): "Å tolerere eller ikke tolerere, det er spørsmålet." I : *Tidsskrift for velferdsforskning*, vol. 11, nr. 3, s. 166-179. Fagbokforlaget.

Skilbrei, May-Len og Marianne Tveit (2007): *Facing return: Perceptions of repatriation among Nigerian women in prostitution in Norway*. Oslo: Fafo.

Skilbrei, May-Len og Marianne Tveit (2008): " Defining trafficking through empirical work: Blurred Boundaries and their consequences" I: *Gender, Technology and development* 2008:12:9.

Skilbrei, May-Len, Marianne Tveit og Anette Brunovskis (2006): *Afrikanske drømmer på europeiske gater. Nigerianske kvinner i prostitusjon i Norge*. Oslo : Fafo.

Skjørten, Kristin (2002): *Lov og rett mot familievold?* Oslo : Pax Forlag.

Smart, Carol (1989): *Feminism and the power of law*. London : Routledge.

Stumpf, Juliet P. (2006): *The Crimmigration Crisis: Immigrants, Crime, & Sovereign Power*. Upublisert artikkel. Berkeley Electronic Press.

St.prp. nr. 2 (2007–2008): Om samtykke til ratifikasjon av Europarådets konvensjon 3.mai 2005 om tiltak mot menneskehandel. Utenriksdepartementet.

Straffeloven. Lov nr. 10/1902, Almindelig borgerlig Straffelov.

Sullivan, Barbara (2003): "Trafficking in Women". I : *International Feminist Journal of Politics*, vol. 5, nr. 1, s. 67-91.

Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse*. Fagbokforlaget.

Til deg som har fått innvilget refleksjonsperiode. Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel. Udatert brosjyre.

Tveit, Marianne og May-Len Skilbrei (2008): "Kunnskap om prostitusjon og menneskehandel i Norge" I: *Prostitusjon i Norden. Forskningsrapport*. Charlotta Holmström & May-Len Skilbrei (red.). København : Nordiska ministerrådet.

UDI (2008): *Advokatordning for personer som søker om beskyttelse*. Publisert 15.5.2008. www.udi.no/Sentrale-tema/beskyttelse/Behandlingen-av-asylsaker/Hva-skjer-hvis-du-far-avslag-pa-asylsoknaden/Advokatordning-for-asyloskere

UDI (2009): *Tall og Fakta 2008*. Utlendingsdirektoratet.

UDI (2010a): *Årsrapport 2009. Tall og fakta*. Utlendingsdirektoratet.

UDI (2010b): *Asylsøknader fordelt på statsborgerskap 2010. Til og med 31.mars*. <http://www.udi.no/Oversiktsider/Statistikk-og-analyse/Statistikk-/Asyl/Asylsoknader-fordelt-pa-statsborgerskap/Asylsoknader-fordelt-pa-statsborgerskap-2010/> [Lesedato 5.5.2010]

Utlendingsforskriften. FOR-2009-10-15-1286, Forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold her.

Utlendingsloven. Lov nr. 35/2008 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her.

Van Dijk, Rijk (2001): "'Voodoo' on the doorstep. Young Nigerian prostitutes and magic policing in the Netherlands." I: *Africa*, vol. 71, nr. 4, s. 558-586.

VG, 12.06.2006, "Ullevål Horeby."

VG, 19.12.2007, "Ranet av hore."

VG, 9.1.2010, "Halliktiltalte kvinner drev VOODOO-TERROR."

Zedner, Lucia (2004): *Criminal Justice*. New York : Oxford University Press.

Årsvoll, Helge (2009): *Når jeg er med en mann hjem, tegner jeg korsets tegn I det jeg går over dørterskelen. Religionens betydning for nigerianske kvinner i prostitusjon*. Masteroppgave i globale studier. Misjonshøgskolen i Stavanger.

Antall ord: 51 471

VEDLEGG

VEDLEGG 1, INFORMASJONSSKRIV

Julie E. Estdahl
Student v/Universitetet i Oslo
Institutt for kriminologi og rettssosiologi

Oslo, juni 2009

Til...

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg, Julie Estdahl, er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Masteroppgaven skal omhandle den rettslige håndteringen av organisering og utnytting av nigerianske kvinners prostitusjon i Norge. Oppgaven vil resultere i en rapport på om lag 100 sider, som skal leveres mai 2010.

I oppgaven vil jeg drøfte forholdet mellom straffeforfølgelse og beskyttelse av mulige ofre for menneskehandel ved å ta utgangspunkt i det arbeidet politiet og ulike hjelpeorganisasjoner utfører/har utført ovenfor det nigerianske prostitusjonsmiljøet i Oslo. Et sentralt tema vil være hvordan de ulike institusjonene i sitt arbeid forholder seg til hverandre og til mål om straffeforfølgelse av menneskehandel på en side og beskyttelse av mulige ofre for menneskehandel på en annen side.

Jeg vil foreta intervjuer med en til to representanter fra hver av de relevante institusjoner som nigerianske kvinner med prostitusjonserfaring kommer i kontakt med i Oslo. Spørsmålene jeg stiller vil dreie seg om konkrete arbeidsmåter ved den institusjonen vedkommende arbeider ved. Videre vil jeg stille en del spørsmål knyttet til hans eller hennes vurdering av forholdet mellom politi og ulike hjelpeorganisasjoners arbeid og den gjeldende ordningen for midlertidig arbeids- og oppholdstillatelse for mulige ofre for menneskehandel.

Jeg vil bruke båndopptaker og ta notater under intervjuet. I oppgaven vil jeg referere til informantenes arbeidssted, men ingen personnavn vil benyttes. Den endelige oppgaven vil med andre ord inneholde indirekte personidentifiserbare opplysninger, men ingen direkte personopplysninger som navn eller andre personentydige kjennetegn.

Det er frivillig å være med og de som deltar har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. I så fall vil alle innsamlede data om vedkommende bli slettet. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når prosjektet avsluttes 20.06.2010. Jeg har som forsker taushetsplikt. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Hvis det er noen spørsmål kan jeg nås på telefon , eller på e-post Dere kan også kontakte min veileder Katja Franko Aas ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi på telefonnummer

Med vennlig hilsen

Julie Estdahl

VEDLEGG 2, INTERVJUGUIDE

Introduksjon

Presentere meg selv og prosjektet

Informasjonsskrivet og samtykke. Informere om muligheten til å trekke seg.

Hvordan jeg vil gjennomføre intervjuet.

Har du noen spørsmål?

Kan du si noe om din arbeidsplass og deres arbeid?

Hvilken kompetanse i forhold til å arbeide med menneskehandel?

Hvilken kompetanse i forhold til å arbeide med de nigerianske kvinnene?

Kan du fortelle litt om din stilling og hva den går ut på?

Hvilken rolle vil du si at din arbeidsplass har ovenfor kvinnene?

Hva er ditt inntrykk av det nigerianske prostitusjonsmiljøet og organiseringen av det?

Hvordan vil du beskrive de nigerianske kvinnes situasjon her i Norge?

Hvordan oppfatter du forholdet mellom kvinnene og deres bakpersoner?

Er kvinnene i en tvangssituasjon?

Opplever du at de ser på seg selv som ofre?

Opplever du at mange av kvinnene har behov for beskyttelse?

Hvordan kan norske myndigheter best beskytte kvinnene?

Er beskyttelsestilbudet til kvinnene er godt nok?

Hva opplever du at kvinnene tenker om det å anmelde eller vitne mot bakmenn?

Oppmuntret du til anmeldelse?

Skiller de nigerianske kvinnene seg fra andre mulige ofre for menneskehandel?

Eventuelt hvordan?

Hvilken erfaring har du med frykt for juju?

Hvordan forholder du deg til dette?

Møter du problemer i ditt arbeid forhold til kvinnenes identitet eller historier?

Hvordan håndterer du dette?

Hva synes du om ordningen med refleksjonsperiode?

Vilkårene

Innholdet

Hvordan vil du beskrive din og arbeidsplassens rolle i forhold til straffeforfølging av menneskehandel?

Hvordan vil du beskrive din og arbeidsplassens rolle i forhold til beskyttelse?

Hvordan vil du beskrive politiets arbeid rettet mot det nigerianske prostitusjonsmiljøet?

Hva er dine tanker om Operasjon Benin?

Oppfatter du at det er noen konflikt mellom det å straffeforfølge bakmenn og det å beskytte ofrene?

Opplever du motstridende eller sammenfallende målsetninger mellom de ulike aktørene som arbeider med kvinnene?

Noe mer du har lyst til å fortelle?

Avslutning

Takk for at du stilte opp og for nyttig informasjon.

Hvis du har noe å tilføye må du bare ta kontakt.

Er det mulig med oppfølgingsintervju hvis det skulle bli aktuelt?

Ønsker du kopi av samtalen eller et eksemplar av den ferdige oppgaven?